

Slobodanka Prtija

Sanja Ljubišić

LINGUA LATINA
Izbor latinskih tekstova s komentarima

Banja Luka

2020.

Slobodanka Prtija, Sanja Ljubišić
LINGUA LATINA
Izbor latinskih tekstova s komentarima

Izdavač

Filozofski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci

Glavni urednik/Za izdavača

prof. dr Srđan Dušanić

Odgovorni urednik

prof. dr Siniša Lakić

Recenzenti

prof. dr Drago Župarić

prof. dr Željka Šajin

Sekretar za izdavačku djelatnost

Marko Ačić

Lektura i korektura teksta na srpskom jeziku

Dragan Dragomirović

Grafička priprema

....

Štampa

....

Za štampariju:

....

Tiraž

....

SADRŽAJ

Predgovor

Skraćenice

1. FABULAE:

1.1. LUPUS ET AGNUS

1.2. GRACULUS SUPERBUS ET PAVO

1.3. DUO MULI ET LATRONES

1.4. VIATORES ET LATRO

1.5. RANA ET BOS

1.6. VACCA, CAPRA, OVIS, LEO

1.7. VULPES ET CORVUS

1.8. CERVUS AD FONTEM

2. DE ORACULO DELPHICO

3. DAEDALUS ET ICARUS

4. DAEDALUS ARTIFEX

5. DE THESEO ET NOMINE MARIS AEGAEI

6. PERSEUS

7. DE TROIA ET TROIANIS

8. AENEAS ET GENS ROMANA

9. DE ROMULO ET REMO

10. SCELUS REGIS AMULII

11. REGES ROMANORUM

12. SEPTEM REGES

13. SABINAE RAPTAE

14. DE TARQUINIO ET LIBRIS SIBYLLINIS

15. FORUM ROMANUM

16. MARCIUS CORIOLANUS
17. DE GRAECIS
18. ACIES APUD MARATHONEM
19. THEMISTOCLES ET SALAMINIUM PROELIUM
20. FORTITUDO LEONIDAE ET EIUS EXERCITUS
21. ALEXANDER ET DIOGENES
22. NODUS GORDII
23. VICTORIA PYRRHI
24. GALLI ROMAM CAPIUNT
25. SALUS CAPITOLII
26. BELLUM PUNICUM SECUNDUM
27. DE HANNIBALE, DUCE CARTHAGINIENSIVM
28. TRANSITUS ALPIVM
29. Q. FABIVS BELLVM NUNTIAT
30. PVBIVS AEMILIVS SCIPIO
31. GRAECIA CAPTA VICTOREM CEPIT
32. FRATRES GRACCHI:
 - 32.1. TIBERIVS GRACCHVS
 - 32.2. GAVS GRACCHVS
33. ILLYRI
34. TERTIVM BELLVM ILLYRICVM
35. BELLVM IUGURTHINVM
36. SULLA ET GAVS MARIVS
37. BELLA IN PROVINCIVS ROMANIS
38. PROVINCIA ROMANA IN ASIA
39. GALLIA
40. HELVETI
41. DE BELLO GALLICO

42. DE ORIGINE GALLORUM
43. DE EXITU CAESARIS
44. BRUTUS ET CASSIUS
45. ANTONIUS ET CLEOPATRA
46. DE MARCO TULLIO CICERONE
47. EPISTULA
48. VITA CATONIS
49. PLINIUS TACITO SUO SALUTEM
50. SUPREMA TIBERII
51. ORIGO ET INGENIUM TIBERII
52. DE CAESARE TITO
53. MURUS HADRIANI
54. IMPERATOR DIOCLETIANUS
55. IUS CIVILE
56. CODEX IUSTINIANUS
57. REX VLADIMIRUS

Latinsko-srpski rječnik

Rječnik imena

Izvori

Literatura

Internet izvori

PREDGOVOR

Knjiga *Lingua Latina (Izbor tekstova s komentarima)* namijenjena je studentima i svima onima koji su na početnom ili višem stadiju izučavanja latinskog jezika i rimske književnosti. Ovo izdanje hrestomatije obuhvata tekstove na latinskom jeziku, koji prikazuju važne događaje iz različitih razdoblja antičke istorije i kulture, od tekstova iz grčko-rimske mitologije i istorije Stare Grčke, zatim legendi o samim počecima stvaranja rimske države i Rimskog kraljevstva, do tekstova koji opisuju važne događaje iz doba Republike i Carstva, te iz perioda Istočnog rimskog carstva. U hrestomatiju smo uvrstile tekstove iz djela značajnih pisaca rimske književnosti, kao što su Julije Cezar, Salustije, Kornelije Nepot, Tit Livije, Fedar, Plinije Mlađi, Tacit, Svetonije, Eutropije, Velej Paterkul, te iz djela srednjovjekovnog pisca, Pavla Đakona, kao i jedan izvod iz *Ljetopisa popa Dukljanina*. Neki od izabranih tekstova odnose se na oblast Rimskog prava, koje je postavilo same temelje današnjih pravnih nauka (*Corpus iuris civilis*). Pored ovih književnih tekstova u hrestomatiji su svoje mjesto našli i jezičko-stilski jednostavniji tekstovi, prilagođeni onima koji su na samom početku učenja latinskog jezika. Naime, izabrale smo i uvrstile u hrestomatiju veći broj tekstova kako bi studenti prema svom interesovanju i nivou znanja latinskog jezika mogli da biraju tekst koji će analizirati i prevoditi, držeći se principa od lakšeg ka težem.

Svaki od navedenih 65 tekstova ima uvodni dio i komentar. U uvodnom dijelu dale smo osnovne podatke i istorijski kontekst događaja, mitoloških priča, portreta istorijskih ličnosti koji su u samim tekstovima opisivani i ispričani, ali takođe, gdje god je to bilo potrebno, i obavještenja o piscima i njihovim djelima, iz kojih je tekst preuzet, te osnovne karakteristike pojedinih književnih žanrova. Iza svakog latinskog teksta slijede detaljni i pregledni morfo-sintaksički komentari, koji studentima olakšavaju prepoznavanje pojedinih gramatičkih oblika i konstrukcija, kao i vrste zavisnosloženih rečenica. Nastojale smo da ovakvi komentari i objašnjenja prirode i pravila latinskog jezika studentima pomognu i omoguće lakše razumijevanje i savladavanje tehnika prevođenja s latinskog na srpski jezik.

Na kraju hrestomatije nalazi se *Latinsko-srpski rječnik*, koji sadrži riječi i izraze iz svih navedenih tekstova. Zbog ograničenog prostora, u rječniku nismo navele sve semantičke nijanse i stilističke odlike po kojima su navedeni rimski pisci prepoznatljiviji. Iza ovog *Latinsko-srpskog rječnika* dodat je i *Rječnik imena*, koji obuhvata imena brojnih grčkih i rimskih istorijskih ličnosti, imena iz bogate mitologije, te toponime koji potiču iz različitih di-

jelova antičkog svijeta, od Hispanije, Galije, Britanije, Helvetije, Italskog poluostrva preko Kartagine, Ilirika, Dalmacije, Grčke, pa sve do Male Azije.

Uz pojedine tekstove u hrestomatiji, kao slikovit opis sadržaja, dodale smo fotografije, koje vizuelno čitaocu približavaju događaje ili ličnosti opisane u tekstu. Koliku vrijednost i koliko veliki uticaj je grčko-rimska civilizacija i kultura imala na potonje naraštaje i generacije pokazuju i korišćene ilustracije djela savremenih umjetnika, čija su inspiracija upravo bila veličanstvena djela i postignuća antičkog svijeta.

U Banjoj Luci,
jula 2020.

Autorke

SKRAĆENICE

<i>abl.</i>	ablativ (ablativus)
<i>abl. aps.</i>	ablativ apsolutni (ablativus apsolutus)
<i>adi.</i>	pridjev (nomen adiectivum)
<i>adv.</i>	prilog (adverbium)
<i>ak.</i>	akuzativ (accusativus)
<i>ak. s inf.</i>	akuzativ s infinitivom (accusativus cum infinitivo)
<i>akt.</i>	aktiv (activum)
<i>comp.</i>	komparativ (gradus comparativus)
<i>coni.</i>	veznik (coniunctio)
<i>dat.</i>	dativ (dativus)
<i>dep.</i>	deponentni glagol (verbum deponens)
<i>f.</i>	ženski rod (genus femininum)
<i>fut.</i>	futur (tempus futurum)
<i>gen.</i>	genitiv (genitivus)
<i>impf.</i>	imperfekat (tempus imperfectum)
<i>ind.</i>	indikativ (modus indicativus)
<i>inf.</i>	infinitiv (modus infinitivus)
<i>intr.</i>	neprelazni (verbum intrasitivum)
<i>konj.</i>	konjunktiv (modus coniunctivus)
<i>l.</i>	lice (persona)
<i>m.</i>	muški rod (genus masculinum)
<i>n.</i>	srednji rod (genus neutrum)
<i>nom.</i>	nominativ (nominativus)
<i>nom. s inf.</i>	nominativ s infinitivom (nominativus cum infinitivo)
<i>num.</i>	broj (nomen numerale)
<i>part.</i>	particip (participium)
<i>pas.</i>	pasiv (passivum)

<i>perif. konj. akt.</i>	perifrastična konjugacija aktivna (coniugatio perifrastica activa)
<i>perif. konj. pas.</i>	perifrastična konjugacija pasivna (coniugatio perifrastica passiva)
<i>pf.</i>	perfekat (tempus perfectum)
<i>pl.</i>	množina, plural (numerus pluralis)
<i>pl. tantum</i>	samo plural
<i>pluskvampf.</i>	pluskvamperfekat (tempus plusquamperfectum)
<i>praep.</i>	prijedlog (praepositio)
<i>pron.</i>	zamjenica (pronomen)
<i>pron. dem.</i>	pokazna zamjenica (pronomen demonstrativum)
<i>sc.</i>	razumije se, naravno (scilicet)
<i>semidep.</i>	poludeponentni glagol (verbum semideponens)
<i>sg.</i>	jednina, singular (numerus singularis)
<i>subst.</i>	imenica (nomen substantivum)
<i>superl.</i>	superlativ (gradus superlativus)
<i>tran.</i>	prelazni (verbum transitivum)
<i>v.</i>	vidi (vide)
<i>verb.</i>	glagol (verbum)
<i>verb. def.</i>	defektivan/nepotpun glagol (verbum defectivum)
<i>verb. imper.</i>	bezlični glagol (verbum impersonale)

TEKSTOVI (Uvode i komentare priredila Slobodanka Prtija):

1. DE ORACULO DELPHICO
2. DAEDALUS ET ICARUS
3. DE THESEO ET NOMINE MARIS AEGAEI
4. PERSEUS
5. AENEAS ET GENS ROMANA
6. SABINAE RAPTAE
7. DE TARQUINIO ET LIBRIS SIBYLLINIS
8. FORUM ROMANUM
9. MARCIUS CORIOLANUS
10. DE GRAECIS
11. ALEXANDER ET DIOGENES
12. NODUS GORDII
13. VICTORIA PYRRHI
14. BELLUM PUNICUM SECUNDUM
15. DE HANNIBALE, DUCE CARTHAGINIENSIIUM
16. GRAECIA CAPTA VICTOREM CEPIT
17. ILLYRII
18. BELLUM IUGURTHINUM
19. BELLA IN PROVINCIIS ROMANIS
20. PROVINCIA ROMANA IN ASIA
21. GALLIA
22. HELVETII
23. DE EXITU CAESARIS
24. BRUTUS ET CASSIUS
25. ANTONIUS ET CLEOPATRA
26. DE MARCO TULLIO CICERONE
27. EPISTULA

28. VITA CATONIS
29. PLINIUS TACITO SUO SALUTEM
30. DE CAESARE TITO
31. MURUS HADRIANI
32. CODEX IUSTINIANUS

TEKSTOVI (Uvode i komantare priredila Sanja Ljubišić):

1. FABULAE:

- 1.1. LUPUS ET AGNUS
- 1.2. GRACULUS SUPERBUS ET PAVO
- 1.3. DUO MULI ET LATRONES
- 1.4. VIATORES ET LATRO
- 1.5. RANA ET BOS
- 1.6. VACCA, CAPRA, OVIS, LEO
- 1.7. VULPES ET CORVUS
- 1.8. CERVUS AD FONTEM

2. DAEDALUS ARTIFEX

3. DE TROIA ET TROIANIS

4. DE ROMULO ET REMO

5. SCELUS REGIS AMULII

6. REGES ROMANORUM

7. SEPTEM REGES

8. ACIES APUD MARATHONEM

9. THEMISTOCLES ET SALAMINIUM PROELIUM

10. FORTITUDO LEONIDAE ET EIUS EXERCITUS

11. GALLI ROMAM CAPIUNT

12. SALUS CAPITOLII

13. TRANSITUS ALPIUM

14. Q. FABIVS BELLUM NUNTIAT
15. PVBLIUS AEMILIUS SCIPIO
16. FRATRES GRACCHI:
 - 16.1. TIBERIUS GRACCHUS
 - 16.2. GAIUS GRACCHUS
17. TERTIVM BELLUM ILLYRICUM
18. SULLA ET GAIUS MARIUS
19. DE BELLO GALLICO
20. DE ORIGINE GALLORUM
21. SUPREMA TIBERII
22. ORIGO ET INGENIVM TIBERII
23. IMPERATOR DIOCLETIANUS
24. IUS CIVILE
25. REX VLADIMIRUS

LATINSKI TEKSTOVI

FABULAE

Basna kao književna vrsta još od antike do današnjeg vremena u sebi nosi moralističku tendenciju. Naime, kroz alegorijske sličice, personifikaciju životinjskog i biljnog svijeta, ona je ujedno kritika ljudskih mana, ali i isticanje vrline, a sve u svrhu poboljšanja ljudskog života. Glavne osobine su joj kratkoća, konciznost i neizbježna pouka.¹

Prve basne su zabilježene u staroj Heladi i prvi koji je njegovao ovu književnu vrstu bio je Ezop, grčki basnopolisac iz VI vijeka p.n.e. Ezopsku basnu u rimsku književnost prenio je Fedar, oslobođenik cara Augusta. Dok je Ezopova basna pisana u prozi, Fedrove basne su napisane u latinskim stihovima (jampskom senaru).² Fedar je napisao pet knjiga basana (*Fabulae Aesopiae*), od kojih su prve dvije obojene političkim i društvenim događanjima u kojima je Fedar sam bio učesnik i prema kojima je imao i donosio vlastiti sud. Zbog toga je pao u nemilost i dopao u progonstvo. Kasnije se, uz pomoć uticajne i bogate gospode, vratio u Rim. Tada objavljuje još tri knjige basni, ali one nemaju onu izraženu političku kritiku društva kao ranije. Osim basni o životinjama, Fedrove *Ezopske basne* sadrže šale i anegdote nastale iz vlastitog iskustva ili preuzete iz helenističkih zbirki.³

Kasnija evropska basna nastala je i razvijala se pod velikim uticajem Fedrove basne. Najistaknutiji evropski basnopolisci, koji se ugledaju na Fedra, bili su La Fonten, Krilov, Lesing i Dositej Obradović.

LUPUS ET AGNUS

Olim sitis lupum et agnum ad parvum rivum venire compellit. Supra lupus stabat, infra et longius ab eo agnus. A lupo, latrone, causa iurgii statim invenitur: „Dum bibo, tu mihi aquam turbulentam facis.“ Tum agnus timide: „Non est tibi opus iurgio, domine, nam aqua abs te decurrit ad me.“ Latro ei iratus statim sibi alteram causam iurgii invenit: „Ante sex menses mihimaledixisti.“ „Carissima mater, domine, necdum me genuerat; numquam tibi maledixi. Prae timore vestri vocem lupi a me numquam exprimitur. Nos agni timidi vos lupos timemus.“

¹ Ljubišić, Sanja (2009). *Savremenost antičke basne*. Naučni skup: Savremeni trenutak književnosti za decu u nastavi i nauci. Učiteljski fakultet u Vranju, 165–172.

² Будимир, М., Флашар, М. (1991). *Преглед римске књижевности* (De auctoribus Romanis). Београд: Научна књига, 437.

³ Ibidem, 438.

Sed lupo: „At patrem certe habes, is nobis maledixit.“ Deinde agnus a lupo corripitur et necatur.

(Prema Fedru)

KOMENTAR:

A lupo, latrone, causa iurgii statim invenitur: pasivna reč.; u aktivu: Lupus, latro, causam iurgii statim invenit; **tum agnus timide (dicit):** u upravnom govoru često je izostavljen glagol koji znači *reći, kazati*; **opus iurgio:** opus est (+ *dat.* lica i *ab.* predmeta) potrebno je (nešto); **is ea id:** pokazna zamjenica, ima funkciju i lične i prisvojne zamjenice; **tibi maledixi:** maledico 3. dixi dictum psovati, ružiti, zlo govoriti (+ *dat.*); **prae:** *praep. s abl.* od, pred; **vocem lupi a me numquam exprimitur:** pasivna reč.; u aktivu: vocem lupi (ego) numquam exprimo; **vocem lupi:** gen. bližeg određivanja (gen. explicativus), riječ vuk.

GRACULUS SUPERBUS ET PAVO

Olim graculus omnium avium superbissimus in prato viridi pavonem pulchrum vidit et sensit: „O avem formosissimam!“ Quam pulchrior, quam nobilior est pavo ceteris avibus!“ Forte in herba vidit pavoninas pennas clariores rore, omnes collegit et proprium corpus exornavit. Pennis alienis graculus refertus ceteros graculos contempsit et ad venustissimos pavones accesit. Aves nobilissimae advenae iactationem parvi fecerunt et omnes pavoninas pennas graculo extraxerunt. Pavones graculum ad proprium genus miserunt, sed graculorum grex stulti socii vanitatem et iactationem indignam proprio grege duxit.

(Prema Fedru)

KOMENTAR:

Quam pulchrior, quam nobilior est: *quam* izvan poređenja u pitanju ili uskličnoj rečenici, uz prilog, pridjev i glagol ističe značenje i prevodi se *kako, koliko*; **clariores rore:** abl. poređenja (abl. comparisonis), stoji uz komparativ pridjeva ili priloga. Lice ili stvar u abl. predstavlja polaznu tačku poređenja; **refertus 3:** pretrpan (*s abl.*); **parvi facere:** malo cijeniti; gen. vrijednosti (gen. pretii) stoji uz glagole: *smatrati, cijeniti, poštovati (eastimare, facere, ducere,*

putare, habere), kao i uz *esse* u značenju *vrijediti*; **duco 3. duxi ductum:** voditi, smatrati.

DUO MULI ET LATRONES

Duo muli sarcinis gravibus onusti iter faciebant. Mulorum alter vim nummi, alter copiam vilis hordei portabat. Mulus pretioso onere superbus excelsa cervice incedebat, socium contemnebat. Mulus vili hordeo onustus placidos gradus faciebat, cum subito latrones ex insidiis eruperunt. Nummum diripuerunt, mulum, qui divitias portabat, vulnaverunt, vile hordeum neglexerunt. Tum mulus, qui vulnera acceperat, tristem sortem flebat cum alter dixit: „Felix sum, quia vulnus non accepi et onus servavi.“

Hac fabella Phaedrus homines docet: Divitiae hominum cupiditates incitant. Homines, si superbi divitiis fuerint, magnis saepe periculis obnoxii erunt.

(Prema Fedru)

KOMENTAR:

Iter facere: putovati; **alter...alter:** prvi...drugi (od dvojice); **gradus facere:** koračati; **vulnus accipere:** biti ranjen; **fabella, ae, f.:** basna; **si...fuerint...erunt:** pogodbeno reč. (realni hip. period), ako budu...biće; futuro II može se izraziti u relativnoj upotrebi buduća radnja starija od futura I.

VIATORES ET LATRO

Duo milites in latronem inciderunt. Unus profugit, alter autem restitit et vindicavit se forti dextera. Postquam latronem occiderat, comes timidus accurrit stringitque gladium, paenulam reiecit. Tum magna voce fortiter: „Cedo latronem, scire debet fortitudinem nostram!“ Sed iratus victor: „Conde gladium et linguam pariter futilem. Alios, qui te non sciunt, falle. Ego autem te fugacem vidi et virtuti tuae non credo.“

Qui rebus secundis fortes, dubiis fugaces sunt sibi hoc exemplum adscribere debebunt.

(Prema Fedru)

KOMENTAR:

Cedo, pl. cette: (stari imperativ) podaj mi, pruži mi, govori, reci; **condo 3. condidi conditum:** sakriti; **res secundae:** sreća, srećne okolnosti.

RANA ET BOS

In prato quondam rana bovem conspexit et tacta invidia tantae magnitudinis rugosam inflavit pellem. Tum amicas interrogavit: „Latorne bove sum?“ Ranae, negaverunt. Rursus maiore nisu pellem intendit et simili modo interrogavit: „Uter nostrum maior est?“ Incolae stagni dixerunt: „Bos est maior quam tu.“ Novissime se validius inflabat cum subito ipsa rupta est.

(Prema Fedru)

KOMENTAR:

Latorne: enklitika *-ne*: da li, upitna rječca koja nema naglasak, već se akcenatski naslanja na riječ koja joj prethodi; **quam:** *adv.* kako, koliko, nego (komparativno).

VACCA, CAPRA, OVIS, LEO

Vacca et capra et ovis patiens iniuriae socii fuerunt cum leone in venationibus.

Aliquando cervum magni corporis ceperant et leo partes fecit et dixit:

„Ego primam partem tollo quia nomen mihi est rex.

Secundam, quia sum socius vester, tribuetis mihi.

Tertiam capio quia validissimus vestrum sum.

Si unus vestrum quartam tetigerit, necabo eum.“

Sic uni leoni tota praeda fit.

(Prema Fedru)

KOMENTAR:

Cervum magni corporis: gen. kvaliteta (gen. qualitatis), jelena velikog tijela; **partes facere:** podijeliti; **nomen mihi est rex:** dat. prisvojni (dat. possessivus), zovem se, ime mi je; **vestrum:** gen. dijelni (gen. partitivus), od vas; **fit:** biva (fio fieri factus sum: postati, bivati, nastati).

VULPES ET CORVUS

Qui se laudari gaudet verbis subdolis, fere dat poenas turpi paenitentia. Cum de fenestra corvus raptum caseum comesse vellet, celsa residens arbore, vulpes hunc vidit, deinde sic coepit loqui: „O qui tuarum, corve, pennarum est nitor! Quantum decoris corpore et vultu geris! Si vocem haberes, nulla prior ales foret.“ At ille stultus, dum vult vocem ostendere, emisit ore caseum, quem celeriter dolosa vulpes avidis rapuit dentibus. Tunc demum ingemuit corvi deceptus stupor.

(Fedar, I 13)

KOMENTAR:

Verbis subdolis: abl. sredstva (abl. instrumenti), lukavim, podmuklim riječima; **fere:** *adv.* otprilike; **dare poenas alcis rei:** kažnjen biti za što, platiti kaznu; **de fenestra:** s prozora, tj. koji se nalazio na prozoru; **comesse:** (comedere) pojesti, proždrijeti; **vellet:** konj. impf. (volo velle volui); **qui** = qualis: kakav; **ales:** (*pars pro toto*) krila = aves: ptice; **foret** = esset; **vult:** 3. l. sg. ind. prez. (volo velle volui); **deceptus stupor:** prevaren zbog svoje gluposti (apstraktni izraz umjesto konkretnog).

CERVUS AD FONTEM

Auctores omnium saeculorum per parabolas vitam quotidianam sapientissime describebant, saepe oratione soluta, nonnumquam etiam poetice. Phaedrus, tempore Senecae philosophi, fabulam Aesopiam de cervo versibus reddidit.

Cervus enim apud fontem sitim restinxerat et paulum restiterat, tunc imaginem suam in liquore vidit: sui corporis ramosa et praevalida

cornua pulcherrimam, gracillima vero crura pessimam partem iudicabat. Subinde, altissimis plurimorum venatorum clamoribus conterritus, celerrimam fugam per campos fecit cursuque levissimo canes elusit et in silvam pervenit. At perantiquarum arborum densissimi rami cornua retinuerunt; cervum impeditum venatorum canes invaserunt et ferocissimis morsibus laceraverunt. Animal miserrimum, ad mortem proximum, inania verba edidit: „Amentissimus, crurum maximam tenuitatem despexeram et crura ad salutem utilissima fuerunt; cornua magnificentissima laudaveram et cornua horribilissimae mortis meae sunt causa.“ Aesopi narratio docet: saepe contempta laudatis utiliora sunt.

(Prema Fedru)

KOMENTAR:

Parabola, ae, f.: poređenje; poučna priča u poređenjima; **Phaedrus, i, m.:** Fedar, rimski basnopisac (I vijek); **Aesopius 3:** ezopski, Ezopov, koji pripada Ezopu; **Aesopus, i, m.:** Ezop, grčki basnopisac; **ramosus 3:** razgranat; **pulcherrimam,...pessimam partem (esse) iudicabat:** ak. s inf.; **conterritus 3:** prestrašen; **celerrimam fugam facere:** veoma brzo bježati; **morsus, us, m.:** ujed, ugriz; **despicio 3. spexi spectum:** prezirati, ne cijiniti; **tenuitas, atis, f.:** tankoća; **contemno 3. tempsi temptum:** prezirati, rugati se, ismijavati, omalovažavati.

DE ORACULO DELPHICO

Pored Zevsovog proročišta, čija se volja tumačila u Dodoni, značajno proročište antičkog svijeta bilo je i Apolonovo svetište u Delfima, na padinama planine Parnas. Tokom VIII i VII vijeka p.n.e. Delfi postaju religijsko središte, a Grcima je ono bilo toliko važno da je često presudno uticalo na politiku, religiju i etiku. Božanska proročanstva u Delfima objavljivala je sveštenica Pitija, koja je poslije rituala pročišćenja na izvoru Kastaliji ulazila u Apolonov hram i sjedala na tronožac pored ognjišta.⁴ U dimu omamljujućih isparenja Pitija je žvakala lovorov list i padala u zanos ispuštajući nerazumljive glasove, koje su prisutni sveštenici zapisivali i davali im značenja. U hramu se nalazila Apolonova statua i posvećeni pupak svijeta (omfalos), koji je, prema grčkom vjerovanju, predstavljao centar svijeta.⁵ Pitija je davala često dvosmislene odgovore na pitanja što su ih proročištu postavljali pojedinci, gradovi ili države u važnim situacijama. Neki primjeri ovih dvosmislenih odgovora sačuvani su u djelima antičkih autora. Tako, na primjer, kod Herodota u

Istoriji (I 53) čitamo da, kada je lidijski kralj Krez pitao delfijsko proročište da li da zarati protiv persijskog kralja Kira, proročište je odgovorilo da će, ako Krez povede rat protiv Persijanaca, veliko kraljevstvo biti uništeno. Persija je bila velika, i vjerujući u svoju pobjedu Krez je zaratio s Persijom. Međutim, izgubio je jer je i Lidija, njegova država, bila velika.

Atenin hram, Delfi

⁴ Битен, Ан-Мари (2000). *Стара Грчка*. Београд: Клио, 126–128.

⁵ O Delfijskom proročištu detaljnije vidi: Delkur, Mari (1992). *Delfijsko proročište*. Sremski Karlovci: Knjižarnica Zorana Stojanovića.

Omnium oraculorum Delphicum Apollinis apud veteres populos in maximo honore fuit. Nulla Graecorum gens neque leges suas mutabat neque bellum gerebat neque coloniam deducebat, nisi oraculum consulerat. Responsa autem eius saepe tam ambigua erant, ut multi falsa interpretatione inducti in summum periculum venirent. Croesus, Lydiae rex, ingentes copias armavit, quia Persiam invadere optabat. Iam equitum peditumque Lydorum multitudo ad hostium fines pervenerat, cum rex oraculum Apollinis de suae expeditionis fortuna interrogare statuit. Croeso sic deus hoc oraculum edidit: „Croesus in Persiam pedem ponet et regnum potentis regis evertet.” Magnam laetitiam oraculi responsum avido regi dedit. Confestim cum agmine suo in Persiam penetravit. Ubi ad castra hostium pervenit, temere proelium commisit. Proelium atrox fuit et magnus numerus militum Lydorum et Persarum cecidit. Tandem fortuna secunda Cyro fuit et Croesus in potestatem hostium venit. Tum patentes fuerunt oraculi ambages: nam Croesus magnum regnum vere evertit, non tamen hostium, sed suum.⁶

KOMENTAR:

Oraculum, i, n.: proročanstvo, proročište; **Delphicus 3:** delfijski (< Delphi, orum m.); **Apollo, inis, m.:** Apolon, jedno od dvanaest olimpskih božanstava, sin Zeusa i Lete, brat blizanac boginje Artemide; prema delfijskoj legendi, Apolon se u pećini ispod Parnasa borio sa aždajom koja je kasnije nazvana Piton. Na tom mjestu, u Delfima, osnovano je svetište posvećeno Apolonu;⁷ **Croesus, i, m.:** Krez (oko 560 – 545. p.n.e.), lidijski kralj; o Krezu govori Herodot u svojoj *Istoriji*; **quia...optabat:** uzročna reč.; **cum...statuit:** vremenska reč. (*cum temporale*); **ubi...pervenit:** vremenska reč. (*coni. čim*); **castra, orum, n.:** logor (castrum, i, n.: kula, tvrđava); **secundus 3:** povoljan; **Cyrus, i, m.:** Kir (oko 590 – 530/529. p.n.e.), persijski kralj, osnivač Ahemenidskog carstva, stvorio prvo i najveće carstvo antičkog svijeta; **patens, entis:** očit, otvoren (pateo 2. ui -); **ambages, um, f.:** zagonetni govor, dvoznačnost.

⁶ Poznati primjer ove dvosmislenosti odgovaranja Delfijskog proročišta jeste i odgovor jednom vojskovođi na pitanje da li da ide u rat: „Ibis redibis numquam in bello peribis.” U zavisnosti od upotrebe zapete, bila su moguća dva tumačenja: „Ići ćeš, vratićeš se, nećeš poginuti u ratu,” ili „Ići ćeš, vratiti se nećeš, poginućeš u ratu.”

⁷ O ovom mitu i bogu Apolonu vidi: Срејовић, Д., Цермановић-Кузмановић, А. (1992). *Речник грчке и римске митологије*. Београд: СКЗ, 38–42.

DAEDALUS ET ICARUS

Dedal je bio grčki vajar i graditelj. Za njega se veže mitološka priča o velikom lavirintu na ostrvu Kritu. Poslije ubistva svog sestrića zbog zavisti morao je otići iz Atine. Kritski kralj Minoj prihvatio ga je na ostrvu Kritu kako bi Dedal sagradio lavirint, u kojem bi živio Minotaur, čudovište sa ljudskim tijelom i glavom bika. Kao graditelj lavirinta, Dedal, budući naklonjen Minojevoj kćerki Arijadni, otkriva joj način na koji je Tezej mogao da se izvuče iz lavirinta poslije ubistva Minotaura. Kralj Minoj mu stoga zabranjuje da napusti ostrvo. Pošto nije mogao pobjeći kopnom niti morem, Dedal shvata da je jedini put spasenja preko neba. Stoga je odlučio napraviti krila za sebe i svog mladog sina Ikara. Perje ptica je spojio koncem i voskom, te tako napravio krila kao kod ptica. Prije polaska sinu je dao savjet da ne leti previsoko da Sunce ne bi otopilo vosak niti prenisko da ih morska pjena ne bi natopila. Preletjevši ostrva Delos i Paros, kod ostrva Samos Ikar se zanesen suviše približio Sunčevim zrakama, koje su rastopile vosak, i strmoglavio se u more, koje je nazvano po njemu *mare Icarium* (jugoistočni dio Egejskog mora). Dedal je tada prokleo svoju vještinu i kasnije otišao na Siciliju gdje ga je prihvatio kralj Kokal.⁸ Ovu priču o Dedalu i Ikaru donosi nam rimski pjesnik Ovidije u svom djelu *Preobraženja (Metamorphoses, VIII 183–235)*.⁹

Daedalus Atheniensis artifex egregius ingeniosusque antiquis temporibus existimabatur. Sed animo erat invidioso nec aliquem sibi parem pati dicebatur. Itaque Talum, nepotem suum et discipulum, qui arte sua magistrum superare videbatur, gloriae eius invidens occidit. Hac caede commissa Athenis discessisse et in Cretam insulam, ubi rex Minos regnabat, venisse narratur. Cum in Creta esset, labyrinthum aedificium mirabile, unde exitus nullo modo reperiri poterat, regi aedificavit. Post aliquot annos amore patriae tactus Cretam relinquere statuit. Rege autem id prohibente novum inauditumque iter per aera excogitavit, cum diceret: „Omnia possideat, non possidet aëra Minos.” Itaque pennis avium in certo ordine positus ceraque alligatis alas sibi et Icaro filio paravit, ut veras aves imitarentur. Opere suo mirabili perfecto filium instruit, ut inter caelum et terram media via volet, ne unda gravet

⁸ Срејовић, Д., Цермановић-Кузмановић А. (1992). *Речник грчке и римске митологије*, 106.

⁹ *Preobraženja* ili *Metamorfose* mitološka je pjesma u 15 knjiga koju je Ovidije napisao u heksametru. Djelo je pregled glavnih antičkih mitova o preobraženjima, o neobičnim transformacijama koje objašnjavaju postanak voda, stjenja, biljaka, životinja, zvijezda. V. Будимир, М., Флашар, М. (1991). *Преглед римске књижевности*, 416–424.

pennas neque sol eas adurat. „Me duce, inquit, inter utrumque vola.” Haec cum dixisset, oscula nato dedisse et cum eo avolavisse narratur. Aratores pastoresque, cum hos in caelo volantes viderent, esse deos crediderunt. Iam magnam itineris partem fecerunt, cum Icarus puer imprudens praeceptorum patris sui oblitus audaci volatu gaudere coepit caelique cupidine tractus deseruit ducem suum et ad solem advolavit. Cera solis calore mollita puer in mare decidit nequiquam auxilium patris implorans. Et ora eius patrium nomen clamantia aqua caerulea exceptit. At pater infelix nec iam pater: „Icare,” dixit. „Icare, dixit, ubi es? Qua te regione requiram?” Tum pennas aspexit in undis devovitque suas artes.

KOMENTAR:

Pati: inf. prez. (patior 3. passus sum: trpjeti, podnositi); **Talus, i, m.:** Tal, Dedalov sestrić i učenik; u drugim predajama navodi se pod imenom Perdiks zato što ga je boginja Atena pri padu sa stijene poštedjela i pretvorila u jarebicu (πέρδιξ, perdis: jarebica). Zbog njegovog talenta, koji je pokazao radeći sa Dedalom, Dedal ga je zbog zavisti gurnuo sa stijene na atinskoj Akropoli; **hac caede commissa:** abl. aps.; **Athenis:** abl. odvajanja (abl. separationis; Athenae, arum, f.); **in Cretam insulam:** ak. cilja; **discessisse, venisse:** inf. pf.; **Minos, ois, m.:** Minoj (Minos), kritski kralj; **cum...eset:** vremenska reč. (*cum narrativum*); **amore:** abl. uzroka (abl. causae); **patriae:** gen. objekatski (gen. obiectivus); **tactus 3:** obuzet (tango 3. tetigi tactum); **rege prohibente:** abl. aps.; **aer, aeris, m.:** vazduh, zrak (aera: ak. sg.); **cum diceret:** uzročna reč. (*cum causale*); **omnia possideat, non possidet aera Minos:** stih u Ovidijevim *Preobraženjima* (VIII 186); **possideat:** nez. konj. (dopusno značenje); **pennis positis...alligatis:** abl. aps.; **cera:** abl. sredstva (abl. instrumenti); **ut...imitarentur:** poredbena reč.; **opere suo mirabili perfecto:** abl. aps.; **ut...volet:** zahtjevna reč. uz *verba postulandi*; **gravo 1:** natovariti, natopiti; **ne...gravet...adurat:** posljedična reč.; **me duce:** abl. aps. bez part.; **cum dixisset:** vremenska reč. (*cum narrativum*); **natus, i, m.:** sin (< nascor 3. natus sum); **cum...viderent:** vremenska reč. (*cum narrativum*); **volantes:** ak. pl. part. prez. (uz *hos*); **(hos) deos esse:** ak s inf.; **patris sui:** gen. prisvojni (gen. possessivus); **oblitus 3:** obliviscor 3. oblitus sum; **audaci volatu:** abl. uzroka (abl. causae); **coepi:** verb. defect. (coepi coepisse); **tractus 3:** traho 3. traxi tractum; **caeli:** gen. objekatski (gen. obiectivus); **cupidine:** abl. uzroka (abl. causae); **cera mollita:** abl. aps.; **calore:** abl. uzroka (abl. causae); **solis:** gen. prisvojni (gen. possessivus); **nequiquam:** adv. uzalud; **os, oris, n:** usta; **clamantia:** ak. pl. part. prez. (clamo 1).

DAEDALUS ARTIFEX

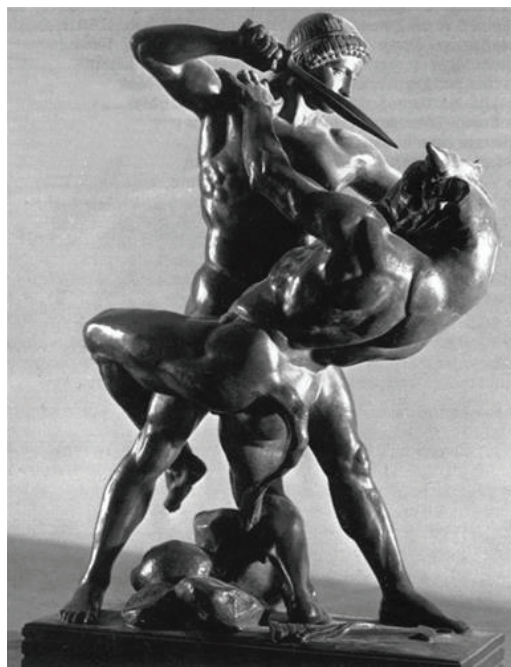
Daedalus Atheniensis fuit artifex omnium notissimus, qui multas artes a dea Athena accepisse dicitur multaque instrumenta invenisse. Is in insulam Cretam abiit, ubi Minos regnabat. Rex Daedalum rogavit ut Minotauro, monstro humano corpore et taurino capite, carcerem aedificaret. Sic artifex Labyrinthum fecit, aedificium permagnum, in quo innumerabiles errores et viae implicatae impediabant ne monstrum effugeret. Multis annis post Daedalum cupido patriae cepit, sed rex prohibuit ut insulam relinqueret. Tum Daedalus Icaro filio „Non possidet aëra Minos,” inquit „ibimus illac! Alas nobis faciam ut effugere possimus.” Itaque e pennis ceraque alas construxit, quas sibi et filio umeris religavit. Post haec et artem volandi exercuerunt. Postremo pater Icarum docuit: „Audacter vola; noli autem nimis soli appropinquare, ne calor ceram calefaciat. Idem cave ne mare tangas; timeo ne pennae aqua graventur. Medio cursu vola!” Tandem subvolaverunt. Initio Icarus patri paruit. Sed mox puer, audaci volatu gavisus, patre relicto altius iter egit. Radiis solis cera liquescit, alae delentur et Icarus in mare decidit. Pennas primo deinde et corpus filii pater infelix in mari conspexit. Statim in parvam insulam devolavit ut ibi filium sepeliret. Mare et insula nomine Icarum appellati sunt.

KOMENTAR:

Daedalus, i, m.: Dedal, grčki umjetnik iz mitskog doba, pronalazač mnogih vještina; **qui multas artes...accepisse dicitur multaque instrumenta invenisse:** nom. s inf.; **Athena, ae, f.:** boginja Atena; **Creta, ae, f.:** Krit; **Minos, ois, m.:** Minoj, kralj i zakonodavac na Kritu; **Minotaurus, i, m.:** Minotaur, mitska neman, polučovjek i polubik; **Labyrinthus, i, m.:** lavirint koji je, na zahtjev kralja Minoja, izgradio Dedal; **ne monstrum effugeret:** namjerna reč. (*da ne*); **Icarus, i, m.:** Ikar, Dedalov sin; **aëra:** grčki *ak.* od aër, aëris, m.; **inquit** od **inquam:** *verb. def.* kažem, tvrdim (u upravnom govoru).

DE THESEO ET NOMINE MARIS AEGAEI

Tezej je jedan od najvećih grčkih mitoloških junaka, sin atinskog kralja Egeja i Etre, kćerke trezenskog kralja Piteja. Kada se vraćao iz Delfa, kralj Egej je svratio u Trezen u posjetu kralju Piteju. Egej je tamo upoznao njegovu kćer koja mu je kasnije rodila sina Tezeja. Prije povratka u Atinu Egej je ispod velike stijene sakrio svoj mač i sandale i rekao Etri da, kada im sin bude dovoljno snažan, sam podigne stijenu i uzme predmete, a onda da dođe ocu u Atinu. Kada je odrastao, Tezej je s lakoćom podigao stijenu i uzevši skrivene predmete otišao je u Atinu. Na putu se našao u mnogim opasnostima u kojima je pokazao svoju snagu i herojstvo dostojno Heraklovom, kojem se i sâm divio. Dok je bio u Atini, njegovog oca Egeja pritiskala je velika nesreća. Naime, svake godine Atinjani su morali da šalju kritskom kralju Minoju sedam mladića i sedam djevojaka kao danak i hranu čudovištu Minotauru. Tezej je iz sažaljenja prema mladim žrtvama odlučio da zajedno sa njima krene na Krit. Egej je krmanošu broda naložio da istakne bijelo jedro ukoliko Tezej savlada Minotaura i vrati mladiće i djevojke. Poslije iskrcavanja na Krit Minojeva kćerka Arijadna, očarana junakom Tezejem, ponudila mu je pomoć da se izvuče iz Lavirinta u kojem je boravio Minotaur. Arijadna mu je dala

klupko koje je on počeo odmotavati od ulaza i pomoću kojeg je uspio izaći iz Lavirinta kada je savladao i ubio Minotaura. Na povratku za Atinu Arijadna je ostala na ostrvu Delosu jer je neki bog, vjerovatno Dionis, naredio Tezeju da je napusti. Približavajući se Atini Tezej je zaboravio da stavi bijelo jedro na brod. Ugledavši crna jedra Egej, misleći da je izgubio sina, očajan se bacio u more, koje je po njemu nazvano Egejskim.¹⁰

Antoine-Luis Barye,
Tezej ubija Minotaura, Louvre

¹⁰ Срејовић, Д., Цермановић-Кузмановић А. (1992). *Речник грчке и римске митологије*, 401–406.

Aegeo, Atheniensium regi, iam seni Aethra filium Theseum longe ab Athenis peperit. Aegeus mox discessit et tenerum in cunabilis filium matri et avo, Troezeniorum regi, invite reliquit. Ante discessum Aegeus filio caligas et gladium sub lapide gravissimo callide occultavit. Cum adulescens iam satis robur habebat, cottidie corporis vires exercebat. Fortissime, peritissime cum luctoribus contendebat, celerime currebat et inter iuvenes pulcherrimus erat. Tum demum Aethra filio patris signa ostendit. Ita Theseus, filius Aegei, simul ex pueris excessit, Troezenem reliquit et Athenas profectus est patrem petiturus. Periculis multis subitis Athenas tandem venit et patrem invenit.

Minos, qui Cretae regnabat, tributum horribile mortis causa Androgei imperavit: septem puellae et septem iuvenes ad pastum Minotauri Atheniensibus mittendi erant. Theseus simulac audivit quanta calamitate civitas afficeretur, Minotaurum occidere decrevit. Nam Theseus quamquam filius regis erat, tamen inter alios iuvenes navigare constituit, ut patriam a terrore Minotauri liberaret. Aegeus filio suo praeceptum dedit: „Si victor redieris, vela candida in nave pande!” Hoc futurum est signum Aegeo. Cum Theseus Cretam venisset et Labyrinthum intrare conatus esset, adiuvit eum Ariadne, Minois regis filia, quae statim Theseum amavit. Nam eius consilio Theseus licium per vias Labyrinthi evolvit; cum Minotaurum interfecisset, licium revolvens foras egressus est. Rebus gestis cum Ariadna sociisque Theseus a Creta effugit. Interea Athenis Aegeus anxius exspectabat dum filius rediret. Stat pater in litore, mare contemplatur, cum repente vela atra apparuerunt. Nam Theseus, cum navigaret, oblitus est vela mutare. Aegeus autem, cum atra vela vidisset, credens Theseum a Minotauro interfectum esse, in mare se praecipitavit. Mare nominabatur Aegaeum huius regis causa et exitus maesti.

KOMENTAR:

Aegeus, i, m.: Egej, atinski kralj; **longe ab Athenis:** u gradu Trezenu, u kojem je Egej bio u posjeti; **avus, Troezeniorum rex:** djed Tezejev, Pitej; **Troezenius, i, m.:** Trezenjanin; **discessus, us, m.:** razlaz, odlazak (< discedo 3. cessi cessum); **cum...habebat:** vremenska reč. (*cum temporale*); **vires:** *nom.* vis; *ak.* vim; *abl.* vi; *pl.* vires; *gen.* virium: snaga, moć; **patris, Aegei:** *gen.* prisvojni (*gen. possessivus*); **simul...excessit:** vremenska reč.; **ex pueris:** iz dječastva; ovo dječasto doba kod Rimljana je bilo do 17. godine; **Troezen,**

enis, f.: Trezen, grad u Argolidi, jugozapadno od Atine; **petiturus 3:** part. fut. (namjerno značenje); **periculis multis subitis:** abl. aps.; **Minos, ois, m.:** Minoj (Minos), kritski kralj; **Cretae:** stari lokativ (po obliku se izjednačio s *gen.*); očuvao se u oznakama mjesta na pitanje: gdje? kod imenica I i II dekl. (*sg. tantum*); **causā:** radi, zbog; *abl.* se upotrebljava i kao prijedlog s *gen.* i uvijek stoji iza imenice na koju se odnosi; **Androgeus, i, m.:** Androgej, sin kritskog kralja Minoja koji je ubijen u Atini. Iz tog razloga Minoj je od Atinjana svake godine zahtijevao danak od sedam mladića i sedam djevojaka; **mittendi erat:** perif. konj. pasivna; **simulac audivit:** vremenska reč.; **quanta...afficeretur:** zavisno upitna reč.; **quamquam...erat:** dopusna reč.; **ut...liberaret:** namjerna reč.; **si...redieris:** pogodbeni reč. (realni hip. period); **cum...venisset...conatus esset:** vremenska reč. (*cum narrativum*); **Ariadne, es f.:** Arijadna, Minojeva kćerka; **Minois regis:** gen. prisvojni (gen. possessivus); **licium, ii, n.:** nit, konac; klupko; **eius consilio:** abl. obzira (abl. limitationis); **cum...interfecisset:** vremenska reč. (*cum narrativum*); **rebus gestis:** abl. aps.; **Creta:** abl. mjesta (abl. loci), odakle?; **Athenis:** abl. mjesta (abl. loci); **dum...rediret:** vremenska reč.; **cum...aparuerunt:** vremenska reč. (*cum temporale*); **cum...navigaret:** vremenska reč. (*cum narrativum*); **oblitus 3:** obliviscor 3. oblitus sum; **cum...vidisset:** vremenska reč. (*cum narrativum*); **Theseum interfectum esse:** ak. s inf.; **causā:** radi, zbog (s *gen.*).

PERSEUS

Persej je grčki junak, sin boga Zeusa i Danaje, Akrisijeve kćerke. Budući da je Akrisiju, kralju Arga, bilo prorečeno da će njegova kćerka roditi sina koji će ga ubiti, on po rođenju malog Perseja naredi da se majka i sin zatvore u drveni kovčeg i bace u more. Međutim, morski talasi ih baciše na obale ostrva Serif gdje ih pronađe Diktis, brat kralja Polidekta, koji Perseja odgoji kao svog sina. Persej je poznat u grčkoj mitologiji i po tome što je uz pomoć bogova Hermesa i Atene ubio gorgonu Meduzu, čiju je glavu bio obećao tiraninu Polidektu. Poslije dovođenja na čelo ostrva Serifa pravednog Diktisa umjesto Polidekta, Persej se s majkom Danajom i ženom Andromedom vraća u rodni Arg, gdje je vladao njegov djed Akrisije. Iako je na vijest o Persejevom povratku Akrisije pobjegao u grad Larisu, ipak se proročanstvo ostvarilo kada je na jednom takmičenju u Larisi Persej bacio disk i njime nehotice usmrtio Akrisija.¹¹

¹¹ Срејовић, Д., Цермановић-Кузмановић, А. (1992). *Речник грчке и римске митологије*, 336–338.

Haec narrantur a poetis de Perseo. Perseus filius erat Iovis, maximi deorum, avus eius Acrisius appellabatur. Acrisius volebat Perseum nepotem suum necare; nam propter oraculum puerum timebat. Comprehendit igitur Perseum adhuc infantem, et cum matre in arcam ligneam inclusit. Tum arcam ipsam in mare coniecit. Danae, Persei mater, magnopere territa est; tempestas enim magna mare turbabat. Perseus autem in sinu matris dormiebat. Iuppiter tamen haec omnia vidit, et filium suum servare constituit. Tranquillum igitur mare fecit, et arcam ad insulam Seriphum perduxit. Huius insulae Polydectes tum rex erat. Postquam arca ad litus appulsa est, Danae in harena quietem capiebat. Post breve tempus a piscatore quodam reperta est, et ad domum Polydectis adducta est. Ille matrem et puerum benigne excepit, et iis sedem tutam dedit.

KOMENTAR:

Iuppiter, Iovis, m.: Jupiter, vrhovni rimski bog; **Acrisius, ii, m.:** Akrisije, kralj Arga, grada na Peloponezu; **Perseum nepotem suum necare:** ak. s inf.; **oraculum:** proročanstvo je bilo da će Akrisije nastradati od ruke Danajinog sina, tj. svog unuka; **Danae, es, f.:** Danaja, Persejeva majka, kćerka kralja Akrisija; **filium suum servare:** ak. s inf.; **Seriphus, i, m.:** ostrvo Serif, jedno od ostrva Kiklada; **Polydectes, is, m.:** Polidekt, kralj Serifa; **appulsa est:** appello 3. puli pulsum: tjerati, dotjerati; **quietem capere:** počivati, odmarati se.

DE TROIA ET TROIANIS

Troja je bila najslavniji grad u Aziji kojim je vladao kralj Prijam. Njegovi sinovi su bili Hektor i mlađi Paris, koji je odmah po rođenju uklonjen sa dvora i odrastao na planini Idi među pastirima. Kada je odrastao, Paris je bio sudija u raspravi o najljepšoj među boginjama, Heri, Ateni ili Afroditi. Proglasivši Afroditu najljepšom, kao nagradu, dobio je Paris od nje lijepu Helenu. Helena je bila žena Menelaja, spartanskog kralja, koju je Paris kradom odveo u Troju gdje su ih Trojanci srdačno dočekali.¹²

¹²Срејовић, Д., Цермановић-Кузмановић, А. (1992). *Речник грчке и римске митологије*, 320.

Kada su Menelaj i Odisej tražili od trojanskog kralja Prijama da im se Helena vrati, Trojanci su odbili što je bio i *casus belli* za desetogodišnji rat između Trojanaca i Grka. Menelaj, ogorčen zbog otmice supruge, traži od brata Agamemnona da u rat protiv Troje pozove sve grčke junake. Među tim junacima se našao Ahilej i njegov prijatelj Patroklo, kojeg u zabuni ubija Hektor, misleći da je Ahilej.¹³ To je izazvalo poseban gnjev Ahileja koji se osvetio ubistvom Hektora. Trojanski rat, tj. desetu godinu rata opisao je slavni grčki pjesnik Homer u svom spjevu *Ilijada*,¹⁴ a u *Odiseji* je opisao povratak na Itaku grčkog junaka Odiseja.¹⁵

Odisej, sin Lajertov, muž Penelopin i kralj Itake, poznat je po svojoj razboritosti i lukavstvu u ratu pod Trojom („trojanski konj”) i po svom desetogodišnjem lutanja po svijetu poslije pada Troje. Odiseja je u rodnoj Itaci čekala vjerna Penelopa, koja je odolijevala proscima, čekajući da joj se suprug vrati iz rata.¹⁶

Troia clarum oppidum Asiae fuit. Inter Troianos, incolas Troiae, et Graecos decem annos bellum magnum erat. Priamus apud Troianos regnabat. Paris, filius Priami, causa belli Troiani fuit, qui iniuria sua patriae exitium paravit. Dii enim inimici iniuriae fuerunt et Graecis egregiam victoriam paraverunt. Graeci diu varia fortuna ante portas Troiae pugnauerunt, tandem Troiam non armis, sed dolo expugnauerunt. Nota est fabula de equo Troiano. Homerus, poeta clarus Graecorum, bellum Troianum et pericula Graecorum narravit. Dux Graecorum erat Agamemnon rex, qui universo exercitui praeerat. Omnium Graecorum fortissimus erat Achilles, cuius amicus erat Patroclus. Ulixes omnes Graecos prudentia superabat. Patria Ulixis erat Ithaca, parva insula. Uxor Ulixis Penelopa fide sua clara erat, qua adventum Ulixis exspectabat.

¹³ O Ahileju vidi: Sreјовић, Д., Цермановић-Кузмановић, А. (1992). *Речник грчке и римске митологије*, 71–75.

¹⁴ Флашар, М. „О грађи и јединству *Илијаде*“, у: Хомер (2002). *Илијада*. Превео Милош Н. Ђурић, приредио В. Јелић, пропратне текстове написао М. Флашар. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 7–43.

¹⁵ Флашар, М. „Одисеј и његова одисеја“, у: Хомер (2002). *Одисеја*. Превео Милош Н. Ђурић. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 7–39.

¹⁶ О Одисеју и Пенелопи vidi: Срејовић, Д., Цермановић-Кузмановић, А. (1992). *Речник грчке и римске митологије*, 294–302; 331–332.

KOMENTAR:

Troia, ae, f.: Troja, grad u Maloj Aziji; **Troianus 3:** trojanski; **Troiani, orum, m.:** Trojanci; **Asia, ae, f.:** Azija; **Graecus, i, m.:** Grk; **Priamus, i, m.:** Prijam, kralj trojanski; **Paris, idis, m.:** Paris, sin Prijamov; **Homerus, i, m.:** Homer, grčki pjesnik; **Agamemnon, onis, m.:** Agamemnon, mikenski kralj; **Achilles, is, m.:** Ahilej, grčki junak; **Patroclus, i, m.:** Patrokle, prijatelj Ahilejev; **Ulixes, is, m.:** Uliks, latinsko ime za Odiseja; **Ithaca, ae, f.:** Itaka, ostrvo u Jonskom moru; **Penelopa, ae, f.:** Penelopa, žena Odisejeva.

AENEAS ET GENS ROMANA

Enejida (Aeneis) je najznačajniji ep u rimskoj književnosti koji je Vergilije napisao po ugledu na Homerove epove, *Ilijadu* i *Odiseju*. Publije Vergilije Maron (Publius Vergilius Maro, 70–19. p.n.e.) jedan je od najvećih pjesnika rimske književnosti. Pored junačkog epa *Enejida*, koji je pisao desetak godina, Vergilije je 39. p.n.e. napisao zbirku pastirskih pjesama, *Bukolika (Bucolica ili Eclogae)*, a deceniju kasnije i pjesme o poljoprivredi, *Georgike (Georgica)*. Ep *Enejida* objavljen je tek poslije Vergilijeve smrti 19. p.n.e.¹⁷

Osnovna Vergilijeva ideja bila je da se stvori rimska epopeja u kojoj će biti prikazano da loza Julijevaca i Oktavijana Augusta, koji je bio zaštitnik Vergilijev, vodi porijeklo od loze trojanskog junaka Eneja i njegova sina Askanija (Jula). Vergilijev uzor bio je Homer i taj uticaj grčkih epova *Ilijade* i *Odiseje* vidi se i u sadržaju i u kompoziciji *Enejide*. Naime, *Enejida* sadrži 12 pjevanja pisanih u heksametru, kao i *Ilijada* i *Odiseja*. Prvih šest pjevanja, u kojima Vergilije oslikava događaje poslije propasti Troje i lutanja trojanskog junaka Eneja i njegovih drugova prije dolaska na tlo Italije, odgovaralo bi sadržaju *Odiseje*, a drugih šest pjevanja, u kojima se govori o Enejinim borbama s italjskim plemenima i rutulskim kraljem Turnom u Laciju, sadržajem bi odgovaralo *Ilijadi*.

Pius Aeneas, numine deorum caelestium, post fatale excidium Troiae cum paucis et fidelibus sociis Italiam ire debebat. Ante adventum ad os amnis Tiberis Troiani multa per maria errabant, quia magna pars classis amissa erat. „Memorem saevae Iunonis ob iram”, narrat Vergilius. In

¹⁷ O Vergilijevom pjesništvu vidi: Флашар, Мирон. *Простор и свет Вергилијеве поезије*, predgovor u: Вергилије (2006). *Енеида*. Превод с латинског Младен С. Атанасијевић. Београд: Бард-фин, 7–67.

Sicilia scilicet fere omnes Troianorum naves igne combustae sunt. Aeneas in Italia dura et acria bella cum Turno, rege Rutulorum, gerebat. Romulus et Remus, fratres gemini, ab Aenea orti, urbem Romam condiderunt. „Genus Latinum, Albanique patres atque altae moenia Romae”, ita narrat Vergilius. Unde Romani, qui magnam partem Europae domuerunt et imperium Romanum constituerunt.

KOMENTAR:

Aeneas, ae, m.: Eneja, trojanski junak; **numine deorum:** po nalogu bogova; **Troia, ae, f.:** Troja, drevni grad u Maloj Aziji; **os, oris, n.:** usta, ušće, ulaz; **Tiberis, is, m.:** Tibar, rijeka uz koju je smješten grad Rim; **quia: coni.** jer, zato što; **amitto 3. misi missum:** odaslati, otpustiti, izgubiti; **Vergilius, i, m.:** Vergilije; **memorem...iram:** prvi stihovi Vergilijevog epa *Enejida* ovako slijede:

Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris
Italiam, fato profugus, Laviniaque venit
litora, multum ille et terris iactatus et alto
vi superum saevae memorem Iunonis ob iram. (Verg. *Aen.* I 1–4)

Opjevam oružje i junaka prvog
koji iz Troje u Italiju stiže.
Goniše ga bogovi suvim i morem
*zbog srdžbe osvetoljubive Junone.*¹⁸

Iuno, onis, f.: Junona, rimska boginja, žena vrhovnog rimskog boga Jupitera, poistovjećivana sa grčkom boginjom Herom; **ira Iunonis:** Vergilije prenosi grčki mit, koji objašnjava povod izbijanja trojanskog rata;¹⁹ **igne:** abl. sredstva (abl. instrumenti); **Turnus, i, m.:** Turno, rutulski kralj, glavni Enejin

¹⁸ Вергилије (2006). *Енеида*, 71.

¹⁹ Prepreke na putu Eneji i ostalim Trojancima postavlja Junona, boginja braka (u grčkoj mitologiji Hera). Razlog Junonine srdžbe vezan je za grčki mit o povodu za izbijanje trojanskog rata. Naime, na vjenčanje Ahilovih roditelja, Peleja i Tetide, nije bila pozvana boginja Erida koja je zbog srdžbe među goste bacila zlatnu jabuku na kojoj je pisalo „najljepšoj”. Na vjenčanju su bile boginje Hera (rimska Junona), Atena i Afrodita koje su, svaka za sebe, mislile da su najljepše. Stoga je Zevs naredio da odu kod Parisa, sina trojanskog kralja Prijama, da im on kaže koja je najljepša. Paris je rekao da je Afrodita najljepša, ali

protivnik; **Romulus et Remus**: Romul i Rem, blizanci, sinovi boga Marsa i vestalke Rea Silvije. Prema legendi Romul je osnovao grad Rim 753. p.n.e.; **genus...Romae**: Verg. *Aen.* I 7: „Otuda latinski rod, albanski oci i visoke zidine Rima.”

DE ROMULO ET REMO

Rimsko predanje o osnivanju grada Rima vezuje se za blizance Romula i Rema, sinove Rea Silvije ili Ilije i boga Marsa.

Kralj Alba Longe Silije Prok imao je dva sina, Numitora i Amulija. Svoje prijestolje je ostavio starijem sinu Numitoru, ali mu je to prijestolje preoteo njegov brat Amulije. Nakon ustoličenja Amulije je dao pogubiti Numitorovo potomstvo zbog straha da će ga jednog dana zbaciti sa vlasti. Numitorovog sina je ubio u lovu, a kćerku Rea Silviju učinio vestalkom.²⁰

Jednog dana dok je Rea Silvija išla po vodu na rijeci Tibar, uplaši je vuk pred kojim pobježe u obližnju pećinu. U pećini je obljudi bog Mars s kojim izrodi blizance, koji su bili unuci kralja Numitora i prema tome imali pravo na prijestolje. Kada je to doznao Amulije, naredi da se vestalka i blizanci ubiju. Poslao je u Vestin hram sluge, koji su oteli djecu, stavili ih u košaricu i ostavili na obali nabujale rijeke Tibar. Rea Silviju gurnuše u rijeku među čijim talasima nesrećna žena nestade, kao da ju je sam bog rijeke Tibra prihvatio.²¹ Kada se rijeka vratila u korito, košaricu sa dječacima zaustaviše grane smokve Rumini u podnožju brežuljka Palatin. Izgladnjelu i uplakanu djecu prigrli vučica koja ih odmah i podoji, a kasnije joj je u brizi oko njih pomogao djetlić, Marsova sveta ptica. Djecu je kasnije preuzeo pastir Faustul i povjerio ih svojoj ženi. Kada su djeca odrasla, saznali su za svoje pravo porijeklo, a kad im je djed Numitor to i potvrdio, zavjetovali su se da će uništiti Alba Longu. Stoga ubiše Amulija i sve njegove sluge, ali umjesto da zavladaju Alba Longom odlučise da osnuju novi grad na obali Tibra, gdje su ranije na čudan način bili spašeni.

samo zato što mu je ona obećala naći najljepšu ženu na svijetu. Paris je odveo u Troju Helenu, Menelajevu ženu, što je bio povod okupljanja Grka i pohoda na Troju. Hera i Atena su ostale ljute na Parisa zbog te odluke, pa su svoju srdžu prenijele i na ostale Trojance, uključujući i Eneju.

²⁰ Vestalke su bile djevice koje su čuvale državno ognjište. U Vestinom hramu su održavale vječnu vatru da se ne ugasi. Ukoliko bi se to ipak dogodilo, vestalka bi se kažnjavala batinama. Ona vestalka koja bi prekršila zavjet čednosti, živa bi bila zakopana. Zadatak vestalki bio je i da donose vodu sa udaljenog izvora za religijske obrede. V. Срејовић, Д., Цермановић-Кузмановић, А. (1992). *Речник грчке и римске митологије*, 87–88.

²¹ Вилхар, А. (2002). *Легенде о јунацима старог Рима*. Београд: Дерета, 51–53.

Rea Silvia cum deo belli geminos filios parit. Amulius geminos cum alveolo in rivi fluctus abicit. Rivus autem nutu deorum pueros in sicca relinquit. Lupa ad vagitum geminorum accurrebat et pueros velut catulos lactabat. Nam lupa in specu sub Palatino vivebat. Faustulus enim lupam et pueros videbat, sed oculis non credebat. Lupa pueros nutrit nutritosque relinquit; gemini ante specum manent. Faustulus furtim pueros accipit et cito fugit. Geminos victu vario educabat et pueri insolito progressu crescebant. Faustulus pastor Romulo et Remo secretum revelat. Nam Numitor et Amulius erant filii Procae, regis Albanorum. Amulius Numitori solium regis eripit, et nepotes in rivi fluctus iacit. Gemini exercitum e pastoribus et comitibus comparant, Amulium raptorem decutiunt et Numitorem in solio regis restaurant. Tunc victores in Palatino oppidum novum condebant. Nam fato ac nutu deorum Romulus rex primus Romanorum erat. Inter homines vetustos centum senatores legebat. Senatores consilium regis erant.

KOMENTAR:

Rea (Rhea), ae, f. (Silvia): mati Romula i Rema; **parit:** istorijski prezent; **Amulius, i, m.:** Amulije, kralj Alba Longe; **in sicca:** abl. mjesta (abl. loci), na suvom; **Palatinum, ii, m.:** Palatin, jedan od sedam rimskih brežuljaka; **Faustulus, i, m.:** Faustul, pastir koji je odgojio Romula i Rema; **Romulus, i, m.:** Romul, prvi rimski kralj; **Remus, i, m.:** Rem, brat Romulov; **Numitor, oris, m.:** Numitor, kralj albanski (Alba Longa), djed Romulov i Remov; **Procas, ae, m.:** Proka, kralj u Alba Longi, otac Numitorov i Amulijev; **Albani, orum, m.:** Albanci (stanovnici Alba Longe); **Romanus, i, m.:** Rimljanin.

SCELUS REGIS AMULII

Albana in urbe, Latinarum urbium flore, Numitor et Amulius ex regia Silviorum gente regnare pariter cupiebant. Amulius, homo durus, statuit fratrem e regno eiecere. Itaque arma capit, fratrem regno eiecit, scelus sceleris addit: Numitoris filium interficit, filiam Rheam Silviam virginem Vestalem facit. Fato Rhea geminos divinos parit et Martem divinae prolis patrem nominat. Nec dei nec civium fortitudo matrem et divinam prolem ab Amulii crudilitate protegunt. Servi Romulum et Remum in alveum, velut in navem, ponunt et in amnem iacunt.

KOMENTAR:

Albanus 3: albanski (Alba Longa); **Latinus 3:** latinski; **flos, floris, m.:** cvijet, ukras (metonimija za grad); **ex regia...gente:** abl. porijekla (abl. originis); **fratrem...eiecere:** ak. s inf.; **Mars, Martis, m.:** Mars, bog rata.²²

REGES ROMANORUM

Gradom Rimom u početku su vladali kraljevi, od kojih je prvi bio Romul. On je napravio organizaciju države tako što je podijelio narod na tri velike grupe, koje su se zvale tribe, a svaka je bila podijeljena na trideset plemena (kurija). Tribama su upravljali tribuni koji su zajedno s plemenskim poglavarima činili patricijat. Jedino su patriciji mogli da biraju kralja, nose oružje i donose zakone. Kako bi i narod uključio u donošenje odluka, Romul je sačinio Senat, savjet starih i iskusnih ljudi koji su tu dužnost obavljali do kraja života. Nasuprot patricijima stajali su plebejci, stanovnici Rima koji nisu imali političkih prava, ali su mogli da imaju imanja i da se bave zanatstvom i trgovinom.²³

Romul je vladao trideset i sedam godina, bio je osnivač svih gradskih i vojnih ustanova, izdao je brojne zakone i organizovao vojsku. Kao što je njegov dolazak zasnovan na mitologiji, tako je i njegov odlazak obavljen velom legende. Dok je održavao smotru vojske na Marsovom polju, nastala je velika oluja u kojoj je sam nestao. Narod ga je oplakivao dok im nije izvjesni Julije Prokul objavio san, u kojem mu je Romul otkrio da je uzdignut na nebo kao bog Kvirin. Od tada se Rimljani nazivaju i Kviriti.²⁴

Poslije Romula Rimom je vladalo još šest kraljeva. Numa Pompilije bio je osnivač raznih kultova, sveštenečkih kolegija i kolegija zanatlija. Tul Hostilije je priključio Rimu Alba Longu pri čemu su stanovnici tog grada dobili rimsko građansko pravo. Anko Marcije je porazio Latine, sagradio most preko Tibra i na njegovom ušću sagradio luku Ostiju. Tarkvinije Prisk sagradio je cirkus i najveći podzemni kanal za kišnicu i udario temelje Kapitolskom

²² Mars, bog rata, pored Jupitera najznačajnije je italsko i rimsko božanstvo. Seosko stanovništvo ga je smatralo i božanstvom zemljoradnje i stočarstva, te su njegovi praznici održavani u martu i oktobru, kad je početak i kraj zemljoradničkih poslova, kao i početak i kraj ratnih pohoda. Prema mitu, Mars je otac Romula i Rema. V. Срејовић, Д., Цермановић-Кузмановић, А. (1992). *Речник грчке и римске митологије*, 245–246.

²³ Вилхар, А. (2002). *Легенде о јунацима старог Рима*, 67–69.

²⁴ Ibidem, 69.

hramu. Servije Tulije sproveo je reformu građanstva, odnio pobjedu nad gradom Vejom i sagradio Dijanin hram. Tarkvinije Oholi, posljednji rimski kralj, vladao je i postupao veoma surovo prema svojim podanicima što je izazvalo opšte nezadovoljstvo, koje je završilo njegovim progonstvom i završetkom kraljevske vladavine u Rimu.²⁵

Rex primus post Romulum erat Numa Pompilius. Romani antiquo ritu regem creabant. Augur dextram in caput regis ponebat et deos ad claram affirmationem vel negationem numinis orabat. Nam per fulgura et fulmina deus affirmabat electionem regis. Iustitia et pax tempore regis Numae regnabant. Numa Romanis iura et mores et leges et religiones dat. Multa sacra ac templa deorum aedificabat. Numae Pompilio in regno Tullus Hostilius succedit. Quirites cum gentibus vicinis multa ac dura bella gerebant. Tunc enim uxores Romanae spectabant quomodo fratres vel patres cum maritis aut filiis pugnabant. Ita miserae mulieres cum lacrimis et passis crinibus simul et filios et fratres simul patres et maritos dolebant. Rex Ancus Marcius in locum Tullii Hostilii venit. In media parte urbis carcerem instruit, urbem muro lapideo circumdat, montem Ianiculum ponte Sublicio urbi coniungit. Rex Servius Tullius cives Romanos iuxta censum in classes dividit; Viminalem Esquilinumque collem vallo et muro munit atque urbi adiungit.

KOMENTAR:

Antiquo ritu: abl. načina (abl. modi), po starom običaju; **augur:** vrač iz svešteničkog reda augura, koji su tumačili let ptica i po njemu predskazivali budućnost; **dextra (manus):** desnica; **tempore:** abl. vremena (abl. temporis), za vrijeme; **succedit alicui** ili **regno:** zamjeniti koga, za kim kraljevati; **Quirites, ium, m.:** Kviriti, Kvirićani, naziv za rimske građane u miru; **bellum gerere:** ratovati; **passis crinibus:** abl. načina (abl. modi); crines passi: raspletene kose (passi: *part. perf.* pando 3. pandi pansum ili passum); **Ianiculum, i, m.:** Janikul, brežuljak u Rimu; **Sublicius:** drveni; sublikijski, ime jednog mosta u Rimu; **Viminalis collis:** Viminal, jedan od sedam rimskih brežuljaka; **Esquilinus collis:** Eskvilin, jedan od sedam rimskih brežuljaka.

²⁵ O periodu rimskih kraljeva vidi: Машкин, Н.А. (1951). *Историја старог Рима*. Београд: Научна књига, 76–77.

SEPTEM REGES

Initio Romam reges habuerunt; primus Romanorum rex fuit Romulus. Numa Pompilius, secundus rex, fuit vir inclita iustitia et religione. Tullus Hostilius, tertius rex, bellum semper excitare quaerebat; Albam Romae adiunxit. Ancus Marcius, quartus rex, pontem trans Tiberim fecit et Ostiam aedificavit. Tarquinius Priscus, quintus Romanorum rex, Etruria venit: condidit Circum, fundamenta templi in Capitolio et Cloacam Maximam. Servius Tullius, sextus in ordine, instituit censum: classes et centurias ex censu descripsit. Septimum regem Tarquinium Superbum cives pepulerunt et magistratus novos creaverunt.

(Prema Titu Liviju)

KOMENTAR:

Initio: abl. vremena (abl. temporis), u početku; **habuerunt:** vladali su; **Tiberis, is, m.:** Tibar, rijeka u Italiji; **Ostia, ae, f.:** Ostija, rimska luka, grad u Laciju; **Etruria:** abl. odvajanja (abl. separationis), iz Etrurije; **Circus, i, m.:** trkalište, jahalište, najpoznatije *c. maximus*, sagradio ga Tarkvinije Prisk za 400.000 gledalaca; **Capitolium, ii, n.:** Kapitol, jedan od sedam rimskih brežuljaka; **Cloaca Maxima:** najveći podzemni kanal za odvođenje nečistoće i kišnice.

SABINAE RAPTAE

Tit Livije (Titus Livius, 59. p.n.e. – 17. n.e.), rimski historičar, napisao je jedno od najznačajnijih historijskih djela rimske književnosti, *Od osnivanja Rima (Ab Urbe condita)*. Opisujući historiju Rima od samih početaka Tit Livije u prvoj knjizi svog djela (I 9) opisuje i jedan događaj neposredno poslije Romulovog osnivanja grada Rima, otmicu Sabinjanki. Naime, po osnivanju grada bilo je dopušteno da se mnogi iz susjednih naroda, bilo robovi bilo slobodni ljudi, nasele u novoosnovanom gradu. I mada je grad dovoljno narastao, prijetila je opasnost da zbog nedostatka žena neće zaživjeti. Tada je Romul uputio poslanike susjednim narodima da traže savez i pravo na brak (*Ius conubii*)²⁶ za novi narod. Budući da poslanici nisu nigdje blagonaklono

²⁶ *Ius conubii*, pravo braka, bilo je jedno od četiri prava rimskog građanina, koje je podrazumijevalo legalno sklopljen brak i pravo potomstva na nasljeđe.

primljeni, Romul smisli da pripremi svečanost u čast boga Neptuna i obavijesti susjede o svečanim igrama. Mnogi dođoše da vide novi grad, a među njima i Sabinjani sa ženama i djecom. Prema ranije dogovorenom, Rimljani navališe da otmu sabinjanske djevojke, a ostali Sabinjani pobjegoše uz optužbe da je počinjen zločin. Sam Romul je obećavao da će djevojke biti poštovane i da će Rimljani sklopiti brakove sa njima i dijeliti svu imovinu i građanska prava. Ista prava imaće i njihova buduća djeca. Iako Tit Livije navodi da je nerijetko iz ove nepravde bila kasnije rođena ljubav i da su muževi sve činili da ženama ukažu pažnju, ipak su njihovi uvrijeđeni i žalosni roditelji, na čelu sa kraljem Tit Tacijem, napali Rim. Na kraj borbama Rimljana i Sabinjana stadoše same Sabinjanke razdvajajući neprijateljske redove svojih očeva i muževa. Rimljani i Sabinjani tada sklopiše mir i od dva kraljevstva stvoriše jedno.²⁷

Giovanni Bologna, *Otmica Sabinjanki*, Firenca

Multi mortales convenere, studio etiam videndae novae urbis... Iam Sabinorum omnis multitudo cum liberis ac coniugibus venit. Invitati hospitaliter per domos, cum situm moeniaque et frequentem tectis urbem vidissent, mirantur tam brevi rem Romanam crevisse. Ubi spectaculi tempus venit deditaeque eo mentes cum oculis erant, tum ex composito orta vis signoque dato iuventus Romana ad rapiendas virgines discurrit... Turbato per metum ludicro maesti parentes virginum

²⁷ Liv. I 10–13.

profugiunt, incusantes violati hospitii scelus deumque invocantes, cuius ad sollemne ludosque decepti venissent. Nec raptis aut spes de se melior aut indignatio est minor. Sed ipse Romulus circumibat docebatque patrum id superbiā factum, qui conubium finitimis negassent.²⁸

(Liv. I 9.8–13)

KOMENTAR:

Mortales = homines; **convenēre** = convenerunt; **studio**: abl. uzroka (abl. causae); **videndae**: gerundiv, *gen. sg.* (zamjena gerunda gerundivom); **cum... vidissent**: vremenska reč. (*cum historicum*); **brevi**: *adv.* brzo, u kratkom vremenu; **rem Romanam crevisse**: *ak. s inf.*; **ubi...venit**: vremenska reč.; **spectaculum, i, n.**: predstava; **deditae**: *part. pf.* (dedo 3. didi ditum: posvetiti, prepustiti); ovdje: usmjeriti (prema čemu); **eo**: onamo, u tom smjeru, tj. ad spectaculum; **ex composito**: prema dogovoru; **orta**: *sc. est*; **vis**: sila, snaga; silovit napad; **signo dato**: *abl. aps.*; **rapiendas**: gerundiv, *ak. pl.*; **turbato ludicro**: *abl. aps.* (turbo 1. poremetiti; prekinuti); **incusantes violati hospitii scelus** = incusantes Romanos sceleris violati hospitii; **sceleris**: *gen.* krivnje (*gen. criminis*, uz *incusare* optuživati (koga za šta)); **superbiā**: *abl.* uzroka (abl. causae); **factum**: *sc. esse*; **conubium**: connubium; **negassent**: negavissent.

DE TARQUINIO ET LIBRIS SIBYLLINIS

Lucije Tarkvinije Oholi (Lucius Tarquinius Superbus) bio je sedmi i posljednji rimski kralj, koji je vladao od 535. do 509. p.n.e. Pripadao je etrurskoj lozi kraljeva što potvrđuje i njegovo ime Tarkvinije, koje je često etrursko lično ime.²⁹ Kako Tit Livije piše, bio je prvi kralj koji je prekinuo običaj predaka da se u državnim stvarima savjetuje sa Senatom i sve je činio svojom voljom.³⁰ Zbog ove svoje samovolje dobio je i nadimak Oholi. Poslije progona Tarkvinija iz Rima 509. p.n.e. rimska država postaje Republika, na čelu sa dva konzula, koja su se birala svake godine.

²⁸ Latinski tekst: Livy (1914). *Ab urbe condita* (Conway, R. S., Walters, C. F., eds.). Oxford: Oxford University Press.

²⁹ O lozi Tarkvinijâ detaljnije vidi: Mirković, Miroslava (2008). *Rea Silvija i sedam rimskih kraljeva. Srodstvo i vlast u ranom Rimu*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta, 119–126.

³⁰ O Tarkvinijevoj vladavini Tit Livije piše u djelu *Od osnivanja Rima (Ab Urbe condita, I 49–60)*.

Prema legendi Tarkvinije je od Sibile iz Kume kupio tri knjige proročanstava iako je u početku odbijao to učiniti zbog visoke cijene.³¹ Sibile su bile proročice poznate u raznim dijelovima Grčke: u Delfima, Halkidi, Eritreji, Samosu. Na italjskom tlu imale su proročište u gradu Kuma (Cumae), grčkoj koloniji u Napuljskom zalivu koja je osnovana sredinom VIII vijeka p.n.e. *Sibilske knjige (Libri Sibyllini)* bile su zbirka proročanstava i ritualnih propisa pisanih u grčkom heksametru. Čuvane su u Jupiterovom hramu na Kapitolu, a kada su 83. p.n.e. u požaru uništene, Senat je iz svih mjesta gdje su se Sibile nalazile sakupio novu zbirku.³² Car August ih je kasnije prenio u Apolonov hram na Palatinu. Sibilske knjige čitane su jedino po odluci Senata u Rimu, u slučajevima velikih nesreća ili prirodnih nepogoda i čudnih događaja, a mogli su ih čitati samo članovi kolegija, koji je u tu svrhu osnovan. Čuvari i tumači ovih Sibilskih knjiga bili su *duoviri sacris faciundis*, kolegijum od dva člana do 367. p.n.e. kad je kolegijum povećan na deset članova (*decemviri*), a kasnije i na petnaest (*quindecimviri sacris faciundis*). Od devet knjiga, koliko ih je prvobitno bilo, sačuvane su samo tri, a razlog za to objašnjava tekst koji slijedi.

Tarkvinije Oholi, prikaz na novcu

Non Tarquinii ex urbe Roma pulsi erant, cum ad regem Tarquinium Sibylla Cumaea et regi et omnibus ceteris ignota venit. Eadem Sibylla novem libros linteos, quos regi vendere cupiebat, secum gerebat. „Quis hominum, o rex, consilia deorum scire non cupit? Eme novem libros in quibus sacra oracula magni pretii scripta sunt. Eidem libri, si empti et diligenter servati erunt, utilissimi et tibi ipsi et civibus tuis erunt. Eidem libri pretium non habent.” Rex, quia pretium maximum a Sibylla statutum erat, risit eam et repudiavit. „Quis tibi pecuniam tantam dabit?

³¹ Priču o Tarkvinijevoj kupovini Sibilskih knjiga prenosi nam Dionisije iz Halikarnasa u svom djelu *Rimske starine (Antiquitates Romanae, IV 62)*. Up. A. Gel. *N.A.* I 19; Plin. *Nat.* XIII 27.

³² Tac. *Ann.* VI 12 (18).

Cui, anus stulta, si abs te hoc pretium petitum erit, libros tuos vendes?" Ad haec verba ab anu tres ex novem libris flamma consumpti sunt. Tum regem interrogavit, num reliquos sex libros eodem pretio emere vellet. Sed Tarquinius risit multo magis dixitque anum iam sine dubio delirare. Postquam mulier a rege iterum repudiata erat, statim tres alios libros exussit atque denuo rogavit, ut tres reliquos eodem pretio emeret. Tarquinius iam attentior fit; constantiam confidentiamque vetulae non parvi aestimat, libros tres reliquos mercatur eodem pretio, quod erat petitum pro omnibus. Sed ea anus a Tarquinio digressa nusquam visa est. Libri tres in sacrarium conditi „Sibyllini” appellati sunt. Empti libri in Iovis Capitolini a sacerdotibus servabantur. Ad eos, quasi ad oraculum, quindecimviri adibant, cum deos immortales publice consulebant.

KOMENTAR:

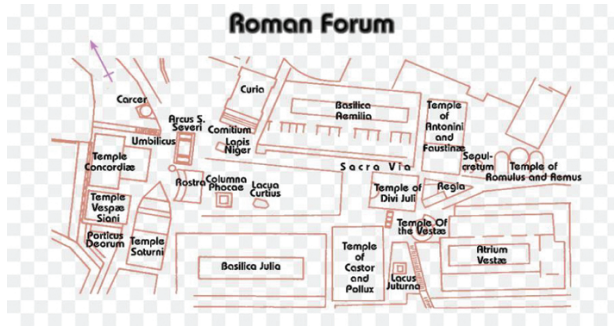
Tarquinius, orum, m.: Tarkvinijevci, loza rimskih kraljeva etrurskog porijekla; **Lucius Tarquinius Superbus:** Lucije Tarkvinije Oholi, posljednji, sedmi rimski kralj; **Sibylla, ae, f.:** proročica boga Apolona; **Cumaeus 3:** kumski, iz Kume (< Cumae, arum, f.: grad Kuma, grčka kolonija u Napuljskom zalivu); **hominum:** gen. dijelni (gen. partitivus); **magni pretii:** gen. vrijednosti (gen. pretii); **si...servati erunt:** pogodbeni reč. (realni hip. period); **quia...statutum erat:** uzročna reč.; **si...petitum erit:** pogodbeni reč. (realni hip. period); **anus, us, f.:** starica; **num ...vellet:** zavisno upitna reč.; **flamma:** abl. sredstva (abl. instrumenti); **anum delirare:** ak. s inf.; **postquam...repudiata erat:** vremenska reč.; **ut...emeret:** zahtjevna reč. uz *verba postulandi*; **parvi:** gen. vrijednosti (gen. pretii); **digredior 3. gressus sum:** otići, udaljiti se; **sacrarium, ii, n.:** svetište, hram; **conditus 3:** sakriveni (< condo 3. didi ditum); **Sibyllinus 3:** sibilski, sibilinski (< Sibylla, ae, f.); **Iuppiter, Iovis m.:** Jupiter; **Capitolinus 3:** kapitolski, na Kapitolu (< Capitolium, ii, n.); **quindecimviri, orum, m.:** petnaestorica; u početku su bila određena dvojica tumača i čuvara knjiga (*duoviri*), u IV vijeku p.n.e. broj se povećao na desetoricu (*decemviri*), a u vrijeme Suline vladavine na petnaestoricu.

FORUM ROMANUM

Grad Rim ležao je na sedam brežuljaka (Kapitol, Palatin, Aventin, Kvirinal, Viminal, Eskvilin i Celij). U srcu grada nalazio se Forum, sjedište političkog, kulturnog, privrednog i religioznog života Rima. Rimski forum prostirao se između Kapitola, Palatina i Kvirinala, a na njemu su se nalazile najvažnije građevine starog Rima. Forum je izgrađen na močvarnom tlu koje je isušeno izgradnjom kanalizacijskog sistema (*Cloaca Maxima*) u VI vijeku p.n.e. Kroz dug istorijski period zidane su razne građevine. Jedan od najstarijih spomenika jeste *Lapis niger* s latinskim natpisom (oko 510. p.n.e.). Iz doba rimskih kraljeva potiču *Saturnov hram* iz 498. p.n.e., u kojem je bila i državna riznica (*Aerarium*), te *Vestin hram* (*Atrium Vestae*), *Kurija* (*Curia Hostilia*), senatska vijećnica. Sve ove građevine iz najstarijeg vremena bile su ili djelimično uništene ili su restaurisane u kasnijim periodima. Pored *Kurije* nalazio se *Komicij* (*Comitium*), na kojem su se rimski građani okupljali u skupštinu, i *Rostra*, tribina za govornike. U doba Republike podignuti su *hram Sloge* (*templum Concordiae*), *hram Dioskura*, *bazilika Emilija* (*Basilica Aemilia*, 179. p.n.e.). Drugu baziliku, *baziliku Juliju* (*Basilica Iulia*), započeo je graditi Gaj Julije Cezar, a dovršio ju je kasnije Oktavijan August. Između ove dvije bazilike nalazio se tzv. *Pupak grada* (*Umbilicus Urbis*), izgrađen u doba kasne Republike, od koga i do koga su mjerena sva rastojanja u Rimu i Rimskom carstvu.

U I vijeku sagrađena je pored *Saturnovog hrama* i riznica i mjesto državnog arhiva *Tabularij* (*Tabularium*). U carsko doba, naročito za vrijeme duge vladavine Augusta Oktavijana, Rimski forum je preoblikovan i sređen. Sagrađeni su *hram Kastora i Poluksa*, *hram božanskog Julija*, *hram Antonina i Faustine*, *hram Venere i Rome*, *hram Vespazijana i Tita*, zatim *Augustov slavoluk* (znak pobjede nad Markom Antonijem), *Tiberijev*, *Titov i slavoluk Septimija Severa* itd. Forum se uvijek mijenjao i dograđivao novim kipovima i stupovima dolazećih careva, govornicama i drugim manjim ili većim građevinama. Kroz Rimski forum prolazi *Sveta ulica* (*Via sacra*) koja se spušta sa Kapitola i na koju izlazi nekoliko poznatih ulica, uglavnom trgovačkih (*clivus Argentarius*, *clivus Capitolinus* etc.).³³

³³ O Rimskom forumu vidi: Робер, Жан-Ноел (2009). *Стари Рим*. Београд: Клио, 63–70.

Rimski forum

Marcus amico suo salutem dicit

Marcus ad amicum scribit: „Mox aeternam Romam visitabimus ibique monumenta antiqua spectabimus. Via Sacra in Capitolium ascendam et statuam imperatoris Marci Aurelii videbo. Deorsum in Forum Romanum descendam. In claris rostris stabo; illac quondam Marcus Tullius Cicero quoque stabat. Pone rostra est Aerarium et magnificus arcus Septimii Severi. Ambulabimus per longam Basilicam Iuliam. Per Forum Romanum perveniemus ad amphitheatrum Flavium, olim ante amphitheatrum colossus imperatoris Neronis fulgebat. Praeterea columnam Traiani, splendidum Pantheon, sepulcrum imperatoris Hadriani et in campo Martio Aram pacis spectare poterimus. Nunc iam desiderio magno ardeo, care amice.”

Vale!

KOMENTAR:

Via Sacra: Sveti put; put ili ulica koja je prolazila cijelim dijelom Rimskog foruma od Kapitola sve do Koloseuma; ovim putem bi prolazila i trijumfalna povorka koja je slavila uspješne pohode rimskih vojskovođa; **Mars, Martis, m.:** Mars, rimski bog rata; najstarije središte Marsovog kulta bilo je u Rimu, na Marsovom polju; **Capitolium, i, n.:** Kapitol, jedan od sedam rimskih brežuljaka; **Marcus Aurelius:** Marko Aurelije (121–180. n.e.), rimski car od 161. do 180.; **rostra, orum, n.:** *pl. tantum* govornica; kljun broda; *rostrum* znači „kljun” (lađe ili ptice), a značenje *govornica* dobija jer je, poslije pobjede u pomorskoj bici kod Ancija 338. p.n.e., mjesto odakle su se rimski govornici obraćali narodu bilo ukrašeno kljunovima zarobljenih neprijateljskih lađa; **Marcus Tullius Cicero:** Marko Tulije Ciceron (106–43. p.n.e.), najslavniji rimski govornik; **Aerarium, i, n.:** Erarij, državna riznica; u Satrunovom

hramu iz V vijeka p.n.e. nalazila se državna riznica, a osim blaga u njoj su se čuvali i tekstovi zakona i odluke Senata; **Septimius Severus**: Septimije Sever (146–211. n.e.), rimski car od 193. do 211; slavoluk na Forumu podignut je u slavu njegove pobjede nad Parćanima; **Basilica Iulia**: Julijeva Bazilika, bazilika Gaja Julija Cezara, koju je on i započeo graditi, ali ju je kasnije završio i ukraasio Oktavijan August. Bazilika je bila prostrana natkrivena građevina sa nizom stubova, čija je strana bila okrenuta prema trgu; **Amphitheatrum Flavium**: Tit Flavije Vespazijan, koji je vladao od 69. do 79. n.e., počeo je gradnju amfiteatra, a njegov sin Tit ga je za vrijeme svoje vladavine (79–81) dovršio i svečano otvorio. Poznat je danas kao Koloseum (ispred je stajao kip cara Nerona u liku boga Nepobjedivog Sunca (Sol Invictus, a Rimljani su ga zvali Colosseus – ogroman); **Nero, onis, m.**: Neron (37–68. n.e.), rimski car od 54. do 68; **Traianus, i, m.**: Trajan (53–117. n.e.), rimski car od 98. do 117; **Pantheon**: Panteon, rimski hram sagrađen za vrijeme vladavine cara Hadrijana, 126. n.e. Na hramu se nalazi natpis s prethodnog hrama koji je izgradio Marko Agripa 27–25. p.n.e.; **Hadrianus, i, m.**: Hadrijan (76–138. n.e.), rimski car od 117. do 138; **campus Martii**: Marsovo polje; prvobitno je posjed predviđen za vojne vježbe i kao mjesto na kojem se održavaju skupovi naoružanog naroda; Senat je takođe na tom mjestu primao strane poslanike. Marsovo polje vremenom postaje mjesto gdje se obavlja trgovina i popularno šetalište; **Ara Pacis**: žrtvenik mira; podigao ga je Oktavijan August u periodu od 13. do 9. p.n.e. kao zavjet za pacifikaciju Galije i Hispanije.

MARCIUS CORIOLANUS

Gnej Marcije Koriolan (Cnaeus Marcius Coriolanus) bio je rimski vojskovođa, koji se 493. p.n.e. proslavio pobjedom i osvajanjem volščanskog grada Korioli, po kojem je i dobio nadimak Koriolan. Život Marcija Koriolana poznajemo iz Plutarhovog djela *Uporedni životopisi*, ali podatke o njegovom životu treba uzimati oprezno jer su mnogi obavijeni velom legende.

Volsci su italski narod koji je živio u južnom dijelu Lacija. U prvim vijekovima rimskog širenja i uspostavljanja Rimske republike bili su najveći protivnici Rima zajedno sa susjednim narodom Ekvima. Prema Plutarhu, poslije pobjede nad Volscima Koriolan se uključio u politički život Rima i bio protiv plebejaca i narodnih tribuna. Kao posljedica njegovog zalaganja da se žito, koje su Rimljani zbog gladi dobili od saveznika, plebsu prodaje po staroj cijeni samo ako oni ukinu funkciju narodnog tribuna, bila je pobuna plebsa i njegov bijeg Volscima, protiv kojih se nekoliko godina ranije borio.

Tada je stao na čelo njihove vojske i krenuo na Rim. Nedaleko od Rima poslate su mu majka i žena pred čijom je molbom, da ne napada svoj grad, ustuknuo i odustao od napada na Rim. Kasnije su ga Volsci iz osвете ubili.³⁴ Njegov tragičan lik nadahnua je kasnije umjetnike da mu posvete svoje djela, kao što su Betovenova uvertira *Koriolan* (opus 62) i drama *Koriolan* Vilijama Šekspira.

Cn. Marcius, vir fortis et nobilis, cum exercitu Coriolos, oppidum Volscorum, ceperat, ob magnam bello partam gloriam a senatu cognomen Coriolanus accepit. In primis Coriolanus oderat plebem et plebis tribunos propter secessus. Tribuni Marcium in ius vocaverunt et iudex vadimonium constituit, sed reus die actionis in iudicium non venit. Actores enim Coriolanum praevaricationis et offensionis arguerunt. Plebs Coriolano non pepercit, neque is veniam petivit, sed e tribunorum manibus effugit et se ad Volscos contulit. Tunc tribuni Coriolanum absentem prodicionis accusaverunt et exilio damnaverunt. Volsci, semper infesti Romanis, Coriolanum ducem eligerunt et bellum Romanis intulerunt. Ita Coriolanus cum magno Volscorum exercitu venit et obsedit Romam. Tum matronae ad Veturiam matrem Coriolani Volumniamque uxorem frequentes coeunt. Utrum id publicum consilium an muliebris timor fuerit parum invenio. Veturia, magno natu mulier, et Volumnia duos parvos ex Marcio filios ferens secum in castra hostium ierunt et, quoniam armis viri defendere urbem non possent, mulieres precibus et lacrimis defenderent. Ubi ad castra ventum nuntiatumque Coriolano est adesse ingens mulierum agmen. Antea publica maiestas, quae erat in legatis, Coriolanum non moverat. Nec religio, quae in sacerdotibus erat, oculis animoque Coriolani praebita eum moverat. Deinde quidam ex amicis Coriolani Veturiam inter ceteras mulieres animadvertit. Amicus ille dixit: „Nisi oculi me decipiunt, mater tua, uxor et liberi adsunt.”³⁵

(Prema Plutarhu)

³⁴ Plut. *Cor.* 1–22.

³⁵ O dolasku Koriolanove majke i žene s djecom sa ostalim rimskim ženama kao poslanicama, koje mole za prekid opsade Rima, piše Tit Livije u djelu *Od osnivanja Rima (Ab Urbe condita, II 40)*.

KOMENTAR:

Cn.: Cnaeus/Gnaeus, Gnej; **Corioli, orum, m.:** Korioli, grad u pokrajini Laciju; **Volsci, orum, m.:** Volsci, italski narod; **partus 3:** stečen (pario 3. peperio partum); **secessus, us, m.:** pobuna (succedo 3. cessi cessum); **vadimonium constituere:** odrediti visinu jamčevine; **praevaricatio, ionis, f.:** pronevjera; **arguo 3. ui utum:** okrivljivati (za nešto); **bellum inferre:** zaratovati; **matrona, ae, f.:** gospođa, udata žena; **Veturia, ae, f.:** Veturija, majka Koriolana; **Volumnia, ae, f.:** Volumnija, supruga Koriolana; **frequentes:** u velikom broju; **parum invenio:** nisam siguran; **quoniam...possent:** uzročna reč. (s *konj.* possent jer je to bilo mišljenje žena); **ubi:** čim; **ingens mulierum agmen adesse:** nom. s inf.

DE GRAECIS

U najranijem periodu postojala su brojna grčka plemena koja su naseljavala prostore današnje Grčke. Ona su se u klasičnom periodu grupisala u tri velike skupine naroda: Jonjani, Eolci i Dorani, kako navodi i Herodot u svojoj *Istoriji*.³⁶ Iako je svaka od ovih skupina imala i svoja posebna jezička i kulturna obilježja, ipak su svi zajedno bili poznati kao Heleni ili Grci.³⁷ Jonjani su, u širem smislu, označavali sve one koji su govorili jonskim dijalektom, u koje je spadao i atički govor koji se govorio u Atini, tj. u oblasti Atika. Jonjani su uglavnom naseljavali ostrva između grčkog kopna i obale Male Azije (Jonija). Jonsko-atički dijalekt bio je najrašireniji dijalekt grčkog jezika.³⁸ Njime se govorilo u Atici i Atini i na njemu su napisana mnogobrojna i najznačajnija djela helenske književnosti, kao što su Herodotova *Istorija*, Tukididova *Istorija peloponeskih ratova*, tragedije Eshila, Sofokla i Euripida, komedije Aristofanove. Dorani su prvobitno zauzimali prostore sjeveroistočne planinske Grčke, Makedoniju i Epir, da bi kasnije naselili Peloponez (Sparta i Korint), neka egejska ostrva, Krit i dio obale Male Azije. Oni su bili u VIII vijeku p.n.e. i prvi kolonisti južne Italije i Sicilije (*Magna Graecia*). Na dorskom dijalektu pisao je Pindar, najveći pjesnik horske pjesme. Eolci su većim dijelom naseljavali oblasti Tesalije i Beotije, ali i druge oblasti

³⁶ Hdt. VII 9.

³⁷ Herodot prvi upotrebljava termin "Ἕλληνες (I 1) da njime označi sva grčka plemena. Rimljani su ih zvali *Graeci*.

³⁸ Jonsko-atički dijalekt poslužio je kao osnova za kasniji grčki jezik, pojednostavljuje se i postaje zajednički jezik istočnog Sredozemlja, tzv. *koine* (κοινή), u vrijeme helenističkih monarhija i Rimskog Carstva.

Grčke: Korint, Lokridu, Etoliju, Meseniju, tj. sjeverni dio Grčke i zapadni dio Peloponeza. Kasnije su prešli i na ostrvo Lezbos i na teritoriju Male Aziju, gdje je po njima i osnovana oblast Eolida.³⁹ Na eolskom dijalektu napisana su najznačajnija lirska djela helenske književnosti, pjesme Sapfe i Alkeja.⁴⁰

Graecorum genera tria fuerunt, quorum uni erant Athenienses, quae gens Ionum habebatur, Aeoles alteri, Dores tertii nominabantur. Atque haec cuncta Graecia, quae non solum doctrina et pluribus artibus, sed etiam imperio et laude bellica florebat, parvum locum Europae tenebat. Itaque multi Graeci et in Asiam et in Italiam migrabant ibique novas sedes quaerebant et urbes in ora maritima condebant. Athenienses litteras et studium sapientiae amabant et Athenae domicilium artium litterarumque fuerunt. Laude bellica maxime florebant Lacedaemonii, quorum patientia laborum et brevis sermorum nota fuit. Inter urbes Graecas opulentissima fuit Corinthus, cuius incolae commercium exercebant. Ex numero virorum clarorum Homerum nomino, quem omnes clarissimum poetam putant. Socrates autem et Plato, Aristoteles et Epicurus philosophi cunctos viros doctos sapientia et doctrina superabant. Gloria Graecorum numquam delebitur, sed florebit et sempiterna erit. Egregia facta laudabuntur, poetae animos delectabunt, discipuli exercebuntur philosophia Graecorum. Graeci semper exemplo erunt.

Ὅμηρος
Homer

³⁹ Smith, William (1854). *Dictionary of Greek and Roman Geography*. London: Walton and Maberly.

⁴⁰ O grčkim dijalektima vidi: Будимир, Милан, Црепајац, Љиљана (1991). *ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ. Основи грчке глотологије*. Београд: Научна књига, 9–11.

KOMENTAR:

Athenienses, ium, m.: Atinjani; **Iones, um, m.:** Jonjani; **Aeoles, um, m.:** Eolci; **Dores, um, m.:** Dorani; **doctrina, pluribus artibus, imperio, laude:** abl. sredstva (abl. instrumenti); **Europae:** gen. prisvojni (gen. possessivus); **novae sedes:** grčke kolonije u južnoj Italiji i Siciliji (*Magna Graecia*); **Athenae, arum, f.:** *pl. tantum*, Atina; **brevitas sermonum:** kratkoća govora; prema ovoj kratkoći govora Spartanaca ili Lakedemonjana, koji su živjeli u Lakoniji na Peloponezu, nastao je izraz „lakonski govor”; **Corinthus, i, f.:** Korint, grad na Korintskoj prevlaci koja spaja Peloponez s ostalim dijelom Grčke. Zbog svog položaja grad je bio najvažnije trgovačko središte antičke Grčke; **Homerus, i, m.:** Homer, autor starogrčkih epova *Ilijade* i *Odiseje*; **Socrates, is, m.:** Sokrat (470–399. p.n.e.), grčki filozof; **Plato, onis, m.:** Platon (427–347. p.n.e.), grčki filozof, Sokratov učenik i osnivač Akademije u Atini; **Aristoteles, is, m.:** Aristotel (384–322. p.n.e.), grčki filozof, Platonov učenik i osnivač škole Licej ili peripatetičke škole u Atini; **Epicurus, i, m.:** Epikur (341–270. p.n.e.), grčki filozof, osnivač epikurejske filozofske škole u Atini; **facta:** djela (< facio 3. feci factum).

ACIES APUD MARATHONEM

Grčko-persijski ratovi trajali su od 499. do 449. godine p.n.e. Maratonska bitka bila je prva bitka vođena u tim ratovima, a odigrala se 13. septembra 490. godine na Maratonskom polju, udaljenom 42 kilometra od Atine.⁴¹

Persijski kralj Darije I (Dareus, 521–485. p.n.e.), sin kralja Hristapa, uredio je i smirio svoje carstvo, osvojio Indiju, pokorio Makedoniju, ali je u bici kod Maratona doživio poraz. Naime, nakon sloma Jonskog ustanka Darije je krenuo u veliki pohod na Heladu. Tim pohodom želio je kazniti Atinjane, jer su pružili pomoć Jonjanima, i time pokoriti cijelu Heladu. Persijska vojska je 490. p.n.e. prešla Egejsko more i iskrcala se na Maratonskom polju u Atici. Tu su, u čuvenoj maratonskoj bici, Persijanci doživjeli poraz od grčkog vojskovođe Miltijada.⁴² Bitka se odigrala 13. septembra 490. godine, kada je grčka vojska trčećim maršem, na čelu sa Miltijadom, udarila na Persijance koji su bili udaljeni 1-2,5 km. Ubrzo su Persijanci nadvladani i natjerani u bjekstvo na brodove, ali su ih Grci stigli i u žestokoj borbi porazili.⁴³

O bici kod Maratona piše i rimski historičar Junije Justin (Iunianus Iustinus). Živio je u III vijeku n.e. i napisao historijsko djelo pod naslovom *Epitomae ex historia Philippica Pompei Trogi*. Sam naslov ukazuje na to da se radi o izvodima iz velikog historijskog djela Pompeja Troga. Pompej Trog je bio rimski historičar koji je napisao veliko historijsko djelo u 44 knjige, u kojima je dao svu grčku i rimsku historiju do Augustovog doba.⁴⁴ Justin je izdvojio samo one dijelove koji su, po njegovom mišljenju, bili interesantni. Kod Justina nema ni hronološke tačnosti, ni historijske kritičnosti, ali mu se ne može poreći umijeće pisanja. Jezik i stil su mu lako razumljivi, puni refleksija i plastičnih opisa. U sljedećim redovima navodimo jedan dio opisa čuvene bitke kod Maratona.

⁴¹ Maratonsko polje, koje je na jugu, zapadu i sjeveru bilo omeđeno grancima Pentelikona i Parnasa, na istoku se protezalo morem 9 km u dužinu i 3 km u širinu. Na sjeveru dio polja je bila bara, a južni dio se spuštao u more. V. Struve-Kalistov (2000). *Stara Grčka*, 196.

⁴² Herodot opisuje ovu bitku u svojoj *Istoriji* (VI 108–117), predstavljajući događaje velike helenske borbe za slobodu i nezavisnost.

⁴³ O maratonskoj bici vidi: Struve-Kalistov (2000). *Stara Grčka*, 196–198.

⁴⁴ Pompej Trog (Pompeius Trogus) napisao je *Filipske povijesti* (*Historiae Philippicae*, 44 knjige), prvu „opštu historiju“ na latinskom jeziku. Djelo počinje s historijom starog Orijenta, Asirskog, Medskog i Persijskog Carstva, a završava Augustovim pobjedama u Španiji. Središnji dio zauzima historija Filipovog osnivanja Makedonskog carstva. V. Будимир, М., Флашар, М. (1986). *Преглед римске књижевности*, 396.

Dareus, cum cognovisset Athenienses Ioniis auxilium contra se tulisse, omnem impetum belli in eos convertit. Athenienses, audito Darii adventu, auxilium a Lacedaemoniis petiverunt. Quos ubi auxilio non venire viderunt, instruunt decem milia civium cum Plataeensibus mille et adversus sescenta milia hostium in campos Marathonios in proelium egrediuntur. Miltiades dux belli erat et auctor non expectandi auxilii. Eum tanta fiducia ceperat, ut plus praesidii in celeritate quam in sociis duceret. Magna igitur in pugnam euntibus alacritas animorum fuit, adeo, ut, cum mille passuum inter duas acies essent, citato cursu ante iactum sagittarum ad hostem venerint. Nec audaciae eius eventus defuit: pugnatum est tanta virtute, ut hinc viros, inde pecudes putares. Victi Persae in naves confugerunt, ex quibus multae suppressae, multae captae sunt.

(Prema Juniju Justinu, *Epitomae*)

KOMENTAR:

Dareus, i, m.: Darije, persijski kralj; **Ionii, orum, m. (Iones, um, m.):** Jonjani su jedno od tri glavna grčka plemena. Iselili su se u Malu Aziju, u pokrajinu uz more (Jonija). Jonski gradovi bili su Milet, Samos, Kolofon, Hios. Jonjani su bili najobrazovaniji i najodvažniji od svih Grka. Osnovali su mnoge kolonije u Egejskom i Crnom moru; **omnem impetum belli:** sve ratne napore; **audito... adventu:** abl. aps.; **Lacedaemonii, orum, m.:** Lakedemonjani, tj. Spartanci; **quos ubi = ubi eos:** *ubi* je veznik vremenske reč. (*kad*); **Marathonius 3:** maratonski; (Marathon, onis, m.: mjesto u Atici, gdje je Miltijad 490. p.n.e. pobijedio Persijance); **Plataeenses, ium, m.:** Platejani; **Miltiades, is, m.:** Miltijad, atinski vojskovođa, pobjednik nad Persijancima kod Maratona; **auctor non expectandi auxilii:** gerundiv, *gen.*; začetnik odluke da ne treba čekati pomoć (slobodniji prevod: savjetovao je da se ne čeka pomoć); **plus praesidii:** gen. dijelni (gen. partitivus), više zaštite, pomoći (prevedi: veću važnost); **ut...duceret:** posljedična reč. (da je polagao na...); **euntibus:** *part. prez.* (eo ire ii itum); dat. prisvojni (dat. possessivus): Grka, koji su išli; **mille passuum:** 1,5 kilometar; **cum...essent:** dopusna reč. (*cum concessivum*); **citato cursu:** abl. načina (abl. modi), brzim trčanjem, trkom; **ante iactum sagittarum:** prije nego su bacili strijele; **adeo, ut...venerint:** posljedična reč.; **ut hinc viros, inde pecudes putares:** posljedična reč. s potencijalnim značenjem: te bi čovjek mogao pomisliti da su ovdje ljudi, a tamo ovce (slobodniji prevod: da su se ljudi uhvatili u koštac sa životinjama); **naves... suppressae:** potopljene lađe (*supprimo 3. suppressi suppressum: pritisnuti, potisnuti, potopiti*).

THEMISTOCLES ET SALAMINIUM PROELIUM

Temistokle (524–459. p.n.e.), atinski vojskovođa, bio je vođa demokratske stranke i arhont od 480. p.n.e. Zalagao se za izgradnju pomorskih snaga Atine smatrajući da se treba stvoriti takva građanska vojska koja se može oduprijeti Persijancima. Protiv tog programa bilo je atinsko plemstvo i dio seljaštva pod vođstvom Miltijada koji su se zalagali za stvaranje kopnene vojske.⁴⁵

Kada je Kserks provalio u Grčku, Temistokle je bio zapovjednik atinske mornarice, a proslavio se u bici kod Salamine 480. p.n.e.⁴⁶ Nagovorio je Grke da krenu u bitku protiv Persijanaca, a same Persijance je prevario tako što je poslao svog roba da prenese Kserksu kako je grčka vojska dezorganizovana, prestrašena i spremna na bjekstvo. Za persijsku vojsku bi to bila dobra prilika za napad i okončanje rata. Grčka flota se tad nalazila u zalivu kod grada Salamine, a duž obale Atike su se postrojili persijski brodovi, dok je na ostrvo iskrkana pješadija. Kserks je poslao pomoćne brodove kako bi presjekli Grcima odstupnicu, a on sam je bio na vrhu brda kako bi mogao posmatrati bitku. Odlučujuća bitka kod Salamine desila se 28. septembra 480. godine napadom grčke flote, a za jedan dan persijska flota je poražena i najvećim dijelom uništena. Flota, koju su Grci Temistoklovom zaslugom sagradili, odbranila je nezavisnost Grčke.⁴⁷

Atinski političar i istaknuti vojskovođa u grčko-persijskim ratovima Temistokle, koji je spasio grčku slobodu i atinsku demokratiju, najzaslužniji je za izgradnju atinske pomorske flote, te za uspostavljanje Delskog saveza koji će prerasti u Atinsku pomorsku državu. Godine 471. p.n.e. konzervativna Aristidova stranka ga je optužila za korupciju i prognala ostrakizmom. Kasnije se Temistokle povukao u Persiju gdje je, kao namjesnik Magnezije u Frigiji, umro oko 460. p.n.e.

⁴⁵ Opisujući atinsku požrtvovanost za helensku slobodu, koju nije pokolebalo ni delfisko proročište nepovoljnim proročanstvima, Herodot (VII 140–143) koristi priliku da predstavi Temistokla, kao atinskog vođu koji je u ratu sa Eginom stvorio mornaricu, a koja je bila presudna za spas Grčke. Spartanci su ga takođe slavili kao spasioca.

⁴⁶ Herodot u VIII knjizi svoje *Istorije* opisuje sakupljanje i vijećanje Helena kod Salamine, ratno vijeće Kserskovo, te opširno prikazuje Salaminsku bitku i Kserksovo povlačenje u Aziju.

⁴⁷ Kako su tekle pripreme za pomorsku bitku, te o samoj bici i periodu poslije salaminske bitke detaljnije vidi: Struve-Kalistov (2000). *Stara Grčka*, 206–209.

Xerxes maris fortunam experiri statuit. Athenienses post pugnam Marathoniam praemonente Themistocle ducentas naves fabricaverunt. Adventante igitur Xerxe Themistocles persuadet omnibus civitatem non in aedificiis, sed in civibus positam esse. Melius itaque salutem navibus quam urbi commissuros esse dicit. Probato consilio Athenienses naves armati conscenderunt. Exemplum eorum et aliae urbes imitatae sunt. Itaque angustias Salaminii freti, ne circumiri a multitudine possent, occupaverunt. Tum dissensio inter civitatum principes oritur. Themistocles timens, ne discessu sociorum vires minuerentur, per servum fidum Xerxi nuntiat uno in loco eum contractam Graeciam capere facillime posse. Hoc dolo impellit regem signum pugnae dare. Graeci quoque adventu hostium occupati proelium capessunt. Interea rex velut spectator pugnae in litore remanet. Persae in hoc proelio victi in fugam vertuntur. In qua trepidatione multae captae naves, multae mersae sunt, plures domum dilabuntur.

(Praema Juniju Justinu, *Epitomae*)

KOMENTAR:

Xerxes, is, m: Kserks, persijski kralj, sin Darijev; **fortunam experiri:** ak. s inf.; **Athenienses, ium, m.:** Atinjani; **Marathonius 3:** maratonski; **praemonente Themistocle:** abl. aps.; **Themistocles, is, m.:** Temistokle, atinski vojskovođa; **adventante Xerxe:** abl. aps. (adventare: iterativni oblik od *advenire*); **Persa, ae, m.:** Persijanac; **salutem commissuros esse:** ak. s inf. (slobodniji prevod: da će naći sigurniju zaštitu); **probato consilio:** abl. aps.; **Salaminii, orum, m.:** Salaminjani; **ne circumiri a multitudine possent:** namjerna reč.; **timens, ne discessu...minuerentur:** zahtjevna reč. uz *verba timendi* (bojeći se da će oslabiti); **eum contractam Graeciam capere facillime posse:** ak. s inf.; da najlakše može osvojiti sjedinjenu Grčku (tj. ako navali na grčku mornaricu, koja je bila sakupljena u Salaminskom tjesnacu); **regem dare:** ak. s inf.; **Graeci...occupati:** zatečeni Grci; **in litore:** uz obalu; **Persae...victi:** pobijeđeni Persijanci; **mersae sunt:** ind. perf. pas. (mergo 3. mersi mersum).

FORTITUDO LEONIDAE ET EIUS EXERCITUS

Leonida je bio spartanski kralj i, pored Euribijada, vrhovni komandant kopnenih i pomorskih snaga Opštehelenskog saveza. Naime, u jesen 481. godine Sparta je pozvala sve helenske gradove da dođu na Kongres, na kojem bi se donijele važne odluke o odbrani Grčke od nadolazeće persijske opasnosti. Iako se nisu svi odazvali, odlučeno je da se prekine sa međusobnim ratovima i uspostavi mir među zavađenim grčkim državama. Takođe, ustanovljen je broj vojnika koje su države dužne staviti na raspolaganje, kao i o kažnjavanju onih koji bi se priklonili Persijancima. Tako je nastao Opštehelenski savez koji je bio, na neki način, produžetak Peloponeskog saveza, a rukovodstvo nad Savezom pripalo je Sparti.⁴⁸

U neprekidnim borbama s Persijancima grčke savezničke snage skoncentrisale su se kod Termopilskog klanca između Tesalije i srednje Grčke. Odlučeno je da se suprostave persijskoj vojsci upravo u Termopilima. Sparta je, i pored obećanja u pružanju vojne pomoći, poslala samo 300 ljudi pod komandom kralja Leonide. On je postavljen za vrhovnog komandanta cijele grčke vojske koja se nalazila u Termopilskom klancu. Kada su se persijske trupe približile Termopilima, počela je bitka. Zahvaljujući izdaji, Persijanci su pronašli put kojim su se približili grčkoj vojsci iza leđa, čime je dalji otpor

⁴⁸ O grčkim oružanim snagama i početku ratnih operacija vidi: Struve-Kalistov (2000). *Stara Grčka*, 203.

izgubio smisao. Leonida je saveznicima naredio povlačenje, a sam je sa svojih 300 Spartanaca ostao da štiti odstupnicu. Spartanci su se srčano borili, pa kad je i sam Leonida poginuo, nastavili su sa borbom dok nisu svi izginuli. Herojski podvig Leonide i njegovih boraca imao je veliki odjek u Grčkoj, a djelovao je i na same neprijatelje.⁴⁹

Xerxis introitus in Graeciam quam terribilis tam turpis ac foedus discessus fuit. Leonidas, rex Spartanorum, cum quattuor milibus militum angustias Thermopylarum occupavit. Triduo ibi Spartani cum Persis dimicaverunt. Quarta die Leonidae nuntiatum est a viginti milibus hostium summum cacumen teneri. Tunc hortatur socios, recedant et se ad meliora patriae tempora reservent, sibi cum Spartanis fortunam experiendam esse: plura se patriae quam vitae debere dicit. Audito regis imperio discesserunt ceteri; soli Lacedaemonii remanserunt. Dimissis igitur sociis hortatur Spartanos, meminerint qualitercumque proeliantibus cadendum esse nec expectandum ut ab hoste circumvenirentur, sed dum nox occasionem daret, securis et laetis superveniendum esse. Nihil erat difficile persuadere persuasis mori. Statim arma capiunt et sescenti viri castra quingentorum milium irruperunt. Regis praetorium petunt, aut cum illo, aut, si ipsi oppressi essent, in ipsius sede morituri. Spartani, posteaquam regem non inveniunt, per omnia castra victores vagantur, caedunt sternuntque omnia, ut qui sciant se pugnare non spe victoriae, sed in mortis ultionem. Ad postremum non victi, sed vincendo fatigati inter ingentes stratorum hostium catervas occiderunt.

(Prema Juniju Justinu, *Epitomae*)

KOMENTAR:

Quam...tam: kao što...tako; **Leonidas, ae, m.:** Leonida, spartanski kralj (490–480), branio je klanac Termopila, gdje je poginuo sa 300 Spartanaca; **Spartanorum...Thermopylarum:** gen. prisvojni (gen. possessivus); **triduo:** abl. mjere (abl. mensurae et differentiae); **quarta die:** abl. vremena (abl. temporis); **summum cacumen teneri:** ak. s inf.; **(ut) recedant et...reservent:** zahtjevna reč. uz *verba postulandi*; **sibi:** dat. radnog lica (dat. auctoris);

⁴⁹ U čast hrabroj borbi Leonide i njegove vojske Grci su na mjestu bitke postavili spomenik sa lavom i natpisom pjesnika Simonida: „O stranče, pričaj Spartancima o našoj smrti; Izvršivši časnu naredbu, ovdje smo pali”. O samoj bici vidi: Struve-Kalistov (2000). *Stara Grčka*, 204–205.

fortunam experiendam esse: perif. konj. pas.; **se...debere:** ak. s inf.; **patriae quam vitae:** dat. koristi (dat. commodi); **audito...imperio:** abl. aps.; **regis:** gen. prisvojni (gen. possessivus); **dimissis...sociis:** abl. aps.; **(ut) meminerint:** zahtjevna reč. uz *verba postulandi*; **proeliantibus:** part. prez. = dat. radnog lica (dat. auctoris); **cadendum esse nec expectandum (esse):** perifrastična konj. pas.; **dum...daret:** vremenska reč.; **securis et laetis:** dat. radnog lica (dat. auctoris); **superveniendum esse:** perif. konj. pas.; **persuasis:** part. perf. (persuadeo 2. suasi suasum); **mori:** inf. prez. (moriior 3. mortuus sum); **regis:** gen. prisvojni (gen. possessivus); **si ipsi oppressi essent:** pogodbeni reč. (irealni hip. period); **sede:** abl. mjesta (abl. loci); **morituri:** part. fut. (moriior 3. mortuus sum), namjerno značenje; **posteaquam regem non inveniunt:** vremenska reč.; **victores vagantur:** lutali su kao pobjednici (istorijski prez.); **caedunt sternuntque:** istorijski prez.; **non spe:** abl. uzroka (abl. causae); **victoriae...mortis:** gen. objekatski (genitivus obiectivus); **non victi...sed fatigati:** part. perf.; **vincendo:** gerund.

ALEXANDER ET DIOGENES

Diogen (413–323. p.n.e.), grčki filozof iz Sinope, pripadao je kiničkoj filozofskoj školi. Za Diogena se govorilo da je prezirao društvene običaje i konvencije, te bogatstvo i raskoš u cilju postizanja slobode i nezavisnosti. Njegova filozofija zastupala je prirodnost, neizvjesnost, pa se stoga i zalagao za život u skladu s prirodom, sa životom ostalih bića, tj. životinja po čemu je i čitav filozofski pravac (κυνικοί) dobio naziv po grčkoj riječi κύων (pas). Diogen je postao poznat i po tome što je spavao u buretu i pod vedrim nebom. Za njega i njegov život vežu se mnoge poučne anegdote, koje nam u većoj mjeri prenosi Diogen Laertije u svom djelu *Životi i mišljenja znamenitih filozofa*.⁵⁰

Prema jednoj sačuvanoj anegdoti, u Korintu je došlo do susreta Aleksandra III Makedonskog (356–323. p.n.e.) i filozofa Diogena. Poslije stupanja na makedonski presto 336. p.n.e. Aleksandar je kod grada Korinta izabran za vođu grčkih snaga u borbi protiv Persijanaca, kada je i došlo do ovog navodnog susreta.

Aleksandar Veliki i Bukefal, Pela

In Isthmum convenerant Graeci, ut bellum contra Persas decernerent et Alexandrum, Macedoniae regem, ducem in hoc bello constituerent. Confluebant ad Alexandrum omnes viri celebriores salutatum et gratulatum. Solus deerat Diogenes, qui tum apud Corinthum degebat. Alexander, cum satis diu eum expectasset, tandem, ut hominem cognosceret, ipse ad illum cum comitibus profectus est. Invenit eum sub divo apicantem. Comiter eum salutatur Alexander et hortatur, ut aliquid sibi expetatur. At Diogenes: „Hoc unum te rogo, ut a sole paulisper recedas.“ Obstupuit Alexander et virum omnia contemnentem admirans, dixit: „Nisi Alexander essem, sane Diogenes esse vellem.“

⁵⁰ O nekim anegdotama vidi: <http://diogen-iz-sinope.weebly.com/> (15.03.2020).

KOMENTAR:

Isthmus, i, m.: prevlaka kod grčkog grada Korinta, koja je povezivala Peloponez od ostatka kopnene Grčke. Poznate su bile Istamske igre, atletske i muzičko takmičenje, koje se održavalo sredinom ljeta svake druge godine u čast boga mora Posejdona; **ut...decernerent:** namjerna reč.; **Alexander, i, m.:** Aleksandar, makedonski kralj; **salutatam, gratulatum:** supin (*ak.*); **Diogenes, is, m.:** Diogen; **cum...expectasset:** uzročna reč. (*cum causale*); **expectasset:** expectavisset (exspecto 1); **apricor 1.:** sunčati se; **ut...cognosceret:** namjerna reč.; **sub divo:** pod vedrim nebom; **ut...expetat:** poredbena reč.; **ut...recedas:** zahtjevna reč. uz *verba postulandi*; **contemnens:** part. prez. (contemno 3. temp. temptum: ne mariti za); **nisi...essem:** pogodbena reč. (irealni hip. period).

NODUS GORDII

Gordijev čvor naziv je dobio po frigijskom kralju Gordiju. On je bio prvi kralj antičke pokrajine Frigije, koja se prostirala zapadnim dijelom anadolske visoravni u središnjoj Maloj Aziji (današnja Turska). O Frigiji i Frigijcima saznajemo iz grčkih izvora. Naime, grčki historičar Herodot pominje da su Frigijci ranije živjeli na jugu Balkana i bili susjedi Makedoncima, ali da su u II milenijumu p.n.e. prešli preko Dardanela i naselili Malu Aziju.⁵¹ Frigija je postala samostalna država u VIII vijeku p.n.e., a kasnije su je mnogi osvajali, od Persijanaca, Aleksandra Makedonskog, Seleukida do Rimljana, koji su je 133. p.n.e. prisvojili kao svoju provinciju.

Kralj Gordije vezao je rudu i jaram na svojim kolima tako čvrsto da taj čvor niko nije mogao razvezati. Proročište je tada objavilo da će onaj ko čvor razmrsi zavladati cijelom Azijom. Kada je u svojim osvajanjima u ovu oblast pristigao Aleksandar Veliki (334. p.n.e.), čuvši za proročanstvo pokušao je razriješiti čvor na posvećenim Gordijevim kolima. Bezuspješno tražeći početak ili kraj vęza, na kraju je jednostavno mačem presjekao čvor i na taj način riješio problem. U prenesenom značenju danas se izraz *Gordijev čvor* veže za neki težak ili naizgled nerješiv problem, a *presjeći Gordijev čvor* označava brzo i odlučno djelovanje u teškoj i složenoj situaciji, odnosno uspješno rješavanje problema.

⁵¹ Hdt. VII 73.

Phrygia erat pluribus vicis quam urbibus frequens. Gordium nomen est urbi quam Sangarius amnis praeterfluit, pari intervallo Pontico et Cilicio mari distantem. Alexander urbe redacta in dicionem suam Iovis templum intrat. Vehiculum, quo Gordium, Midae patrem, vectum esse constabat, aspexit, cultu haud sane a vilioribus vulgatisque usu abhorrens. Notabile erat iugum, adstrictum compluribus nodis. Incolis deinde affirmantibus editam esse oraculo sortem, Asiae potiturum, qui inexplicabile vinculum solvisset, cupido incessit animo sortis eius explendae. Circa regem erat et Phrygum turba et Macedonum. Serie vinculorum ita adstricta, ut unde nexus inciperet quoque se conderet, nec ratione nec visu perspicere posset, solvere aggresus suis inieceret curam, ne in omen verteretur irritum inceptum. Ille, nequiquam diu luctatus cum latentibus nodis, „Nihil”, inquit, „interest, quomodo solvantur”, gladioque ruptis omnibus loris oraculum vel elusit vel implevit.

KOMENTAR:

Gordium, ii, n.: Gordij, glavni grad pokrajine Frigije u središnjoj Maloj Aziji; **Sangarius, ii, f.:** Sangarij, rijeka u Frigiji (danas Sakarija, treća po veličini rijeka u Turskoj); **Ponticum mare:** Crno more; **Cilicius 3:** (< Cilicia, ae, f. Kilikija, zemlja u II primorju Male Azije); **urbe redacta:** abl. aps.; **redigo 3 egi actum:** natjerati, dobiti; **Iuppiter, Iovis, m.:** Jupiter; **Gordius, ii, m.:** Gordije, osnivač grada Gordija, prestonice frigijskih kraljeva; **Midas, ae, m.:** kralj u Frigiji, sin Gordijev; **Gordium...vectum esse:** ak. s inf.; **constat: impers.** познато је (< consto 1.); **haud sane:** ne baš, ne osobito; **abhorreo 2. ui -:** razlikovati se od nečega (vehiculum abhorrens); **vilior: comp.** vilis, e; **astringo 3. strinxi strictum:** privezati; **incolis affirmantibus:** abl. aps; **editam esse oraculo sortem:** da je proročište objavilo; **potiturum esse:** inf. fut. akt.; **inexplicabilis e:** nerazmrsiv; **explendae:** gerundiv, *gen.* (expleo 2. evi etum: ispuniti, zadovoljiti); **serie adstricta:** abl. aps.; **nexus, us, m.:** vezanje, vez, splet; **perspici:** inf. prez. pas. (perspicio 3. spexi spectrum: vidjeti, razgledati); **ne...verteretur:** zahtjevna rečenica uz *verba timendi*; **lateo 2. ui -:** biti skriven, skrivati se; **inquit: verb. def.** reče; **nihil interest:** svejedno je; **ruptis omnibus loris:** abl. aps.; **lorum, i, n.:** remen.

VICTORIA PYRRHI

Kralj Pir (oko 319/318–272. p.n.e.) vladao je Epirom, pokrajinom u zapadnom dijelu Grčke, i u dva navrata Makedonijom (287–285. p.n.e. i 273–272. p.n.e.). Godine 281. p.n.e. grčki grad Tarent u južnom dijelu Apeninskog poluostrva (*Magna Graecia*) traži pomoć od kralja Pira protiv Rimljana. Pir se 280. p.n.e. sa 25.000 vojnika i nekoliko slonova iskrcava na italsko kopno i time započinje sukobe sa Rimljanima. U bici kod Herakleje Pir pobjeđuje uz velike gubitke s obje strane, i Rimljana i Grka. U narednih nekoliko godina vodile su se bitke uz brojne gubitke, a povodom Pirove pobjede u bici kod Auskula (279. p.n.e.) grčki historičar Plutarh zapisao je navodne Pirove riječi: „Ukoliko u još jednoj bici pobijedimo Rimljane, potpuno smo propali.”⁵² Zbog ovoliko velikih gubitaka nastao je izraz *Pirova pobjeda*. Ovaj paradoksalni izraz sačuvao se i danas u značenju pobjede uz velike gubitke. Presudna bitka desila se kod Beneventa 275. p.n.e. pod vođstvom Manija Kurija Dentata, kada su Rimljani zadali poraz Piru poslije čega se on povukao nazad u Grčku.⁵³

Ny Carlsberg, *Kralj Pir*, Copenhagen

Pyrrhus, rex Epirotarum, materno genere ab Achille, totius orbis terrarum imperio potiri voluit. Apollinis oraculum ambiguum erat, quod Pyrrho Pythia respondit, cum a Tarentinis in Italiam accitus esset, ut cum Romanis bellaret: „Aio te Romanos vincere posse.” His verbis adductus Pyrrhus Romanis bellum intulit. Consulem Romanum in prima pugna elephantis turbavit, sed in bello multos milites amisit. Cum Romanos milites Pyrrhus vidit, talibus militibus totum orbem expugnare se posse dixit. At amicis „Nihil mihi victoria prodest,” inquit, „quia robur exercitus amisi.” Post pugnam Pyrrhus in Epirum rediit. Itaque huic victoriae nomen Pyrrhi victoria datum est.

⁵² Plut. *Pyrrh.* 21.9.

⁵³ Машкин, Н.А. (1987). *Историја старог Рима*. Београд: Научна књига, 99–100.

KOMENTAR:

Pyrrhus, i, m.: Pir, epirski kralj; **Epirotes, ae, m.:** Epiranin; **Achilles, is, m.:** Ahilej, najhrabriji grčki junak u trojanskom ratu, sin Peleja i Tetide; **orbis terrarum:** svijet; **oraculum Appolinis:** delfijsko proročanstvo; **accio 4. ivi itum:** pozvati, dozvati; **cum...accitus esset:** vremenska reč. (*cum narrativum*); **ut...bellaret:** zahtjevna reč. uz *verba postulandi*; **Tarentini, orum, m.:** stanovnici grada Tarenta u južnoj Italiji; **vincere, posse:** inf. prez. ak.; **aio te Romanos vincere posse:** dvosmislen odgovor, dvojako tumačenje akuzativa s infinitivom: „Kažem da ti možeš pobijediti Rimljane,” ili „Kažem da Rimljani mogu tebe pobijediti”; **inferre bellum:** zaratovati; **consul Romanus:** Publius Velerius Laevinus, konzul 280. p.n.e.; **cum...vidit:** vremenska reč. (*cum temporale*); **se posse:** ak. s inf.; **prosum prodesse profui:** koristiti; **quia... amisi:** uzročna reč.; **amitto 3. misi missum:** izgubiti; **post pugnam:** bitka kod Beneventa 275. p.n.e., u kojoj Rimljani odnose pobjedu nad Pirovom vojskom i tjeraju ga da se povuče, prvo u Tarent, a zatim i da se vrati u Grčku i zauvijek napusti Italiju.

GALLI ROMAM CAPIUNT

U V vijeku p.n.e. Gali (Kelti) su se po prelasku Alpa naselili duž rijeke Po. Godine 390. p.n.e. napali su etruski grad Kluzij. Rimljani su posredovali u tome da se taj spor riješi mirnim putem, ali nisu uspjeli. Gali su se okrenuli protiv Rimljana, porazili ih kod rječice Alije, a potom ušli i opljačkali Rim. Prema legendi, jedino je Kapitol ostao pošteđen jer su guske, koje su bile posvećene boginji Junoni, svojim gakanjem probudile čuvaru tvrđave.⁵⁴ Njihovo gakanje prvo probudi Marka Manlija koji zgrabi oružje i gurnu prvog Gala niz strmu liticu. Potom su dotrčali i ostali, te nakon krvave bitke mnogi Gali izginuše. Rimljani su svake godine u povorci nosili jednu gusku, kao uspomenu na noć kad su ih svojim gakanjem spasile. Pored guske nosili su i jednog psa razapetog na krst, zato što se psi čuvari te noći nisu oglasili lavežom.⁵⁵

⁵⁴ O najezdi Gala vidi: Машкин, Н.А. (1951). *Историја старог Рима*, 94–95.

⁵⁵ Вилхар, А. (2002). *Легенде о јунацима старог Рима*, 153–163.

Kip boginje Junone, Muzej u Vatikanu

Dies pugnae Alliensis ater fuit. Romani in dubiis rebus diem ex die Gallorum impetum exspectabant. Omnes spes salutis vanae fuerunt; Galli rei publicae Romanae perniciem cupiverunt. Omnes custodes arcis in silentio noctis requieverunt. Tum Galli in Capitolium ascendere temptaverunt. Custodes arcis dormiebant, cum subito M. Manlium clangor anserum Iunoni sacrorum excitavit. Dux ceteros ad arma cito vocavit. O defensores arcis, insigni virtute in pugna et acie non tantum Capitolium sed etiam rem publicam Romanam servavistis. Ob rem insignem et egregiam victoriam M. Manlio cognomen Capitolinus fuit.

KOMENTAR:

Alliensis e: alijski; **res dubiae, rerum dubiarum, f.:** nepovoljan položaj; **non tantum...sed etiam:** ne samo...nego i; **Marcus Manlius Capitolinus:** Marko Manlije je 387. p.n.e. odbio napad Gala na Kapitolsku tvrđavu, zbog čega je dobio nadimak Kapitolski.

SALUS CAPITOLII

Interim arx Romae Capitoliumque in ingenti periculo fuit. Namque Galli, seu vestigio notato humano, qua nuntius a Veis pervenerat, seu sua sponte animadverso ad Carmentis saxo ascensu aequo, nocte sublustri, cum primo inermem, qui temptaret viam, praemisissent, tradentes inde arma, ubi quid iniqui esset, alterni innixi sublevantesque in vicem et trahentes alii alios, prout postularet locus, tanto silentio in summum evasere, ut non custodes solum fallerent, sed ne canes quidem, sollicitum animal ad nocturnos strepitus, excitarent. Anseres non fefellerent, quibus sacris Iunonis in summa inopia cibi tamen abstinebatur. Quae res saluti fuit; namque clangore eorum alarumque crepitu excitus M. Manlius, qui triennio ante consul fuerat, vir bello egregius, armis arreptis simul ad arma ceteros ciens vadit et, dum ceteri trepidant. Gallum, qui iam in summo constiterat, umbone ictum deturbat. Cuius casus prolapsi cum proximos sterneret, trepidantes alios armisque omissis saxa, quibus adhaerebant, manibus amplexos trucidat. Iamque et alii congregati telis missilibusque saxis proturbare hostes ruinaque tota prolapsa acies in praecipitium deferri. Sedato deinde tumultu reliquum noctis, quantum turbatis mentibus poterat, cum praeteritum quoque periculum sollicitaret, quieti datum est.⁵⁶

(Liv. V 47.1–6)

KOMENTAR:

Capitolium, ii, n. Kapitol, jedan od sedam rimskih brežuljaka; **vestigio notato humano:** abl. aps. (noto 1. otkriti); **animadverso:** part. perf. pas. (animadverto 3. versi versum); **ad Carmentis (aedem):** kod hrama proročice Karmente; **ascensu aequo:** uz koju se lako bilo popeti; **Veis:** abl. odvajanja (abl. separationis), Vei, orum, m. naseobina u Herturiji, koju je osvojio Kamil 396. p.n.e.; **cum primo inermem...praemisissent:** vremenska reč. (*cum narrativum*); **tradentes:** part. prez.; **ubi quid iniqui esset:** gdje je mjesto bilo strmo; **innixi:** part. perf. pas. (innitor 3. nixus sum); **sublevantesque...trahentes:** part. prez.; **in vicem:** *adv.* naizmjenično; **tanto silentio:** abl. načina (abl. modi); **in summum:** ak. cilja, na vrh; **evasere** = evaserunt, arhaični oblik za 3. l. pl. ind. perf. akt. (evado 3. vasi vasum); **ut...fallerent:** posljedična reč.; **sed ne canes quidem...excitarent:** posljedična reč.; **fefellere** = fefellerunt, arhaični oblik za 3. l. pl. ind. perf. akt. (fallo 3. fefelli falsum); **Iunonis:**

⁵⁶ Latinski tekst: Livy (1914). *Ab urbe condita*. (Conway, R. S., Walters, C. F., eds.). Oxford.

gen. prisvojni (gen. possessivus); **tamen abstinebantur**: koje su čuvali; **M. Manlius**: Marko Manlije Kapitolski (Marcus M. Capitolinus) spasio Kapitol od napada Gala, a kasnije bačen sa Tarpejske stijene;⁵⁷ **triennio**: abl. mjere (abl. mensurae et differentiae); **armis arreptis**: abl. aps.; **dum...trepidant**: vremenska reč.; **vadit...trepidant**: istorijski prez.; **umbone**: abl. sredstva (abl. instrumentii); **Gallum... ictum**: part. perf. pas. (ico 3. ici ictum); **cuus... prolapsi**: part. perf. pas. (prolabor 3. lapsus sum); **cum...sterneret**: uzročna reč. (*cum causale*); (sterno 3.: poobarati); **armisque omissis**: abl. aps.; **trucidat**: istorijski prez.; **congregati**: part. perf. pas.; **saxis**: abl. odvajanja (abl. separationis); **proturbare**: istorijski inf.; **ruinaque tota prolapsa**: abl. aps.; **deferri**: istorijski inf.; **cum...sollicitaret**: uzročna reč. (*cum causale*); **praeteritum**: part. perf. (praetereo ire ii itum).

BELLUM PUNICUM SECUNDUM

Kartagina, nekadašnja kolonija feničanskog grada Tira na sjeveru Afrike, od 650. p.n.e., kada uspostavlja svoju nezavisnost, počinje svoje širenje po Sredozemlju. U III vijeku p.n.e. dolazi u sukob sa drugom velikom silom na Sredozemlju, sa Rimom. Ovi sukobi poznati su kao *Punski ratovi* prema latinskom terminu za stanovnike Kartagine (*Punici* ili *Poenici*). Do Prvog punskog rata došlo je zbog krize u gradu Mesani (današnja Mesina) na Siciliji 264. p.n.e. Rat se vodio dugi niz godina uglavnom na i oko Sicilije, a završen je 241. p.n.e. porazom Kartagine, koja je tada, prema potpisanom mirovnom sporazumu, morala Rimu da ustupi Siciliju i Liparska ostrva.⁵⁸ Poslije ovog poraza Kartagina je u narednim decenijama počela da učvršćuje vlast u Hispaniji. Do ponovnog sukoba interesa Rima i Kartagine dolazi Hanibalovom opsadom grada Sagunta na istočnoj obali Pirinejskog poluostrva, koji je bio rimski saveznik. Ova opsada 219. p.n.e. bila je povod Drugom punskom ratu, koji se sljedeće godine, 218. p.n.e., prema Hanibalovom strateškom planu, nastavio u Italiji. Kraj iscrpljujućeg Drugog punskog rata desio se uskoro poslije iskrcavanja Publija Kornelija Skipiona na tlo Afrike, pri čemu je napao sâmu Kartaginu. Bez obzira na povratak Hanibalov u Afriku, Rimljani su slavili pobjedu u bici kod Zame 202. p.n.e. čime je okončan Drugi punski rat uz veoma nepovoljne uslove, koje je Kartagina trebalo da ispoštuje u narednih 50 godina.⁵⁹

⁵⁷ Машкин, Н.А. (1951). *Историја старог Рима*, 101.

⁵⁸ Машкин, Н.А. (1987). *Историја старог Рима*, 117–123.

⁵⁹ Ibidem, 125–133.

Iako su Kartaginjani isplatili ratnu odštetu i smatrali da je 151. p.n.e istekao pedesetogodišnji sporazum, bez odobrenja rimskog Senata sukobili su se sa susjednom Numidijom. Ovo je bio povod Rimu da pokaže na djelu svoju dugogodišnju netrpeljivost prema svom starom protivniku. Godine 149. p.n.e. opsedaju Kartaginu sve do 146. p.n.e., kada ulaze u grad i do temelja ga uništavaju. Teritorija Kartagine postaje dio provincije Afrike.⁶⁰

Punski ratovi

Flavije Eutropije (Flavius Eutropius) bio je rimski historičar iz druge polovine IV vijeka. Bio je blizak carevima Julijanu Flaviju (poznatijem kao Julijan Apostata, 361–363), kojeg je pratio u njegovim pohodima protiv Persijanaca, i caru Juliju Valensu (364–378). Za vrijeme vladavine cara Valensa Eutropije je obavljao službu državnog sekretara (*magister memoriae*).⁶¹ Sastavio je *Kratak pregled istorije od osnivanja Rima (Breviarium ab Urbe condita)*, koji je obuhvatao period sve do vladavine cara Valensa. Eutropije je za raniji historijski period koristio izvore starijih historičara, prije svega izvode iz djela Tita Livija, i obrade Svetonijeva djela. Njegovo djelo dugo vremena je bilo popularno, ne zbog originalnosti nego zbog jasnog jezika i konciznog stila.⁶² U sljedećim redovima Eutropije opisuje opasnost koju je Hanibal donio Rimu prelazeći Alpe.

⁶⁰ Ibidem, 145–147.

⁶¹ Rohrbacher, David (2002). *The Historians of Late Antiquity*. London/New York: Routledge, 49–56.

⁶² Будимир, М, Флашар, М. (1991). *Преглед римске књижевности*, 611.

(7) Eodem anno bellum Punicum secundum Romanis inlatum est per Hannibalem, Carthaginensium ducem, qui Saguntum, Hispaniae civitatem Romanis amicam, oppugnare adgressus est. Huic Romani per legatos denuntiaverunt, ut bello abstineret. Is legatosmittere noluit. Romani etiam Carthaginem miserunt, ut mandaretur Hannibali, ne bellum contra socios populi Romani gereret. Dura responsa a Carthaginensibus data sunt. Saguntini interea fame victi sunt, captique ab Hannibale ultimis poenis adficiuntur.

(8) Tum P. Cornelius Scipio cum exercitu in Hispaniam profectus est, Ti. Sempronius in Siciliam, bellum Carthaginensibus indictum est. Hannibal relicto in Hispania fratre Hasdrubale Pyrenaeum transiit. Alpes, adhuc ea parte invias, sibi patefecit. Traditur ad Italiam LXXX milia peditum, X milia equitum, septem et XXX elephantos adduxisse. Interea multi Ligures et Galli Hannibali se coniuxerunt. Sempronius Gracchus cognito ad Italiam Hannibalis adventu ex Sicilia exercitum Ariminum traiecit.

(9) P. Cornelius Scipio Hannibali primus occurrit. Commisso proelio, fugatis suis ipse vulneratus in castra rediit. Sempronius Gracchus et ipse confliigit apud Trebiam amnem. Is quoque vincitur. Hannibali multi se in Italia dederunt. Inde ad Tusciam veniens Hannibal Flaminio consuli occurrit. Ipsum Flaminium interemit; Romanorum XXV milia caesa sunt, ceteri diffugerunt. Missus adversus Hannibalem postea a Romanis Q. Fabius Maximus. Is eum differendo pugnam ab impetu fregit, mox inventa occasione vicit.⁶³

(Eutr. III 7–9)

KOMENTAR:

Eodem anno: M. Minucio Rufo P. Cornelio consulibus (Quintus Minucius Rufus je 217. p.n.e. bio *magister equitum* pod diktatorom Kvintom Fabijem Maksimom Kunktatorom). Eutropije sažima događaje od 221. do 218. p.n.e. u jednu godinu. Hanibal je vjerovatno vodio Kartaginjane u Hispaniji 221. godine. U to vrijeme Sagunt, grad u istočnoj Hispaniji i rimski saveznik, zbog prijetnje od Kartagine, traži pomoć od Rima. Rimljani upozoravaju Hanibala da ne napada Sagunt, ali Hanibal ipak počinje opsadu grada 219.

⁶³ Latinski tekst: Eutropius (1887). *Breviarium ab urbe condita*. (Ruhl, Franz, ed.). Leipzig: Tebner.

Tada rimsko poslanstvo traži da se on povuče. Kada je zahtjev odbijen, Rim objavljuje rat; **infero inferre intuli illatum**: unijeti, unositi; (*bellum inferre* zaratovati); **per Hannibalem**: vršilac radnje; **Saguntum, i, n.**: Sagunt, grad u Hispaniji (danas Murviedro); **adgredior 3. gressus sum**: prići, započeti, napasti; **ut bello abstineret**: zahtjevna reč. uz *verba postulandi*; **abstineo 3. ui tentum (+ abl.)**: uzdržavati se od, suzdržati se od; **is**: Hannibal; **ut mandaretur Hannibali**: namjerna reč.; **ne...gereret**: zahtjevna reč. uz *verba postulandi*; **ultimis poenis**: Hanibal je zauzeo grad poslije osam mjeseci opsade, opljačkao ga i građane prodao u ropstvo; **P. Cornelius Scipio**: Publije Kornelije Skipion, konzul 218, otišao u Hispaniju s vojskom, ali čim je čuo da je Hanibal prešao Alpe, vratio se da se suoči s Hanibalom u dolini rijeke Po; **T. Sempronius Gracchus**: Tiberije Sempronije Grah, drugi konzul 218, bio je u Siciliji kada je Hanibal ušao u Italiju, vratio se da bi pomogao Skipionu; **relicto fratre Hasdrubale**: abl. aps.; **Alpes, ium, f.**: *pl. tantum*, Alpe; **traditur (Hannibal) adduxisse**: nom. s inf.; **Ligures et Galli**: plemena u sjevernoj Italiji; **cognito adventu**: abl. aps.; **commissio proelio, fugatis suis**: abl. aps.; **confligo 3. flix flictum**: sukobiti se, boriti se; **Trebia, ae, f.**: Trebija, rijeka u sjevernoj Italiji, desna pritoka rijeke Po; **dedo 3. dedidi, deditum**: predati se; **Tuscia, ae, f.**: Toskana; **G. Flaminius consul**: Gaj Flaminije, konzul 217, upao u Hanibalovu zamku kod Trazimenskog jezera (Umbrija) u kojoj je nastradao s većim dijelom rimske vojske; **differendo**: gerund, *abl.*; **Q. Fabius Maximus**: rimski vojskovođa i državnik; poznat po svojoj taktici iscrpljivanja protivnika i izbjegavanja direktnog sukoba (*Fabijevska taktika*), koju je primijenio protiv Hanibala u Drugom punskom ratu i zbog koje je stekao nadimak *Cunctator (Oklijevalo)*.

DE HANNIBALE, DUCE CARTHAGINIENSIVM

Eo tempore Roma iam in sua potestate totam fere Italiam tenuit. Fortissimus omnium hostium Romae Carthago fuit, cui Hannibal praefuerat. In Sicilia et in aquis circa Siciliam primum bellum contra Carthaginem gestum est, quo classis Carthaginensium peritos milites in navibus Romanis superare non potuit. Secundo bello Punico Hannibal magnum exercitum cum elephantibus ducens ex Hispania trans Alpes in Italiam venit; qui ad meridiem proficiscens contra legiones Romanas pluribus locis pugnavit, quae in sua propria terra difficillimam cladem acceperunt. Tunc senatui Romano nuntiatum est Hannibalem advenire. In senatu haec verba a senatoribus audita sunt: «Si Hannibalem

timuerimus, urbem nostram civesque difficulter defendemus. Ergo, cum Hannibal ad Romam venerit, legiones Romanas paratas repperiet.» Hannibal ad Romam venit, invadere vero eam non ausus est. Postremo in Africa Carthaginienses a Romano duce Scipione victi sunt, cui ob istam victoriam Romani cognomen „Africanum” dederunt. Eodem anno, quo Carthago a legionibus Romanis deleta, et Graeca urbs Corinthus capta est. In nostro litore maris Hadriatici Romani etiam Illyrios, quos Teuta regina rexerat, vicerunt.

KOMENTAR:

Eo tempore: III vijek p.n.e.; **omnium hostium:** gen. dijelni (gen. partitivus); **Carthago, inis, f.:** Kartagina, antički grad na sjeveru Afrike, na teritoriji današnjeg Tunisa. Od VI do II vijeka p.n.e. Kartagina je imala prevlast nad većim dijelom zapadnog Sredozemlja; **praesum esse fui:** stajati na čelu, upravljati (+ *dat.*); **primum bellum:** 264–241. p.n.e.; **Carthaginiensium:** gen. prisvojni (gen. possessivus); **secundo bello Punico:** abl. vremena (abl. temporis), Drugi punski rat (218–202. p.n.e); **Hannibalem advenire:** ak. s inf.; **si...timuerimus,...defendemus:** pogodbeni reč. (realni hip. period); **cum...venerit:** vremenska reč. (*cum temporale*); **audeo 2 ausus sum:** *semidep. gl*; **postremo:** *adv.* najzad; Treći punski rat (149–146. p.n.e.) završen je potpunim uništenjem Kartagine; **Scipione:** Publije Kornelije Skipion, konzul 205. p.n.e., porazio je Hanibala i Kartaginjane u bici kod Zame 202. p.n.e., kojom je završen Drugi punski rat; poslije ove bitke Skipion dobija nadimak *Africanac (Africanus)*; **eodem anno:** 146. p.n.e.; **Corinthus, i, f.:** grčki grad na Peloponezu koji je pao pod rimsku vlast 146. p.n.e.

TRANSITUS ALPIUM

Hannibal, praeclarus dux Carthaginiensium, hostis vehemens Romanorum fuit. Cum exercitu magno Alpes superavit. Transitus Alpium exercitui Hannibalis graves molestias paravit. Post transitum Alpium Hannibal multos exercitus Romanorum fugavit. Insignis fuit clades Cannensis propter interitum consulis et ingentis multitudinis militum fortium. Post cladem Cannensem in urbe Roma magnus luctus erat. Nomen Hannibalis omnibus metum et terrorem parabat, quia omnes adventum victoris exspectabant. Sed constantia admirabilis senatus et

fortis animus civium imperium Romanum servavit. Clades exercituum Romanorum magnae fuerant, attamen exitus belli Romanis prosper fuit.

KOMENTAR:

Hannibal, alis, m.: Hanibal (247–183. p.n.e.), vojskovođa Kartaginjana (Punjana); **Carthaginienses, ium, m.:** Kartaginjani (Punjani); **Hannibalis:** gen. prisvojni (gen. possessivus); **Romanorum:** gen. prisvojni (gen. possessivus); **clades Cannensis:** poraz kod Kane (Canae: selo u Apuliji), koji je 216. p.n.e. Hanibal nanio rimskoj vojsci; **quia...expectabant:** uzročna reč.

QUINTUS FABIVS BELLVM NUNTIAT

Punske ratove Rimljani su vodili protiv Kartaginjana oko prevlasti u zapadnom Sredozemlju u periodu od druge polovine III i početkom druge polovine II vijeka p.n.e. Ukupno su bila tri punska rata, nazvana po imenu *Puni* (*Poeni*), kako su Rimljani zvali Kartaginjane. Prvi punski rat trajao je od 264. do 241. godine p.n.e., a završio je rimskom pobjedom. U periodu između dva rata, pošto je izgubila prevlast u zapadnom Mediteranu, Kartagina je odlučila da uzvratiti silom. Kartaginski vojskovođa Hamilkar Barka je učvrstio svoje položaje u Hispaniji odakle je regrutovao nove vojnike i nabavljao materijalne resurse. Njegov posao su nastavili sinovi Hazdrubal te Hanibal, koji je 221. godine p.n.e. postao kartaginski vojskovođa. Kartaginska osvajanja u Hispaniji Rimljani su ograničili ugovorom sa Hazdrubalom na oblast južno od rijeke Ebro. Kada je Rim uspostavio dobre odnose sa Saguntom, gradom na istočnoj obali Pirinejskog poluostrva, južno od Ebra, Kartaginjani su to smatrali udarom na njihove interese. Stoga je Hanibal počeo s opsadom Sagunta kojeg je i osvojio 219. godine p.n.e. Na rimski ultimatum da im predaju Hanibala ili uđu u rat, Kartaginjani su izabrali rat. Tako je Drugi punski rat, koji su Rimljani vodili protiv Kartagine, izazvan Hanibalovim osvajanjem grada Sagunta.⁶⁴

Bellum durissimum omnium erat, quod populus Romanus cum Hannibale, Carthaginiensium duce gerebat. Hannibal Saguntum oppugnavit. Saguntini, auxilium Romanorum frustra exspectantes,

⁶⁴ Машкин, Н.А. (1951). *Историја старог Рима*, 125–133.

octo menses fortiter resistebant. Poeni Saguntum expugnaverunt et deleverunt. Hannibal tum Pyrenaeos montes cum exercitu superavit et Italiam petivit. Senatus, postquam haec audivit et cognovit, legatos in Africam legavit, quibus praefuit Q. Fabius. Carthaginienses cum Romanis diu disputaverunt et litigaverunt. Tum dux Romanus sinu ex toga facto exclamavit: „Hic vobis bellum et pacem portamus: utrum placet, sumite.” „Da nobis, quod vis!” – pleni irae intonuerunt. Is tum e sinu bellum expromit dicens: „Cupivistis bellum, bellum accipite.”

KOMENTAR:

Bellum gerere: voditi rat; **Saguntum, i, n.:** Sagunt, grad u Hispaniji; **Saguntinus, i, m.:** Sagunćanin; **Poenus, i, m.:** Punjanin; **Pyrenaeus, i, m.:** Pireneji; **Quintus Fabius Maximus** (275–203. p.n.e.): Kvint Fabije Maksim dobio je nadimak *Cunctator* zbog dugotrajnog izbjegavanja otvorenog sukoba i iscrpljivanja Hanibala, te je osvajanjem Tarenta Rimljanima vratio poljuljano samopouzdanje poslije poraza kod Kane; **sinu ex toga facto:** abl. aps., napravivši na togi džep.

PUBLIUS AEMILIUS SCIPIO

Drugi punski rat trajao je od 218. do 201. godine p.n.e. Poslije osvajanja Sagunta, Hanibal prelazi Pirineje i Alpe s namjerom da sa leđa napadne i osvoji Rim. Pobjedom nad Rimljanima kod Ticina i Trebije 217. p.n.e., te na Trazimenskom jezeru i kod Kane 216. p.n.e. bio mu je otvoren put prema Rimu, ali Hanibal nije iskoristio tu priliku. Naime, nakon pobjede kod Kane Hanibal se povlači u južnu Italiju, jer su mu bile prekinute veze sa Kartaginom. Rimski konzul Skipion ne napada Hanibala, već napada Kartaginu, koja poziva u pomoć Hanibala iz Italije. U odlučujućoj bici kod Zame 202. p.n.e. Rimljani pobjeđuju pod Skipionovim vođstvom, a Kartaginjani progone Hanibala. Nakon progonstva otišao je u Siriju na dvor Antioha III, a zatim u Bitiniju. Hanibal je kasnije ispio otrov kako ga pruzijski kralj ne bi izručio Rimljanima.

Treći punski rat između Rima i Kartagine vođen je od 149. do 146. godine p.n.e. Pošto su se Kartaginjani vremenom oporavili od nanesenih gubitaka nakon Drugog punskog rata, nezadovoljni neprestanim napadima Numiđana, okupili su vojsku. To je bio povod da im Rimljani objave rat.

Ogromne kopnene i pomorske snage, pod vođstvom konzula Lucija Marcija Cenzorina i Manija Manilija, krenule su 149. p.n.e. protiv Kartagine. Kartaginska utvrđena su malo usporila rimsku pobjedu, ali je rimska vojna sila slomila njihov otpor. Rat je okončao Publije Emilije Skipion koji je bio izabran za konzula 147. p.n.e. Nakon što su napali grad i sa kopna i sa mora, Rimljani su zauzeli i razorili Kartaginu 146. p.n.e.

Publius Scipio Aemilianus, consul creatus est et in Africam contra Carthaginem missus. Carthago, obsidione et oppugnatione, maxime autem victus inopia premebatur. Cives postremo condiciones Romanorum duras accipere coacti sunt. Nam plus quam L milia civium urbem relinquere debuerunt. Hasdrubal, primum cum reliquis militibus in templum Aesculapii fugit, tunc clam ad consulem venit et ab eo sibi uni veniam orabat. Tunc dux hostium a Scipione humiliatus fuerat et coram omni exercitu eductus est. Etiam a coniuge exsecratus est. Hasdrubalis mulier cum duobus filiis summam in arcem ascendit et, postquam filios interfecerat, in flammam se praecipitavit. Ita mulier honestius quam dux e vita excessit.

KOMENTAR:

Publius Scipio Aemilianus: Publije Skipion Emilijan, dvaput je biran za rimskog konzula. Najviše je ostao zapamćen po osvajanju i razaranju Kartagine 146. p.n.e., čime je okončano doba punskih ratova. Zbog toga je dobio počasni nadimak *Afrikanac*; **Hasdrubal, alis, m.:** Hazdrubal, brat Hanibalov; **Aesculapius, ii, m.:** Eskulap, bog ljekarskog umijeća, sin boga Apolona i Koronide (grč. *Asklepije*). Na ostrvcu u rijeci Tibar nalazio se njegov stari hram gdje su bolesni dolazili prenoćiti kako bi im bog u snu prorekao put njihova ozdravljenja; **e vita excessit:** excedo 3. cessi cessum: izaći, otići (excedere e vita: umrijeti).

GRAECIA CAPTA VICTOREM CEPIT

Rimska osvajanja Grčke počinju početkom III vijeka p.n.e. borbom Rimljana protiv makedonske prevlasti nad Grčkom. Poslije Četvrtog rimsko-makedonskog rata (149–148. p.n.e.) Rimljani u potpunosti preuzimaju prevlast na Mediteranu, koja će kulminirati osvajanjem i razaranjem grada Korinta 146. p.n.e. Ovim rimskim osvajanjem Korinta nestao je Ahajski savez grčkih gradova i Grčka pretvorena u rimsku provinciju.⁶⁵ Uprkos mnogim godinama razaranja i pljačkanja, Grčka postepeno postaje najznačajnije kulturno središte grčko-rimskog svijeta i na svim poljima ostavlja velik uticaj na svog rimskog osvajača. Od samih početaka razvoja rimske književnosti i umjetnosti osjeća se snažan uticaj grčke kulture, što je navelo jednog od najznačajnijih rimskih pjesnika Kvinta Horacija Flaka (65–8. p.n.e.) da zapiše ove stihove: „Graecia capta ferum victorem cepit et artes intulit agresti Latio.”⁶⁶ Naime, u pismu upućenom caru Augustu u samo dva ova stiha Horacije objašnjava snagu grčkog duha, koji je svojim vještinama (*artes*) suštinski osvojio osvajača.

Miron, *Bacaj diska* (rimska kopija), Rim

Post tertium Punicum bellum, quo Carthago funditus deleta erat, Romani Graeciam oppugnare statuerunt. Ex omni Graeciā Corinthus sola se populi Romani servum esse aegre ferebat. Romani brevi pugna urbem expugnaverunt. Consul victor totam urbem diripi et deleri iussit. Sic opulentissima Graeca urbs interiit. Maximas opes, statuas, tabellas, vestimenta, magnus pondus auri argentique Romanos ex Corintho Romam transtulisse notum est omnibus. Post excidium Corinthi tota Graecia capta est. Post annos multos poeta magnus Romanus scripsit: „Graecia capta ferum victorem cepit et artes intulit agresti Latio”.

⁶⁵ O pokoravanju Makedonije i Grčke vidi: Машкин, Н.А. (1987). *Историја старог Рима*, 147–148.

⁶⁶ Hor. *Ep.* II 1.156–57.

KOMENTAR:

Tertium Punicum bellum: Treći punski rat, 149–146. p.n.e., poslednji rat Rimljana protiv Kartaginjana koji završava potpunim uništenjem Kartagine; **quo:** u kojem; **Carthago, inis, f.:** Kartagina, antički grad na sjeveru Afrike (današnja teritorija Tunisa); **Corinthus, i, f.:** Korint, grad u Grčkoj, smješten na Korintskoj prevlaci koja odvaja Peloponez od ostatka Grčke; **urbem diripi...deleri:** ak. s inf.; **consul:** Lucije Mumije (Lucius Mummius) vodio je Rimljane pri osvajanju i uništenju Korinta 146. p.n.e; **transtulisse:** inf. pf. akt.; **opes, um, f.:** *pl. tantum*, bogatstvo; **poeta Romanus:** Quintus Horatius Flaccus; **Graecia capta:** abl. aps.

FRATRES GRACCHI

Tiberije Grah (Tiberius Gracchus), kao i njegov brat Gaj Grah (Gaius Gracchus), bili su narodni tribuni i slavni govornici u Rimu u doba Republike. Kao neustrašivi borci za narodna prava žrtvovali su svoje živote. Tiberije, optužen u Senatu da želi kraljevsku vlast, ubijen je 132, a Gaj 121. godine p.n.e. Njihova tijela optimati su bacili u rijeku Tibar, a njihova majka, uzorna i čestita Kornelija, nije smjela da tuguje za njima.

Braća Grah poznati su po predloženim agrarnim zakonima kojima su htjeli obuzdati lakomost rimskog plemstva, koje se dokopalo većeg dijela zemljišta otetog neprijateljima. Tim zakonima se određivalo da se zemljište (*ager publicus*), koje je nekad pripadalo državi, a zatim prešlo u ruke bogataša, sada podijeli narodu. Zakon je na taj način podrivao moć Senata i senatora, te udarao na tradiciju aristokratskih krugova u Rimu. Istinska podrška agrarnim zakonima došla je od strane seljaštva, dok su gradski plebs i rimski vitezovi ostali suzdržani radi svojih ličnih interesa. Pored toga, Tiberije je htio stanovnicima Italije dati građansko pravo. To je pravo davalo narodu velike povlastice. Narodi, koji su ga dobili, imali su svoje zakone i upravu. Rimski građanin je učestvovao u izborima i mogao je postići najveće počasti. Ostali, koji nisu imali rimsko građanstvo, bili su izvrgnuti pljački rimskih namjesnika u provincijama.⁶⁷

Portrete braće Grah prikazuje u svom istorijskom djelu Velej Paterkul (Gaius Velleius Paterculus, 19. p.n.e.–31. n.e.). Ovaj istoričar je bio potomak stare kampanske porodice, služio je kao oficir u Tiberijevoj vojsci i zauzimao

⁶⁷ O tribunatu Tiberija Graha i reformi Gaja Graha vidi: Машкин, Н.А. (1951). *История старого Рима*, 183–186; 188–194.

razne visoke položaje za njegove vladavine. Kao pretor povlači se iz državne službe i prikuplja građu za svoje istorijsko djelo. Za svega nekoliko mjeseci sastavlja pregled rimske istorije pod naslovom *Povijesti rimske (Historiae Romanae)*. Pored rimske istorije ovo djelo sadrži i stariju opštu istoriju, kao i kulturno-istorijske podatke. Svoje istorijsko djelo Velej Paterkul počinje s Homerom i Herodotom, a završava Vinikijevim konzulatom kome je i posvetio svoje djelo. Stoga se njegovo djelo ponegdje navodi i pod naslovom *Dvije knjige posvećene Marku Vinikiju (Ad M. Vinicium libri duo)*. Velej Paterkul s oduševljenjem govori o Cezaru, Augustu i Tiberiju, pa na nekim mjestima djelo više liči na panegirik (posebno Tiberiju) nego na izlaganje istorijskih podataka. U djelu se osjeća veliki uticaj retorike, pa mu je stil pomalo izvještačen i poentiran. Paterkul je vješt u opisivanju karaktera pojedinih ličnosti, suprostavljanju različitih portreta i prikazivanju efektnih scena.⁶⁸

Tiberije Grah (lijevo), Gaj Grah (desno)

⁶⁸ Будимир, М., Флашар, М. (1991). *Преглед римске књижевности*, 530.

TIBERIUS GRACCHUS

Tiberius Gracchus, Tiberii Gracchi clarissimi atque eminentissimi viri filius, P. Africani ex filia nepos, tribunus plebis creatus est. Is erat vir alioqui vita innocentissimus, ingenio florentissimus, proposito sanctissimus, tantis denique adornatus virtutibus, quantas et natura et industria mortalis condicio recipit. Is P. Mucio Scaevola L. Calpurnio consulibus descivit a bonis, pollicitusque toti Italiae civitatem, simul etiam promulgatis agrariis legibus summa imis miscuit et in anceps periculum adduxit rem publicam. Octavio collegae pro bono publico stanti imperium abrogavit, triumviros agris dividendis coloniisque deducendis creavit se socerumque suum, consularem Appium, et Gaium fratrem admodum iuvenem.⁶⁹

(Vell. Pat. II 2)

KOMENTAR:

Tiberius Gracchus: Tiberije Graha; **ex filia nepos:** po majci unuk; **P. Africanus:** Publije Kornelije Skipion Afrikanac; **tribunus plebis:** narodni tribun koji je branio prava i interese naroda; **alioqui:** *adv.* uostalom; **vita innocentissimus:** abl. obzira (abl. limitationis), najpoštenijeg života; **ingenio florentissimus:** abl. obzira (abl. limitationis), odlična duha; **proposito sanctissimus:** abl. obzira (abl. limitationis), najčestitijih namjera; **mortalis condicio:** ljudski stalež; ljudi; **P. Mucio Scaevola L. Calpurnio consulibus:** abl. aps. bez part., za vrijeme konzulovanja Mucija Scevole i Kalpurnija (Rimljani su brojali godine po konzulima); **descivit a bonis:** odmetnu se od dobrih, tj. od plemića, aristokratije; **pollicitus:** part. pf. pas. (polliceor 2. citus sum); **civitas:** građansko pravo koje je Tiberije htio dati stanovnicima Italije; **promulgatis agrariis legibus:** abl. aps., predloživši agrarne zakone; **imus:** najdonji, najniži (*superl.* od inferus); **summus:** najviši (*superl.* od superus); **anceps:** neodlučan, opasan; **Octavius:** Marko Oktavije (Marcus Octavius) bio je narodni tribun 133. p.n.e. zajedno sa Tiberijem. Optimati su ga pridobili za sebe, pa je kao njihov pristalica ometao rad Tiberija Graha; **pro bono publico stanti:** kojem je bilo na srcu opšte dobro (kojem je bilo stalo do opšteg dobra); **agris dividendis coloniisque deducendi:** za diobu zemljišta i za osnivanje kolonija (zamjena gerunda gerundivom);⁷⁰ **Appius:** Apije Klaudije Pulher, tast Tiberija Graha, trijumvir za diobu zemljišta.

⁶⁹ Latinski tekst: C. Velleius Paterculus (1924). *Historiae Romanae*. London/Cambridge: Loeb Classical Library.

⁷⁰ Ovakav gerundiv (nastao zemjenom gerunda gerundivom) prevodi se i dalje kao gerund, tj. glagolskom imenicom. V. Шијачки-Маневић, Бојана (1996). *Граматика латинског*

GAIUS GRACCHUS

Decem deinde interpositis annis, qui Ti. Gracchum, idem Gaium fratrem eius occupavit furor, tam virtutibus eius omnibus quam huic errori similem ingenio etiam eloquentiaque longe praestantiorem. Qui cum summa quiete animi civitatis princeps esse posset, vel vindicandae fraternae mortis gratia vel praemuniendae regalis potentiae eiusdem exempli tribunatum ingressus est. Longe maiora et acriora petens dabat civitatem omnibus Italicis, extendebat eam paene usque Alpes, dividebat agros, vetabat quemquam civem plus quingentis iugeribus habere, quod aliquando lege Licinia cautum erat, nova constituebat portoria, novis colonis⁷¹ replebat provincias, iudicia a senatu transferebat ad equites, frumentum plebi dari instituerat. Nihil immotum, nihil tranquillum, nihil quietum, nihil denique in eodem statu relinquebat; quin alterum etiam continuavit tribunatum. Hunc L. Opimius consul persecutus armis morte adfecit. Gracchus profugiens, cum iam comprehenderetur ab iis, quos Opimius miserat, cervicem Euporo servo praebuit, qui non segnius se ipse interemit quam domino succurrerat. Ut Ti. Gracchi antea corpus, ita Gai mira crudelitate victorum in Tiberim deiectum est.⁷²

(Vell. Pat. II 6)

KOMENTAR:

Decem interpositis annis: abl. aps., nakon deset godina; **virtutibus... omnibus... errori similem:** abl. obzira (abl. limitationis), po svim vrlinama... po zabludi sličan. Pisac Velej Paterkul pristalica je optimata što se vidi i na ovom mjestu, gdje on reforme braće Grah naziva ludilom i zabludom; **ingenio... eloquentiaequae longe praestantiorem:** abl. obzira (abl. limitationis), po umu i rječitosti kudikamo odličniji; **qui = is;** **summa quiete animi:** u najvećem duševnom miru; **vindicandae fraternae mortis gratia:** da osveti bratovu smrt; **praemuniendae regalis potentiae (gratia):** da učvrsti kraljevsku moć; **eiusdem exempli tribunatum ingressus est:** na isti način kao on nastupio je tribunat; **quemquam civem...habere:** ak. s inf.; **lege Licinia:** abl. obzira (abl. limitationis). Narodni tribuni G. Licinije Stolon i L. Sekstije su 367.

jezika. Beograd: Zавод за уџбенике и наставна средства, 253.

⁷¹ To su bili rimski beskućnici.

⁷² Latinski tekst: C. Velleius Paterculus (1924). *Historiae Romanae*. London/Cambridge: Loeb Classical Library.

p.n.e. predložili zakon da niko ne smije imati više od 500 jutara opštinske zemlje. Tim prijedlozima su se ponovo vratili braća Grah. Glava porodice je od opštinske zemlje smio imati 500 jutara, njegova dva odrasla sina smjela su imati još po 250 jutara, a povraćeno je zemljište trebalo razdijeliti na dijelove po 30 jutara i dati u zakup siromašnim građanima. Rimsko jutro je zauzimalo površinu od 240 stopa dužine i 120 stopa širine, dakle 3200 m kvadratna; **cautum erat**: bilo je određeno (caveo 2. cavi cautum); **iudicia**: sudovi. To su bili porotni sudovi koje je Gaj oduzeo Senatu i predao vitezovima. Ovo predstavlja značajnu političku reformu koju je proveo Gaj Grah; **quin... etiam**: šta više, čak; **L. Opimius**: Lucije Opimije kao pretor osvojio je grad Fregele, a kao konzul se zajedno s optimatima usmjerio protiv Gaja Graha. Obećao je platiti zlatom njegovu odrubljenu glavu; **morte adfecit**: usmratio je (morte: abl. sredstva (abl. instrumentii)). Uz glagol *adfcio* stoji imenica u *abl.*, te glagol dobija značenje prema toj imenici; **non segnius**: jednako brzo; **interemit**: interimo 3. emi emptum: usmrtiti.

ILLYRII

Pod imenom Iliri podrazumijeva se skupina plemena koja je nastanjivala prostore između Panonske nizije, Jadranskog mora i južne Italije. Na tim prostorima kretala su se plemena različitih naziva i uglavnom su živjela u pojedinačnim plemenskim zajednicama bez uspostavljanja veće državne zajednice, osim u periodu od 250. do 167. p.n.e., kada je jedno vrijeme ilirskim plemenima vladala i kraljica Teuta.⁷³ Ona je naslijedila vlast od supruga Agrona, koji je uspio prvi put da ujedini mnogobrojna ilirska plemena. Budući da je jedan od načina privređivanja ilirskih plemena bilo i piratstvo u vodama Jadranskog i Jonskog mora, ubrzo su došli u sukob s Rimljanima. Poslije nekoliko poraza i sve veće neposlušnosti u sopstvenim redovima, ilirska kraljica Teuta sklapa nepovoljan mirovni sporazum s Rimom po kojem gubi veći dio svoje teritorije.⁷⁴

⁷³ Detaljnije o ilirskim plemenima na prostorima Balkana vidi: Срејовић, Драгослав (2002). *Илири и Трачани: о старобалканским племенима*. Београд: Српска књижевна задруга.

⁷⁴ Sačuvan istorijski izvor o prvom poznatom diplomatskom odnosu Rimljana i Ilira, kao posljedica ilirskih napada na italiske trgovce, nalazimo kod Polibija, grčkog historičara, u djelu *Istorije (Historiae, II 8.1–13)*

Illyrii per totum Adriatici maris litus effusi habitabant. Quasdam Illyriorum gentes tum Teuta regina regebat, quae suis nautis magnam licentiam permittebat. Plerique eorum more piratarum vivere videbantur, et rapidissimis Liburnis navibus usi sunt. Senatu populoque Romano saepe nuntiabantur a Liburnis portus aggredi, diripi, naves incendi, submergi, cives necari. Romani legatos ad Teutam miserunt, ut reginam admonerent, sed in itinere necati sunt. Hoc crimen iniussu Teutae factum esse videbatur, sed Romanis causa belli erat. Post grave bellum Illyrii victi sunt.

KOMENTAR:

Illyrii, orum, m.: Iliri, skupina plemena; **Adriaticus 3** (Hadriaticus 3): jadranski (*mare Hadriaticum*: Jadransko more); **effusi:** part. pf. (effundo 3. fudi fusum: izljevati, prosipati; razbacati); **Teuta, ae, f.:** Teuta, ilirska kraljica; **plerique vivere:** nom. s inf.; **more:** abl. načina (abl. modi); **pirata, ae, m.:** gusar, pirat; **Liburnus 3:** liburnski (< Liburnia, ae f.: Liburnija, oblast koju je naseljavalo ilirsko pleme Liburna, a prostirala se od SI obale Jadranskog mora, u unutrašnjosti do rijeka Raše, Zrmanje i Krke i planina Učke i Velebita. Liburni su bili poznati kao vješti pomorci, pa su lađe dobile po njima naziv *Liburnae naves*, lađe koje su bile lagane, brze i velikih manevarskih sposobnosti); **portus aggredi, diripi, naves incendi, submergi, cives necari:** nom. s inf.; **ut...admoneret:** namjerna reč.; **in itinere:** abl. mjesta (abl. loci); **iniussu:** abl. načina (abl. modi); **hoc crimen factum esse:** nom. s inf.

TERTIUM BELLUM ILLYRICUM

Rimljani su vodili nekoliko ratova s Ilirskim kraljevstvom u periodu od 229. do 168. p.n.e. Ratovi su počeli radi spriječavanja piratskih napada na rimske brodove na Jadranskom moru, a završili su se aneksijom Ilirika.⁷⁵

Posljednji ilirski kralj bio je Gencije (180–168. p.n.e.). Vladao je Ilirijom čiji je glavni grad bio Skadar. Gencije se 171. p.n.e., kada je izbio Treći ilirski rat i dok se vodio Treći makedonski rat, prvo udružio s Rimljanima protiv Makedonaca. Nakon dvije godine napustio je savezništvo i sklopio savez sa Persejem Makedonskim. Protiv Perseja je prvo ratovao rimski konzul i vojskovođa Publije Licinije Kras, ali je bio pobijeden kod Larise. Rimski konzul Lucije Emilije Paul Makedonski je po drugi put zaratio protiv Perseja i porazio ga 168. p.n.e. u bici kod Pidne.⁷⁶ Nakon toga je rimska vojska pod vođstvom Gaja Anicija porazila Gencija i njegovu vojsku na Skadru 167. p.n.e. Gencije je tada s porodicom odveden u Rim, a Ilirija je aneksirana i postala rimska provincija Ilirik.

Philippo, rege Macedonum mortuo, qui adversum Romanos bellum gesserat et postea Romanis contra Antiochum auxilium tulerat, filius eius Perseus in Macedonia rebellavit ingentibus copiis ad bellum paratis. Nam adiutores habebat Cotyn, Thraciae regem, et regem Illyrici, Gentium nomine. Dux Romanorum P. Licinius consul contra Perseum missus est et a rege gravi proelio victus. Neque tamen Romani, quamquam superati, regi petenti pacem praestare voluerunt, nisi his condicionibus ut se et suos senatui et populo Romano dederet. Mox missus contra eum L. Aemilius Paulus consul et in Illyricum C. Anicius praetor contra Gentium. Sed Gentius facile uno proelio victus mox dedit. Mater eius et uxor et duo filii, frater quoque simul in potestatem Romanorum venerunt. Ita bello intra XXX dies perfecto ante cognitum est Gentium victum, quam coeptum bellum nuntiaretur.⁷⁷

(Eutr. III 4–6)

⁷⁵ Najvažniji istorijski izvori za Ilirske ratove su: Polibije, *Historiae* (II–VII) i Apijan, *Illyrica* (VII 8).

⁷⁶ Машкин, Н.А. (1951). *Историја старог Рима*, 142.

⁷⁷ Latinski tekst: Eutropius (1887). *Breviarium ab urbe condita*. (Ruhl, Franz, ed.). Leipzig: Teubner.

KOMENTAR:

Philippo, rege...mortuo: abl. aps.; **Philippus, i, m.:** Filip, makedonski kralj; **bellum gerere:** ratovati; **Antiochus, i, m.:** Antioh, ime mnogih sirijskih kraljeva; **Cotys, yis, m.:** Kotis, ime tračkih kraljeva (Cotyn: *ak. sg.*); **Thracia, ae, f.:** Trakija; **Gentius, i, m.:** Gencije, ilirski kralj; **nomine:** abl. obzira (abl. limitationis), po imenu; **Publius Licinius:** Publije Licinije Kras (Publius Licinius Crassus, rimski konzul 171. p.n.e.), učestvovao kao vojskovođa u ratu protiv Perseja. Persej ga pobijedio kod grada Larise; **regi petenti:** kralju kad je tražio (molio); **pacem praestare:** ak. s inf., pristati na mir; **ut...dederet:** zahtjevna reč. uz *verba postulandi*; **Lucius Aemilius Paulus Macedonicus:** Lucije Emilije Paul Makedonski, rimski konzul; **Gaius Anicius:** Gaj Anicije, kao rimski pretor pobijedio Gencija, koji je prvobitno pobjegao u svoju prestonicu Skadar. Gencije se, poslije poraza svoje vojske, morao predati Aniciju; **bello...perfecto:** abl. aps.; **Gentium victum (esse); coeptum (esse) bellum:** ak. s inf.⁷⁸

BELLUM IUGURTHINUM

Gaj Salustije Krisp (Gaius Sallustius Crispus, 86–34. p.n.e.) bio je rimski historiograf i političar, pristalica Cezarov. Sačuvane su dvije Salustijeve monografije: *O Katilininoj zavjeri (De coniuratione Catilinae ili Bellum Catilinae)*, objavljena 43. p.n.e i *Jugurtin rat (Bellum Iugurthinum)*, objavljena 41. p.n.e. Kao stilista sklon aticizmu i arhaičnim izrazima i obrtima, Salustije u ovoj poslednjoj monografiji opisuje rat koji je Jugurta, kralj Numidije, vodio s Rimljanima od 111. do 105. p.n.e.⁷⁹ U prvim poglavljima Salustije opisuje Jugurtin put do vlasti poslije smrti Micipse, numidijskog kralja. Služeći se podmićivanjima i prevarama, Jugurta uklanja braću Adherbala i Hiemsala i zauzima vlast nad Numidijom. Pri osvajanju grada Cirte ubijeni su Adherbal i rimski građani zbog čega Rim objavljuje rat Jugurti 111. p.n.e. Ubrzo je sklopljen mir, ali zbog podmićivanja rimskih vođa Senat ne prihvata mirovni sporazum i 109. p.n.e. šalje u Numidiju vojskovođu Kvinta Cecilija Metela. Poslije niza rimskih pobjeda konačan kraj ratu donosi Gaj Marije hapšenjem Jugurte 105. p.n.e.⁸⁰

⁷⁸ Konstrukcija akuzativa s infinitivom uz pasivne oblike impersonalnog značenja glagola *dicendi* i *sentiendi*. V. Шијачки-Маневић, Б. (1996). *Граматика латинског језика*, 242.

⁷⁹ O Salustijevu djelu i stilu vidi: Будимир, М., Флашар, М. (1991). *Преглед римске књижевности*, 275–284.

⁸⁰ Машкин, Н.А. (1987). *Историја старог Рима*, 194–197.

Post bellum cum Spartaco populo Romano bellum novum illatum est. Salustius librum, in quo de hoc bello scribit, sic incipit: “Bellum scripturus sum, quod populus Romanus cum Iugurtha, rege Numidarum, gessit, primum quia magnum et atrox fuit, dehinc quia tunc primum superbiae nobilitatis obviam itum est. Haec contentio divina et humana cuncta permiscuit, et bellum atque vastitas Italiae finem studiis civilibus fecerunt.” Nam post mortem Micipsae, regis Numidarum et amici populi Romani, Iugurtha Adherbali et Hiempsali, filiis eius, insidiari coepit et postremo eos necari iussit. Missus est adversus eum consul Calpurnius Bestia, sed ille, corruptus regis pecuniā, pacem cum Iugurtha fecit.

Quintus Caecilius Metellus consul contra regem Numidarum mittitur, ut exercitum ad disciplinam Romanam reducat. Sciens, ubi hostes futuri sint, Iugurtham variis proeliis vincit. Elephantos eius occidit vel capit. Multas civitates in deditionem accipit. Ei succedit Gaius Marius, qui in Africam venit, ut Iugurtham vincat. Is regem Numidarum superat et vivum capit. Sic finis bello Iugurthino ponitur, quod vires multas populi Romani exhaustit.

(Prema Salustiju, *Jugurtin rat*)

KOMENTAR:

Bellum inferre: zaratovati; **scripturus sum:** perif. konj. akt.; **quia... fuit:** uzročna reč.; **quia...itum est:** uzročna reč.; **coepi:** *verb. defect.* coepi coepisse; **eos necari:** ak. s inf.; **Calpurnius Bestia:** Lucije Kalpurnije Bestia, konzul 111. p.n.e., poslat u rat protiv Jugurte, ali je zbog podmićivanja sklopio s Jugurtom nepovoljan mirovni sporazum; stoga je vraćen u Rim gdje mu se sudilo; **pecunia:** abl. sredstva (abl. instrumenti); **Quintus Caecilius Metellus:** Kvint Cecilije Metel, vojskovođa i konzul 109. p.n.e.; poslat u rat protiv Jugurte da bi ojačao rimsku vojsku i uveo disciplinu, što je rezultiralo prvom rimskom pobjedom protiv Jugurte u bici kod Mutula; **ut...reducat:** namjerna reč.; **ubi...futuri sint:** zavisnoupitna reč.; **Gaius Marius:** Gaj Marije, konzul 107. p.n.e., kada i preuzima od Metela zapovjedništvo rimske vojske u Numidiji. Izvojevao je konačnu pobjedu protiv Jugurte i time završio iscrpljujući rat; **ut...vincat:** namjerna reč.

SULLA ET GAIUS MARIUS

U I vijeku p.n.e. Rimsku republiku su obilježili mnogi sukobi izazvani željom za vlašću. Počeli su građanski ratovi, a prvi je bio između Gaja Marija, vođe populara, i Kornelija Sule, vođe optimata. Nakon mnogih međusobnih sukoba Sula je izvojevao pobjedu i došavši na vlast u Rimu, uveo je diktaturu.⁸¹

Lucije Kornelije Sula (Lucius Cornelius Sulla, 138–78. p.n.e.) istakao se u Numidijskom ratu sa Jugurtom. Suprostavio se Marijevoj demokratskoj stranci 88. godine p.n.e., te uspostavio prevlast Senata i republikanaca. Dok je Sula bio odsutan i borio se na Istoku sa Mitridatom, Marije se vratio u Rim, učvrstio svoju stranku i osvetio se Sulinim pristašama. Nakon Sulinog povratka u Rim izbio je građanski rat, poslije kojeg Sula uvodi diktaturu, a mnogi njegovi protivnici su proskribovani i ubijeni. Rim je gotovo opustošio, a nekolicina populara uspjela je pobjeći i spasiti svoj život.⁸² Sula se povlači 79. p.n.e. i piše svoj životopis pod naslovom *Uspomene na junačka djela* (*Commentarii rerum gestarum*) u 22 knjige od kojeg je sačuvano veoma malo.

Gaj Marije (Gaius Marius, 157–86. p.n.e.) bio je plebejac i vođa stranke populara. Kao narodni tribun sproveo je neke zakone u korist plebsa. Poznat je i po vojnoj reformi, jer je stvorio profesionalnu vojsku čija je služba trajala šesnaest godina uz određenu platu i punu opremu. Prvi je počeo da prima u vojsku proletere – građane koji nemaju cenza. Nakon završene vojne službe isluženi veterani su dobijali zemljište u rimskim provincijama kako bi se izvršila romanizacija osvojenih područja. Ratovao je uspješno protiv

⁸¹ Sulinu diktaturu opisao je Apijan u djelu *Rimska istorija* (I 95).

⁸² O Sulinoj diktaturi vidi: Машкин, Н.А. (1951). *История староз Рима*, 213–217.

numidijskog kralja Jugurte (111–105. p.n.e.), germanskih plemena i vodio krvavi građanski rat protiv svog najljućeg protivnika Kornelija Sule.⁸³

In monte Esquilino inter exercitus Marii et Sullae pugna cruentissima facta est. Sulla vicit et Romam devastavit. „Urbem ruinam dederunt“ inquit poeta „fluebat sanguis viis et Quirites de Tiberi turbulenti non plus aquae bibebant quam sanguinis civium Romanorum.“

Sulla, victor ex Ponto regressus, iterum Romam sanguine civium implevit. Tunc dictator creatus, tabulam proscriptionis proposuit, qua plus quam quattuor milia et septingenta nomina erant. Celtae, confectores caedium, interfecto senatori vel equiti aiebant: „Nunc dulce Marii nomen potes fari.“ De eius dictatura quidam ait: „Satius est uti regibus, quam malis legibus.“

KOMENTAR:

Esquilinus 3: eskvilinski; **Marius, ii, m.:** Marije, rimski političar i vojskovođa; **ruinam dare:** srušiti; **Quirites, ium, m.:** Kviriti, Kvirićani (Rimljani); **Tiberis, is, m.:** Tibar, rijeka u Italiji; **non plus...quam:** ne više...nego; **Sulla, ae, m.:** Sula, rimski diktator (138–78. p.n.e.); **Pontus, i, m.:** Pont, Crno more; **Celtae, arum, m.:** Kelti, Gali; **fari:** inf. prez. (for 1. fatus sum); **satius est uti:** bolje je služiti (uti: *inf. prez.* utor 3. usus sum).

BELLA IN PROVINCIIS ROMANIS

Nakon što je Sula uspostavio diktaturu, u rimskim provincijama izbili su novi ratovi, jedan u Hispaniji, drugi u Pamfiliji i Kilikiji i treći u Makedoniji. U Hispaniji je vođen tzv. Sertorijev rat, nazvan po Kvintu Sertoriju.

Kvint Sertorije (Quintus Sertorius, 121–72. p.n.e.) izabran je za vojnog tribuna u Hispaniji 98. p.n.e., a za kvestora 90. p.n.e. u Cisalpinskoj Galiji. U građanskom ratu između Sule i Marija (88–79. p.n.e.) stao je na stranu Gaja Marija. Sertorije 80-ih godina p.n.e. vladao je Hispanijom gotovo nezavisno od vlasti u Rimu jer je bio u sukobu sa Kornelijem Sulom. Iz tog razloga Sula 79. p.n.e. šalje u Hispaniju Kvinta Cecilija Metela da se obračuna sa Sertorijem i njegovim kvestorom Lucijem Hirtulejem. Uspješno se Sertorije

⁸³ Ibidem, 197–198.

odupirao rimskim vojskovođama, čak i Gneju Pompeju koji je poslat protiv njega 76. p.n.e. Međutim, svoj kraj je dočekaao ne od strane vojskovođa, koje je Rim slao protiv njega, nego od ruke svojih bliskih saradnika 72. p.n.e.⁸⁴

Rimska provincija Makedonija osnovana je 146. p.n.e., kada su Rimljani odnijeli pobjedu u Četvrtom rimsko-makedonskom ratu.⁸⁵ Provincija je obuhvatala teritorije Tesalije, dio Epira, Ilirije i Trakije, a glavni grad je bio Solun. U doba kasne Republike Rimljani su ponovo u ratu sa Makedonijom, gdje šalju prvo konzula Apija Klaudija. On je kao namjesnik u Makedoniji od 78. do 76. godine p.n.e vodio borbe sa plemenima koja su nastanjivala rodopsku provinciju. Njega je poslije smrti naslijedio Gaj Skribonije Kurije, koji je upravljao Makedonijom, pobijedio Dardance i prvi od rimskih vojskovođa stigao do obale Dunava. Zbog toga mu je, pri povratku u Rim, priređen trijumf.

Više ratova Rimljani su vodili i sa Dalmatima, plemenom koje je nastanjivalo istočne obale Jadranskog mora. U Trećem dalmatskom ratu od 78. do 76. godine p.n.e. prokonzul Gaj Koskonije je osvojio Salonu (današnji Solin), potčinio mnoge dijelove Dalmacije i nakon dvije godine vratio se u Rim.

Eutropije u djelu *Pregled istorije od osnivanja Rima (Breviarium ab Urbe condita)*, koje obuhvata istoriju Rima od njegovog osnivanja 753. p.n.e. do vlade cara Valensa (364–387. n.e.), opisuje rimska osvajanja i ratove u pojedinim provincijama (Hispanija, Makedonija, Ilirik) i jasno navodi konzule i vojskovođe koji su bili slati da se bore protiv stanovnika tih provincija.

⁸⁴ O Kvintu Sertoriju i borbi Pompeja protiv Sertorija vidi: Машкин, Н.А. (1951). *Историја старог Рима*, 226–227.

⁸⁵ Rimljani su vodili četiri rata protiv makedonskih kraljeva. Prvi rat se vodio od 215. do 205. p.n.e., u vrijeme kada i Drugi punski rat, jer je makedonski kralj Filip V sklopio savez s Hanibalom s ciljem slabljenja rimskih snaga. Mir je sklopljen 205. p.n.e. Međutim, ubrzo, 200. p.n.e. izbija Drugi rimsko-makedonski rat. Rimljani uz pomoć grčkih saveznika 197. p.n.e. nanose poraz Filipu u bici kod Kinoskefala u Tesaliji i sklapaju sporazum po kojem Filip ostaje makedonski kralj, ali podređen Rimu. Djelovanje makedonskog kralja Perseja, Filipovog sina i nasljednika na prestolju od 179. p.n.e., izazvalo je Rimljane da započnu i Treći rimsko-makedonski rat 171. p.n.e. Dolaskom Lucija Emilija Paula na čelo rimske vojske završen je rat rimskom pobjedom 168. p.n.e. Tada je Makedonija podijeljena na četiri oblasti. Godine 149. p.n.e. Andriks, koji se izdavao za makedonskog kralja, podigao je pobunu u makedonskim oblastima protiv rimske vlasti, ali su ga već sljedeće godine Rimljani porazili pod vođstvom Kvinta Cecilija Metela. Makedonija je tada postala rimska provincija. V. Машкин, Н.А. (1987). *Историја старог Рима*, 131; 137–139; 141–143.

(1) M. Aemilio Lepido Q. Catulo consulibus, cum Sulla rem publicam composuisset, bella nova exarserunt, unum in Hispania, aliud in Pamphylia et Cilicia, tertium in Macedonia, quartum in Dalmatia. Nam Sertorius, qui partium Marianarum fuerat, timens fortunam ceterorum, qui interempti erant, ad bellum commovit Hispanias. Missi sunt contra eum duces Q. Caecilius Metellus, filius eius, qui Iugurtham regem vicit, et L. Domitius praetor. A Sertorii duce Hirtuleio Domitius occisus est. Metellus vario successu contra Sertorium dimicavit. Postea, cum in par pugnae solus Metellus putaretur, Cn. Pompeius ad Hispanias missus est. Ita duobus ducibus adversis Sertorius fortuna varia saepe pugnavit. Octavo demum anno per suos occisus est, et finis ei bello datus per Cn. Pompeium adulescentem et Q. Metellum Pium atque omnes prope Hispaniae in dicionem populi Romani redactae.

(2) Ad Macedoniam missus est Ap. Claudius post consulatum. Levia proelia habuit contra varias gentes, quae Rhodopam provinciam incolebant, atque morbo mortuus est. Missus ei successor C. Scribonius Curio post consulatum. Is Dardanos vicit et usque ad Danubium penetravit triumphumque meruit et intra triennium bello finem dedit... Ad Illyricum missus est C. Cosconius pro consule. Multam partem Dalmatiae subegit, Salonas cepit et composito bello Romam post biennium rediit.⁸⁶

(Eutr. VI 1–2; 4)

KOMENTAR:

M. Aemilio Lepido Q. Catulo consulibus: abl. aps. bez part.; Marko Emilije Lepid i Kvint Lutacije Katul bili su konzuli 78. p.n.e. Između njih vladalo je neprijateljstvo, koje je dostiglo vrhunac sukobom, u kojem je Lepid doživio poraz i povukao se kasnije na Sardiniju;⁸⁷ **cum...composuisset:** vremenska reč. (*cum narrativum*); **Sulla, ae, m.:** Lucije Kornelije Sula (Lucius Cornelius Sulla, 138–78. p.n.e.), rimski vojskovođa i državnik, poznat po

⁸⁶ Latinski tekst: Eutropius (1887). *Breviarium ab urbe condita*. (Ruhl, Franz, ed.). Leipzig: Tebner.

⁸⁷ Marko Emilije Lepid (Marcus Aemilius Lepidus, 90–13. p.n.e.) bio je pretor (49. p.n.e.), konzul (46. p.n.e.), te Pontifex Maximus. Bio je član Drugog trijumvirata sa Markom Antonijem i Gajem Oktavijanom, ali podređenog položaja. Poslan je u Afriku 36. p.n.e. Oktavijan ga je kasnije optužio za podizanje pobune na Siciliji zbog čega su mu oduzete sve titule, osim titule Pontifex Maximus. Poslije toga potpuno se povlači iz političkog života Rima.

diktaturi koja je trajala od 82. do 79. p.n.e., poslije pobjede nad pristalicama Gaja Marija; **compono 3. posui positum**: dovesti u red; **unum...aliud**: jedan... drugi (bellum); **Pamphylia, ae, f.**: Pamfilija, oblast na jugu Male Azije; **Cilicia, ae, f.**: Kilikija, oblast u jugoistočnom dijelu Male Azije, sjeverno od Kipra; **Sertorius, i, m.**: Kvint Sertorije (Quintus Sertorius, 123–72. p.n.e.), rimski državnik i vojskovođa; uspješno se borio u Hispaniji i u Savezničkom ratu. Kada se Sula usprotivio njegovoj kandidaturi za narodnog tribuna, Sertorije se priklonio stranci Gaja Marija, Sulinog protivnika; **Marianus 3**: Marijev (< Gaius Marius: rimski vojskovođa, poznat po važnim reformama rimske vojske); **partium Marianarum fuerat**: pripadao je Marijevoj stranci; **ad bellum commovere**: dignuti rat; **Q. Caecilius Metellus Pius**: Kvint Cecilije Metel Pije (127–63. p.n.e.), rimski vojskovođa, jedan od bliskih Sulinih saradnika. Godine 79. p.n.e. Sula ga šalje u Hispaniju da se obračuna na pobunjenim Sertorijem; **filius eius**: Cecilije Metel je bio sin Kvinta Cecilija Metela Numidskog, koji se uspješno borio u ratu protiv Jugurte, numidijskog kralja; **L. Domitius**: Lucije Domicije, pretor u doba Suline vladavine; **Hirtuleius, i, m.**: Lucije Hirtulej, kvestor u Hispaniji i blizak saradnik Sertorijev; **vario successu**: abl. načina (abl. modi), promjenjivim uspjehom; **cum...putaretur**: vremenska reč. (*cum narrativum*); **Cn. Pompeius**: Gnej Pompej (106–48. p.n.e.), rimski vojskovođa i državnik, 76. p.n.e. poslat je u Hispaniju protiv Sertorija; **fortuna varia**: abl. načina (abl. modi); **octavo anno**: osme godine od dolaska Metela u Hispaniju kako bi ugušio Sertorijevu pobunu, tj. 72. p.n.e.; **per suos**: Sertorije je ubijen u zavjeri od ruke svojih dotadašnjih pristalica; **in dicionem populi Romani redactae**: vraćen je pod vlast rimskog naroda; **Ap. Claudius**: Apije Klaudije, rimski konzul 79. p.n.e. i namjesnik u Makedoniji od 78. do 76. p.n.e.; **post consulatum**: Apije Klaudije je bio konzul 79. p.n.e.; **Rhodopa, ae, f.**: provincija u Trakiji; oblast se protezala duž planinskog masiva Rodopa na teritoriji današnje Grčke i Bugarske (up. Amm. Marc., XXVII); **C. Scribonius Curio**: Gaj Skribonije Kurion, konzul 76. p.n.e. i namjesnik u Makedoniji; **Dardani, orum, m.**: Dardanci, ilirsko-trački narod, naseljavali su oblast današnje južne Srbije; **usque ad**: sve do; **Danubius / Danuvius, i, m.**: Dunav; **bello finem dedit**: završio je rat; **C. Cosconius**: Gaj Koskonije, rimski prokonzul, osvojio Solin; **Salonae, arum, f.**: Salona, grad u Dalmaciji (današnji Solin); **composito bello**: abl. aps.

PROVINCIA ROMANA IN ASIA

Rimske provincije u Aziji predstavljale su najudaljeniju granicu Rimskog carstva na Istoku. Provincija Azija, koja je obuhvatala zapadni dio Male Azije, uspostavljena je 129. p.n.e, poslije predaje Pergamskog kraljevstva Rimljanima oporukom poslednjeg kralja Atala III. Poslije burnih godina na prostoru Male Azije i borbi Rimljana i njihovih saveznika protiv pontskog kralja Mitridata VI, osnovane su na teritoriji Male Azije i provincije Bitinija (74. p.n.e.) i Pont (64. p.n.e.).⁸⁸ Bitinija je prvobitno bila oblast i kraljevstvo na sjeveroistoku Male Azije, a kasnije postaje rimska provincija. Prostirala se obalama Propontisa (današnje Mramorno more), Bosfora i Crnog mora. Jedan od najžešćih protivnika kraljevstva bio je pontski kralj Mitridat VI s kojim je Bitinija dugo bila u sukobu. Budući da se nije uspio oduprijeti pritisku Mitridata, Nikomed, bitinijski kralj, uz pomoć Rimljana biva vraćen na prestolje, zbog čega kasnije oporukom i ostavlja zemlju na upravu Rimljanima. Najvažniji gradovi Bitinije bili su Nikomedija, koja je bila i prestonica, te Halkedon, Kios i Nikeja.

Nicomedes, Bithyniae rex ultimus, populum Romanum fecit heredem, regnumque eius in provinciae formam redactum est. Omnium urbium Bithyniae cuique notissima est Nicomedia, quae abest a Chalcedone DXII passum. Nam ita potestas Romana in aliquas Asiae partes anno LXXIV a.Ch.n. prolatata est. Mithridates Sextus, rex Ponti, cum Sertorio foedus fecit et occupantes quasdam Bithyniae regiones bellum populo Romano intulerunt. Tunc L. Licinius Lucullus consul adversus Mithridaten proeliis ab anno LXXXVIII usque ad annum LXVII a.Ch.n. feliciter pugnavit. Post Lucillum Cn. Pompeius Magnus bellum adversus Mithridaten continuavit et anno LXVI a.Ch.n. quodam proelio victum regem coegit Bosporon profugere. Cn. Pompeius anno LXIV a.Ch.n. Iudaeos subegit, fanum eorum Hierosolyma, inviolatum ante id tempus, cepit.

⁸⁸ Ovi sukobi Rimljana i pontskog kralja Mitridata VI poznati su kao tri mitridatska rata. Prvi rat je vođen od 89. do 85. p.n.e. Rim je pobijedio, a 84. p.n.e. sklopljen je Dardanski mir. Do drugog rata dolazi napadom Rimljana na Pont 83. p.n.e., koji je završen Mitridatovom pobjedom 81. p.n.e. Posljednji, treći rat trajao je deset godina, od 73. do 63. p.n.e., a završen je pobjedom Rimljana čiju je vojsku do 68. p.n.e. predvodio konzul Lucije Licinije Lukul, a poslije njega Gnej Pompej Veliki. Ovo je bio i konačan kraj Pontske kraljevine koja je većim dijelom ušla u sastav rimske provincije Bitinije i Ponta. V. Машкин, Н.А. (1987). *Историја старог Рима*, 207–209; 211–213; 235–237.

KOMENTAR:

Nicomedes, is, m.: Nikomed IV Filopator, posljednji kralj Bitinije. Kao saveznik Rima, oporukom je poslije svoje smrti 74. p.n.e., vlast nad zemljom Bitinijom predao Rimljanima koji su je učinili svojom provincijom; **Bithynia, ae, f.:** Bitinija, kraljevstvo, a od 74. p.n.e. rimska provincija na sjeveroistoku Male Azije; **in provinciae formam:** u status provincije; **Nicomedia, ae, f.:** Nikomedija, glavni grad rimske provincije Bitinije; Dioklecijan ju je 286. godine proglasio prestonicom istočnog dijela Carstva i to ostaje sve do 330. godine, kada je Konstantin Veliki susjedni grad Bizant proglasio novom prestonicom pod imenom Konstantinopolis; **Chalcedon/Calchedon, onis, f.:** Halkedon, grad i luka u Bitiniji, na maloazijskoj obali Bosfora; **DXII:** 512; **LXXIV:** 74; **a.Ch.n.:** ante Christum natum; **prolato 1.:** proširiti; **Mithridates Sextus:** Mitridat VI (134–63. p.n.e.), pontski kralj; **Sertorius, i, m.:** Sertorije, rimski vojskovođa, koji je bio u sukobu sa Sulom, a na strani Gaja Marija; **Cn.:** Cnaeus/Gnaeus, Gnej; **inferre bellum:** zaratovati; **Lucius Licinius Lucullus:** Lucije Licinije Lukul, rimski konzul, vodio je vojsku u Trećem mitridatskom ratu sve do 68. p.n.e.; pristalica Kornelija Sule; **LXXXVIII:** 88; **Gnaeus Pompeius Magnus:** Gnej Pompej Veliki, rimski vojskovođa; preuzeo je od Licinija Lukula vođstvo rimskom vojskom, kojom je ubrzo i porazio Mitridata VI u Trećem mitridatskom ratu; **LXVI:** 66; **Bosporus, i, m.:** Bosporon: *ak.*, Bosfor, moreuz između Crnog mora i Mramornog mora; razdvaja Evropu od Azije; **Iudaeus, i, m.:** Jevrejin; **Hierosolyma, orum, n.:** Jerusalem (Ιεροσόλυμα); poslije pobjede u Trećem mitridatskom ratu Pompej nastavlja pohode na Istok. Nakon tromjesečne opsade 63. p.n.e. Pompej zauzima Jerusalem, a Judeja postaje rimska provincija sa djelimičnom autonomijom.

GALLIA

Gaj Julije Cezar (Gaius Iulius Caesar, 100–44. p.n.e.) bio je rimski vojskovođa, državnik, pisac. Svojim mnogobrojnim vojnim pohodima i pobjedama značajno je proširio vlast i granice Rima. Godine 60. p.n.e. Julije Cezar zajedno sa Gnejom Pompejem i Markom Krasom sklapa Prvi trijumvirat (*tres viri*) s namjerom preuzimanja vlasti i slabljenja uticaja Senata. Cezar dobija na upravu Galiju (Cisalpinsku i Transalpinsku) i Ilirik. Godine 58. p.n.e. on započinje pohode u Galiji koji će trajati sve do 51. p.n.e. Ovim osvajanjima galska i germanska plemena se polako romanizuju, a Galija postaje jedna od najznačajnijih rimskih provincija. Osim kao vojskovođa i državnik, Julije Cezar se istakao i kao pisac, pa je ove pohode u Galiji i

Germaniji opisao u svojim *Komentarima o galskom ratu* (*Commentarii de bello Gallico*) u sedam knjiga. Događaje, koji su uslijedili poslije povratka iz Galije u Rim i sukoba tokom građanskog rata sa Pompejom (49–46. p.n.e.), Cezar opisuje u *Komentarima o građanskom ratu* (*Commentarii de bello civili*) u tri knjige.⁸⁹ Početak Cezarovih *Komentara* o ratovanju u Galiji i opis Galije dati su u sljedećem poglavlju.

Gallia est omnis divisa in partes tres, quarum unam incolunt Belgae, aliam Aquitani, tertiam qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli appellantur. Hi omnes lingua, institutis legibus inter se differunt. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, a Belgis Matrona et Sequana dividit. Horum omnium fortissimi sunt Belgae, propterea quod a cultu atque humanitate provinciae longissime absunt, minimeque ad eos mercatores saepe commeant atque ea quae ad effeminandos animos pertinent important, proximique sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt.⁹⁰

(Caes. *Bell. Gall.* I 1)

KOMENTAR:

Belgae, arum, m.: Belgi, narod na sjeveru Galije; **Aquitani, orum, m.:** Akvitani, narod na zapadu Galije; **Celtae, arum, m.:** Kelti; Rimljani su Kelte na teritoriji današnje Francuske nazivali Galima; **nostra lingua:** *Latine*, na latinskom jeziku; **Garumna, ae, m.:** Garona, rijeka u jugozapadnoj Francuskoj; **Matrona, ae, f.:** Marna, rijeka u Francuskoj, desna pritoka Sene; **Sequana, ae, f.:** Sena, rijeka u sjevernoj Francuskoj, protiče kroz Paris i ulijeva se u Lamanš u blizini grada Avra; **horum omnium:** gen. dijelni (gen. partitivus); **quod...absunt:** uzročna reč. (*quod facticum*); **effeminandos:** gerundiv, *ak. pl.* (effemino 1.: raznježiti, razmaziti); **Germani, orum, m.:** Germani; mnogobrojna su germanska plemena, u Cezarovo doba naseljavaju područje između Rajne, Dunava i Visle; **Rhenus, i, m.:** Rajna, rijeka u Germaniji, jedna od najdužih rijeka u Evropi.

⁸⁹ O Cezarovom književnom radu vidi: Флашар, М., Будимир, М. (1991). *Преглед римске књижевности*, 272–275.

⁹⁰ Latinski tekst: C. Iulius Caesar (1924). *De bello Gallico*. Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona, 1.

HELVETII

Jedno od mnogobrojnih keltskih (galskih) plemena, koja je Cezar susreo u svojim pohodima u Galiji i Germaniji, bili su i Helveti.⁹¹ Prema Cezaru, oni su naseljavali područje između gorja Jure na zapadu, rijeke Rone i Ženevskog jezera na jugu i rijeke Rajne na sjeveru i istoku (današnja zapadna Švajcarska). Mnogobrojna keltska plemena nisu bila ujedinjena niti su imala zajedničku državu, jer su među njima uvijek vođeni ratovi zbog teritorije. Među keltskim plemenima Cezar je upravo Helvete smatrao najhrabriji, a njihove stalne migracije uzrokovale su i razna dešavanja u Galiji. Tako su pod vođstvom Orgetoriksa 61. p.n.e. pokušali da prodru u južnu Galiju, ali ih je Cezar zaustavio. Međutim, i poslije Orgetoriksove smrti Helveti i dalje pokušavaju, napuštajući svoja sela i ognjišta, da se premjeste u druge krajeve Galije, ali ih Cezar u tome odlučno sprječava 58. p.n.e. u bici kod Bibrakta (nedaleko od današnjeg grada Otena u Francuskoj). Poslije poraza Helveti sklapaju mir sa Rimljanima uz zahtjev da se vrate na staru teritoriju.⁹²

Post Orgetoricis mortem nihilo minus Helvetii id quod constituerant facere conantur, ut e finibus suis exeant. Ubi iam se ad eam rem paratos esse arbitrati sunt, oppida sua omnia, numero ad duodecim, vicos ad quadringentos, reliqua privata aedificia incendunt; frumentum omne, praeter quod secum portaturi erant, comburunt, ut domum reditionis spe sublata paratiores ad omnia pericula subeunda essent. Persuadent Rauracis et Tulingis et Latobrigis finitimis, uti eodem usi consilio oppidis suis vicisque exustis una cum iis proficiscantur... Boiosque, qui trans Rhenum incoluerant et in agrum Noricum transierant Noreiamque oppugnabant, receptos ad se socios sibi adsciscunt.⁹³

(Caes. *Bell. Gall.* I 5)

KOMENTAR:

Orgetorix, i, m.: Orgetoriks, helvećanski vođa; **Helvetii, orum, m.:** Helveti, keltsko pleme; **ut...exeant:** namjerna reč.; **ubi...arbitrati sunt:** vremenska

⁹¹ Razlikovale su se tri glavne grupe keltskih plemena: Belgi na sjeveru; Kelti, koje su Rimljani zvali Galima, naseljavali su oblasti od rijeke Sene do Garone; Akvitanci koji su naseljavali oblasti od rijeke Garone do Pirineja.

⁹² Машкин, Н.А. (1987). *Историја старог Рима*, 258–259.

⁹³ Latinski tekst: C. Iulius Caesar (1924). *De bello Gallico*, 3.

reč. (*coni.* čim); **se paratos esse**: ak. s inf.; **reliqua privata aedificia**: abl. aps.; **portaturi erant**: perif. konj. akt.; **combuo 3. ussi ustum**: spaliti, uništiti; **spe sublata**: abl. aps; **subeunda essent**: perif. konj. pas. (subeo ire ii itum: podnijeti, izdržati); **Rauraci, orum, m.**: Raurasi, keltsko pleme; **Tulingi, orum, m.**: Tulinzi, keltsko pleme; **Latobrigi, i m.**: Latobrigi, keltsko pleme; **uti...proficiscantur**: zahtjevna reč. uz *verba postulandi*; **exuro 3. ussi ustum**: spaliti; **oppidis suis vicisque exustis**: abl. aps.; **Boii, orum, m.**: Boji, keltsko pleme; **Rhenus, i m.**: Rajna, rijeka u Germaniji; **Noricum, i, n.**: Norik, rimska provincija; **Noreia, ae, f.**: grad u istočnim Alpima, sjedište provincije Norik.

DE BELLO GALLICO

Cum Caesar in Galliam venit, alterius factionis principes erant Haedui, alterius Sequani. Hi, cum per se minus valerent, quod summa auctoritas antiquitus erat in Haeduis magnaque eorum erant clientelae, Germanos atque Ariovistum sibi adiunxerant eosque ad se magnis iacturis pollicitationibusque perduxerant. Proeliis vero compluribus factis secundis atque omni nobilitate Haeduorum interfecta tantum potentia antecesserant, ut magnam partem clientium ab Haeduis ad se traducerent obsidesque ab iis principum filios acciperent et publice iurare cogerent nihil se contra Sequanos consilii inituros, et partem finitimi agri per vim occupatam possiderent, Galliaeque totius principatum obtinerent. Qua necessitate adductus Diviciacus auxilii petendi causa Romam ad senatum profectus imperfecta re redierat. Adventu Caesaris facta commutatione rerum, obsidibus Haeduis redditis, veteribus clientelis restitutis, novis per Caesarem comparatis, quod ii, qui se ad eorum amicitiam aggregaverant, meliore condicione atque aequiore imperio se uti videbant, reliquis rebus eorum gratia dignitateque amplificata, Sequani principatum dimiserant. In eorum locum Remi successerant; quos quod adaequare apud Caesarem gratia intellegebatur, ii, qui propter veteres inimicitias nullo modo coniungi cum Haeduis poterant, se Remis in clientelam dicabant. Hos illi diligenter tuebantur; ita et novam et repente collectam auctoritatem tenebant. Eo tum statu res in Gallia erat, ut longe principes haberentur Haedui, secundum locum dignitatis Remi obtinerent.⁹⁴

(Caes. *Bell. Gall.* VI 12)

⁹⁴ Latinski tekst: C. Iulius Caesar (1924). *De bello Gallico*, 116–117.

KOMENTAR:

Cum Caesar in Galliam venit: vremenska reč. (*cum temporale*); **alterius...** **alterius:** jedni...drugi; **Haedui, orum, m.:** Heduanaci, galsko pleme; **Sequani, orum, m.:** Sekvani, narod u Galiji; **Hi** = Sequani; **cum...minus valerent:** uzročna rečenica (*cum causale*), budući da su sami za sebe bili slabi; **quod:** zato što (*quod facticum*, s indikativom kojim sa kazuje stvarna radnja); **Ariovistus, i, m.:** Ariovist, kralj Sveba (germansko pleme); **magnis iacturis pollicitationibusque:** abl. sredstva (abl. instrumenti); **proeliis...compluribus factis secundis:** abl. aps.; **omni nobilitate...interfecta:** abl. aps.; **Haeduum:** gen. prisvojni (gen. possessivus); **potentia:** abl. obzira (abl. limitationis); **ut...traducerent...acciperent et...cogerent et possiderent... obtinerent:** posljedična reč., zavisi od glavne reč. s *tantum*; **nihil se...consilium inituros (esse):** ak. s inf. (*inf. fut. in eo ire ii itum:* odlučiti); **agri:** gen. dijelni (gen. partitivus); **qua (ea) necessitate:** abl. uzroka (abl. causae); odnosna zamjenica qui, quae, quod na početku rečenice ima značenje pokazne zamjenice is, ea, id; **auxilii petendi causa:** zamjena gerunda gerundivom (petendi causa auxilium); prevedi: da traži pomoć; **imperfecta re:** abl. aps.; prevedi: iako nije završio posao; **facta commutatione...obsidibus Haeduis reditis... veteribus clientelis restitutis...novis comparatis...gratia amplificata:** abl. aps.; **meliore condicione atque aequiore imperio:** abl. sredstva (abl. instrumenti); **se uti:** ak. s inf. uz *verba sentiendi* (videbant); **reliquis rebus:** abl. sredstva (abl. instrumenti); **eorum:** gen. prisvojni (gen. possessivus); **gratia:** abl. obzira (abl. limitationis); **ut haberentur,...obtenerent:** posljedična reč.; **Remi, orum, m.:** Remljani, galsko pleme.

DE ORIGINE GALLORUM

Galli se omnes a Dite⁹⁵ patre prognatos praedicant idque ab druidibus proditum dicunt. Ob eam causam spatia omnis temporis non numero dierum sed noctium finiunt; dies natales et mensium et annorum initia sic observant, ut noctem dies subsequatur.⁹⁶ In reliquis vitae institutis hoc fere ab reliquis differunt, quod suos liberos, nisi cum adoleverunt,

⁹⁵ Prvobitno je značilo ime božanstva uopšte, a kasnije je označavalo Plutona, a ponekad i Jupitera.

⁹⁶ Ovo vjerovanje nema nikakve veze sa računanjem vremena po noćima, jer su i drugi antički narodi (Grci, Germani) računali vrijeme od zalaska sunca. To dolazi otuda što su stari narodi računali vrijeme prema putanji mjeseca.

ut munus militiae sustinere possint, palam ad se adire non patiuntur filiumque puerili aetate in publico in conspectu patris assistere turpe ducunt.⁹⁷

(Caes. *Bell. Gall.* VI 18)

KOMENTAR:

Se omnes...prognatos (esse): ak. s inf. uz *verba dicendi*; **idque...proditum (esse):** ak. s inf. uz *verba dicendi*; **a Dite patre** = a Plutone: od oca Dita (Plutona), oca podzemlja, abl. porijekla (abl. originis); **spatia omnis temporis...finiunt:** vrijeme svakog doba određuju; **non numero:** abl. obzira (abl. limitationis); **ut noctem dies subsequatur:** posljedična reč.; **hoc...differunt:** abl. obzira (abl. limitationis), razlikuju se po ovome; **suos liberos...adire:** ak. s inf.; **nisi cum adoleverunt:** jedino kad odrastu; **ut (ita)...possint:** posljedična reč.; **palam ad se adire:** da im javno prilaze; **puerili aetate:** abl. svojstva (abl. qualitatis); dječijem uzrastu; **filium...assistere:** ak. s inf. uz *verba sentiendi*; **ducunt:** smatraju.

DE EXITU CAESARIS

Početakom I vijeka p.n.e Rimska republika doživljava političku krizu, koja se ogledala u raskidu saradnje Gneja Pompeja i Julija Cezara, koji su sa Licinijem Krasom 60. p.n.e. sklopili Prvi trijumvirat. Poslije građanskog rata, koji je započeo Cezarovim prelaskom rijeke Rubikon,⁹⁸ i njegove pobjede nad Pompejem, Cezar zaposjeda potpunu vlast. Dobio je titulu diktatora koja je bila iznad svih magistrata, a dodjeljivala se kada je prijetila opasnost po rimsku državu, u okolnostima ako bi oba konzula poginula ili bi izbio građanski rat. Titulu doživotnog diktatora (*dictator in perpetuum*) Senat je Cezaru dodijelio 44. p.n.e. Brojna ovlašćenja, kojima je Cezar raspolagao, služila su mu da u svoje ruke preuzme svu vlast u Rimu. Međutim, postojao je veliki broj Cezarovih protivnika koji su se zalagali za očuvanje republikanskog poretka, a protiv diktature. Stoga je protiv Cezara sklopljena zavjera, na čijem čelu su bili Gaj Kasije Longin, Marko Junije Brut i Decim Junije Brut. U nadi

⁹⁷ Latinski tekst: C. Iulius Caesar (1924). *De bello Gallico*, 119–120.

⁹⁸ Rijeka Rubikon dijelila je Italiju od galskih provincija u kojima je Cezar godinama vodio ratove protiv mnogobrojnih plemena. Ovaj prelazak i navodne Cezarove riječi „Alea iacta est”, koje bilježi rimski istoričar Svetonije (*Iul.* 32), značile su odluku i početak građanskog rata između Cezara i Pompeja.

da će se vratiti stari republikanski poredak i ojačati senatorska aristokratija, zavjerenici su ubili Cezara u rimskoj kuriji na martovske Ide (15. marta) 44. p.n.e.⁹⁹

Cum Caesar victor in patriam rediit, primum de Gallia triumphum agebat, alterum triumphum de Aegypto, tertium de Ponto, quartum de Africa et Hispania. Hic tandem aliquando finis armorum fuit. Itaque contenti cives erant, cum omnes unum in principem honores congerebantur. Etiam pater patriae perpetuusque dictator appellatus est. Sed haud diu haec dominatio tenebatur: Brutus et Cassius aliique patres in caedem principis coniuraverunt. Caesar in curiam venit. Cum ibi in sede curuli sedentem eum senatores invaserunt, tribus et viginti vulneribus interfectus est. Sic ille, qui terrarum orbem civili sanguine impleverat, tandem ipse sanguine suo curiam implevit.

KOMENTAR:

Triumphum agere (*de + abl.*): slaviti trijumf zbog; **Pontus, i, m.**: oblast na obali Crnog mora (sjeveroistočni dio današnje Turske); **cum**: uzročna reč. (*cum causale*); **congero 3. gessi gestum**: nagomilati, zgrnuti, spremi; **pater patriae**: „otac domovine”; titula koju je Senat dodjeljivao najzaslužnijim rimskim dužnosnicima. Prije Cezara tu najvišu državnu titulu dobio je Marko Tulije Ciceron 63. p.n.e. zbog zasluga za razotkrivanja Katilinine zavjere; kasnije su titulu redovno dobijali rimski carevi; **dictator**: ovu funkciju su imali Kornelije Sula i Gaj Julije Cezar; **haec dominatio**: poslije imenovanja za diktatora uslijedila je Cezarova potpuna prevlast. To je uplašilo rimske senatore koji su težili ponovnom uspostavljanju Rebulike, pa je isplanirana zavjera koja je rezultirala Cezarovim ubistvom; **Brutus**: Marcus Iunius Brutus, rimski senator, zajedno sa Kasijem izvršio je atentat na Cezara 15. marta 44. p.n.e.; poslije poraza u bici kod Filipa izvršio je samoubistvo; **Cassius**: Gaius Cassius Longinus, rimski senator, jedan od zavjerenika protiv Cezara, poslije poraza u borbi protiv Marka Antonija izvršio je samoubistvo; **patres**: *patres conscripti*, senatori; **orbis terrarum**: svijet; **sanguine**: abl. sredstva (abl. instrumenti).

⁹⁹ O Cezarovoj vladavini i ubistvu vidi: Машкин, Н.А. (1987). *История старого Рима*, 274–279.

BRUTUS ET CASSIUS

Poslije Cezarovog ubistva nije došlo do povratka starog republikanskog uređenja i većeg uticaja senatorske aristokratije, kako su mnogi zavjerenici priželjkivali. Da bi se smirila napeta situacija poslije Cezarova ubistva, 43. p.n.e. sklopljen je Drugi trijumvirat između tri moćna čovjeka u to vrijeme – Marka Antonija, Oktavijana Augusta i Marka Lepida – radi uređenja države (*tres viri rei publicae constituendae*). Da bi zadovoljili zahtjeve Cezarovih vojnika i veterana, krenuli su u obračun sa republikancima i Cezarovim ubicama. U bici kod makedonskog grada Filipa u jesen 42. p.n.e. Oktavijan i Antonije porazili su republikansku vojsku čime je nastavljeno dalje gašenje Rimske republike.¹⁰⁰

Brutus et Cassius Caesarem necaverunt, sed libertatem, quam restitutam videre voluerunt, illo ipso parricidio perdiderunt. Igitur, quia veteranos Caesaris timuerunt, statim e curia in Capitolium confugerant. Triumviri ad rem publicam tuendam praesidio Lepidum reliquerunt, Octavianus cum Antonio in Cassium Brutumque succingitur. Apud Philippos, Macedoniae urbem, contra Cassium et Brutum pugnaverunt. Primo proelio victi sunt Antonius et Octavianus, periit tamen dux nobilitatis Cassius. Secundo proelio Brutum et infinitam nobilitatem interfecerunt. Ac sic inter eos divisa est res publica, ut Augustus Hispaniam, Galliam et Italiam teneret, Antonius Asiam, Pontum, Orientem.

KOMENTAR:

Brutus: Marcus Iunius Brutus, rimski senator, zajedno sa Kasijem izvršio je atentat na Cezara; poslije poraza u bici kod Filipa izvršio je samoubistvo; **Cassius:** Gaius Cassius Longinus, rimski senator, jedan od zavjerenika protiv Cezara, poslije poraza u borbi protiv Marka Antonija izvršio je samoubistvo; **quia...timuerunt:** uzročna reč.; **triumviri:** Drugi trijumvirat sklopili su 43. p.n.e. Oktavijan, Marko Antonije i Marko Lepid; **tuendam:** gerundiv, *ak. sg.*; **Philippi, orum, m.:** Filipi, grad u Makedoniji, kod kojeg su se 42. p.n.e. odigrale dvije bitke između Oktavijana i Antonija s jedne strane, i Cezarovih protivnika s druge strane; **ut...teneret:** posljednja reč.

¹⁰⁰ O događanjima poslije Cezarova ubistva vidi: Машкин, Н.А. (1987). *Историја староз Рима*, 281–287.

ANTONIUS ET CLEOPATRA

Marko Antonije (Marcus Antonius, 83–30. p.n.e.) bio je rimski državnik i vojskovođa. Poslije napetosti koja je uslijedila nakon Cezarovog ubistva 44. p.n.e., Antonije zajedno sa Cezarovim nasljednikom Oktavijanom i Lepidom 43. p.n.e. sklapa Drugi trijumvirat s ciljem da uredi državu (*tres viri rei publicae constituendae*) i okončaju sukobe sa Cezarovim protivnicima, Brutom i Kasijem. Poslije bitke kod Filipa 42. p.n.e., Oktavijan i Antonije dijele između sebe upravljanje nad provincijama. Antonije odlazi na Istok kako bi od helenističkih gradova prikupio novce za nagradu svojim isluženim vojnicima. U gradu Tarsu sreo je egipatsku kraljicu Kleopatru VII s kojom kasnije, krajem 43. i početkom 42. p.n.e., boravi u Aleksandriji poslije čega mu Kleopatra rađa blizance. Iako je bio u braku sa Oktavijom Mlađom, sestrom Oktavijanovom, Antonije je po povratku na Istok 36. p.n.e. sklopio brak sa Kleopatrom protivno rimskim običajima i sporazumu sa Oktavijanom. Poslije brojnih nesuglasica, konačan obračun Oktavijana i Antonija dogodio se 31. p.n.e. kod rta Akcija, gdje su se egipatski brodovi povukli pred rimskim, a legije Antonijeve ubrzo prešle na stranu Oktavijana. Godine 30. p.n.e. Oktavijan zauzima Aleksandriju, a Egipat postaje rimska provincija. Marko Antonije izvršio je samoubistvo, a kasnije isto to čini i Kleopatra.¹⁰¹ Ljubav Marka Antonija i Kleopatre bila je inspiracija mnogim kasnijim umjetnicima, među kojima se ističe Vilijam Šekspir sa dramom *Antonije i Kleopatra*.

Cum Antonius amore Cleopatrae captus est, mulier Aegyptia ab ebrío imperatore Romanum imperium petivit. Et promisit Antonius, quod ei satisfacere vellet, Romam expugnare. Octavianus audito Antonium descivisse, classem a Brundisio traiecit. Apud Actium, qui locus in Epiro est, classe contenditur. Victo Antonio Octavianus Aegyptum cepit. Antonius prior ferro necatur. Cum regina desperavisset et se a principe triumpho servari vidisset, in mausoleum se recepit. Ibi iuxta suum Antonium se collocavit, serpentes ad venas admovit et sic morte soluta est.

KOMENTAR:

Cum...captus est: uzročna reč. (*cum causale*); **amore:** abl. uzroka (abl. causae); **Aegyptius 3:** egipatski; **quod...vellet:** uzročna reč. (*quod causale*);

¹⁰¹ Машкин, Н.А. (1987). *Историја старог Рима*, 293–294.

audito: abl. aps. (naročito kod historičara), na vijest (+ *ak. s inf.*); **Antonium descivisse:** ak. s inf. (*descisco* 3. *descivi* *descitum*: odmetnuti se); **Brundisium, ii, n.:** Brundizij, luka u Italiji; **traicio 3. ieci ictum:** prebaciti (*trans + iacere*); **Actium, ii, n.:** Akcij, rt i antičko naselje u grčkoj oblasti Akarnaniji, koja se nalazila u središnjem dijelu zapadne Grčke duž Jonskog mora. Kod ovog rta odigrala se odlučujuća pomorska bitka između Oktavijana Augusta s jedne strane, i Marka Antonija i Kleopatre s druge strane; **victo Antonio:** abl. aps. (bitka kod Akcija 31. p.n.e.); **ferro:** abl. sredstva (abl. instrumenti), mačem (metonimija); **cum...desperavisset:** vremenska reč. (*cum narrativum*); **se servari:** ak. s inf.; **triumpho:** za trijumf; **princeps, ipis, m.:** Octavianus Augustus; **mausoleum, i, m.:** mauzolej, grobnica; **serpens, entis, f.:** zmija; **morte soluta est:** umrla je.

DE MARCO TULLIO CICERONE

Marko Tulije Ciceron (Marcus Tullius Cicero, 106–43. p.n.e.), najveći rimski besjednik, pisac i političar, rođen je u Arpinu, u srednjoj Italiji, u uglednoj porodici. Svoju državničku karijeru počeo je veoma mlad, i svaku sljedeću službu dobijao je sa najmanjim brojem propisanih godina. Istovremeno mladi Ciceron se školuje kod najuglednijih učitelja, kako u Rimu tako i u Grčkoj. U Atinu i na ostrvo Rodos odlazi 80. godine poslije jednog sudskog procesa, u kojem se zamjerio tadašnjem diktatoru Suli. U Atini sluša akademičara Antioha iz Askalona, a na Rodosu čuvenog učitelja besjedništva Apolonija Molona. Po povratku u Rim Ciceron nastavlja svoju karijeru, a njen vrhunac dostići će kao konzul 63. godine, kada razotkriva Katilininu zavjeru i dobija počasnu titulu *pater patriae* (otac otadžbine).

Svoj književni rad Ciceron započinje veoma rano. Pored svojih govora, sudskih i političkih, kojima je bez premca vladao rimskom govorničkom scenom, Ciceron se uspješno bavio i retorskom teorijom i filozofijom, o kojima nam je ostavio brojne spise. Pored toga, vrijedni dokumenti u kojima saznajemo ponajviše o Ciceronovom životu i prilikama u vrijeme njegovog života jesu sačuvana mnogobrojna pisma, koja je Ciceron slao svojim prijateljima, članovima porodice i poznanicima. Svojim radom i djelima Ciceron je udario temelje umjetničkom proznom stilu i klasičnom latinskom jeziku koji će kasnije imati snažan uticaj, kako na pisce humanizma i renesanse, tako i kasnije na mnoge druge.¹⁰²

¹⁰² O Ciceronovom životu i djelu vidi: Флашар, М., Будимир, М. (1991). *Преглед римске књижевности*, 243–268, i: Vratović, Vladimir (1974). «Rimska književnost», u: *Povijest*

M. Tullius Cicero adolescens eloquentiam et libertatem suam adversus Sullanos ostendisse fertur. Chrysogonum quendam, Sullae libertum, acriter insectatus est, quod, dictatoris potentia fretus, in bona civium invadebat. Ex quo, veritus invidiam, Cicero Athenas petivit, ubi Antiochum philosophum studiose audivit. Inde eloquentiae gratia Rhodum se contulit, ubi Molone, rhetore tum disertissimo, magistro usus est. Qui, cum Ciceronem dicentem audivisset, flevisse dicitur, quod praevideret per hunc Graecos a Romanis ingenii et eloquentiae huius laude superatum iri. Romam reversus, quaestor in Sicilia fuit. Nullius vero quaestura aut gratior, aut clarior fuit. Cum in magna annonae difficultate ingentem frumenti vim inde Romam mitteret, Siculos initio offendit; postea vero ubi diligentiam, iustitiam et comitatem eius experti fuerunt, maiores quaestori suo honores quam ulli umquam praetori detulerunt.

KOMENTAR:

M. Tullius Cicero...ostendisse: nom. s. inf.; **fertur:** priča se, pripovijeda se (od njega zavisi *nom. s. inf.*); **Sullanus 3:** pristalica Sule, rimskog diktatora; **libertas, atis, f.:** sloboda; slobodoumlje; **Chrysogonus, i, m.:** Hrisogon, Sulin oslobođenik; **quod...invadebat:** uzročna reč. (*quod facticum*); **ex quo:** zato; **Antiochus, i, m.:** Antioh, atinski učitelj filozofije (pripadnik Platonove Akademije); **eloquentia, ae, f.:** govornička vještina; **gratia: praep. s gen. radi, zbog;** **Rhodus, i, f.:** ostrvo Rodos; na ostrvu se nalazila poznata škola besjedništva koju su pohađali bogati Rimljani; **Molo, onis, m.:** Apolonije Molon, poznati učitelj besjedništva na ostrvu Rodos; **utor 4. usus sum:** upotrijebiti; imati (*uti magistro:* imati za učitelja); **qui:** is (Molo); **qui... flevisse:** nom. s. inf.; **cum...audivisset:** vremenska reč. (*cum narrativum*); **quod praevideret:** uzročna reč. (*quod causale*); **Graecos...superatum iri:** ak. s. inf.; **superatum iri:** inf. fut. pas.; **quaestor:** Ciceron je kvestor 75. p.n.e. na Siciliji; **cum...mitteret:** vremenska reč. (*cum narrativum*); **Siculus, i, m.:** Sicilijanac; **ubi...experti fuerunt:** vremenska reč.

EPISTULA

Epistolografija¹⁰³ ili pisanje pisama bila je veoma raširena u antičko doba, jer je to bio jedini način komunikacije među razdvojenim i udaljenim prijateljima, članovima porodice i svima onima koji su iz bilo kojeg razloga bili spriječeni da razgovaraju i razmjenjuju obavještenja uživo, licem u lice. U antičko doba pismo je igralo veoma važnu ulogu. Ono nije služilo samo tome da održi kontakt među razdvojenim prijateljima, već je takođe služilo i zvaničnicima da prenesu važna državna, trgovačka, poslovna obavještenja, kao i filozofima da svojim pristalicama prenesu i približe svoje filozofske ideje i učenja. Stoga, u zavisnosti od namjere i sadržaja pisama, mogla bi se napraviti opšta podjela pisama na: prijateljska, zvanična, didaktičko-filozofska, pjesnička pisma i fiktivna pisma. Kao uzor pravog pisma antički teoretičari su smatrali prijateljsko pismo, koje je premošćivalo udaljenost dva razvojena prijatelja. Postoje iz antičkog perioda sačuvani priručnici o tome kako napisati dobro pisma, koji su to njegovi dijelovi, koji stil je prikladan za pojedinu vrstu pisma itd.¹⁰⁴ Zbog fleksibilnosti svoje forme i njene prilagodljivosti različitim temama i sadržajima, pisma su rado pisana, pa imamo sačuvana mnogobrojna pisma iz antičkog perioda. Od značajnijih rimskih pisaca sačuvane su zbirke pisama Cicerona, Seneke, Plinija Mlađeg.

(Sextus et Aulus Athenis scholas rhetorum et philosophorum frequentant. Sextus scribit epistulam amico suo Publio).

Sextus Publio suo salutem plurimam dicit

Si vales, bene est, ego valeo. Iam pridem non sumpsi stilum in manus. Iam pridem nescio, quid otium sit, quid quies, quid denique illud iucundum: nihil agere. Adeo multa me negotia ac studia occupant. Nulla tamen studia tanta sunt, ut amicitiae munus deseratur. Et iam scire volo, quid tu agas? Studes? An piscaris? An venaris? An simul omnia? Sed sive omnia simul, sive aliud facis, non possum dicere: invideo. Studiis enim pulcherrimis deditus voluptates maximas assidue carpo. Ego et Aulus quotidie scholas rhetorum et philosophorum frequentamus. Quantum otii superest, deorum templa, porticus, statuae, picturae, theatra visitantur. Nihil nos fugit, quod visu dignum est. Maxime nobis placet statua Iovis tonantis et Minervae. Simulac licebit, veni et ipse omnia vide, quae dictu difficillima, visu magnificentissima sunt. Interim scribe de rebus novis et de te ipso. Tu et tui valet!

¹⁰³ Termin *epistolografija* dolazi iz grčkog jezika (ἐπιστολή i γράφειν, „pisati pismo“).

¹⁰⁴ Detaljnije o pismima i teoriji pisama vidi: Пртија, Слободанка (2016). *Како су Грци и Римљани писали писма. Античка епистоларна теорија*. Бања Лука: Удружење за филозофију и друштвену мисао.

Erehtejon (Karijatide), Atina

KOMENTAR:

Si vales, bene est, ego valeo: ovaj pozdrav na početku pisama veoma često se pisao u skraćenom obliku: s. v. b. e. e. v.; **quid otium sit...quies...illud iucundum:** zavisnoupitna reč.; **ut...deseratur:** posljedčna reč.; **an:** da li, upitna rječca; **visu:** supin, *abl.*; **simulac licebit:** vremenska reč.; **dictu, visu:** supin, *abl.*; **magnificentissima:** *superl.* magnificus 3; **vale, valete:** pozdrav koji je stajao na kraju pisama (Zdravo! Zdravo da ste!).

VITA CATONIS

Kornelije Nepot (Cornelius Nepos, oko 99–oko 24. p.n.e.) bio je istoriograf koji je živio u doba Cicerona,atika i Katula. Od njegovih djela sačuvani su samo pojedini dijelovi. Njegovo najznačajnije djelo je *O znamenitim ljudima (De viris illustribus)*, koje je predstavljalo zbirku biografija poznatih ličnosti, grčkih i rimskih. Sačuvan je dio *O odličnim vojskovođama stranih naroda (De excellentibus ducibus exterarum gentium)*, te biografije Katona Starijeg i Tita Pomponija Atika iz poglavlja *O rimskim istoričarima (De historicis Latinis)*. Iako nije umjetnički niti stilski bio na najvišem nivou, Kornelije Nepot je značajan po tome što je u rimsku književnost unio jednu novu vrstu istorijskog djela, biografiju.¹⁰⁵ U sljedećim redovima čitaćemo upravo jedan od sačuvanih Nepotovih tekstova o životu Katona Starijeg.

¹⁰⁵ Флашар, М., Будимир, М. (1991). *Преглед римске књижевности*, 269–270.

Marko Porcije Katon (Marcus Porcius Cato, 234–149. p.n.e.), poznat kao Censor (Censorius) ili Katon Stariji (Maior), bio je književnik i državnik. Pored bogate državničke karijere, Katon je ostavio i vrijedan trag u rimskoj književnosti. Pored besjeda, pisama, istorijskog djela *Postanci (Origines)*, didaktičkih i enciklopedijskih spisa, čiji je veći dio izgubljen, Katon je napisao i priručnik *O zemljoradnji (De agricultura)* koji je jedini sačuvan u cjelini.¹⁰⁶ O Marku Porciju Katonu možemo nešto više saznati iz ovog sačuvanog poglavlja Kornelija Nepota.

(1)M. Cato, ortus municipio Tusculo, adulescentulus, prius quam honoribus operam daret, versatus est in Sabinis, quod ibi heredium a patre relictum habebat. Inde hortatu L. Valeri Flacci, quem in consulatu censuraque habuit collegam, ut M. Perpenna censorius narrare solitus est, Romam demigravit in foroque esse coepit. Primum stipendium meruit annorum decem septemque. Q. Fabio M. Claudio consulibus tribunus militum in Sicilia fuit. Inde ut rediit, castra secutus est C. Claudi Neronis, magnique opera eius existimata est in proelio apud Senam, quo cecidit Hasdrubal, frater Hannibalis. Quaestor obtigit P. Africano consuli, cum quo non pro sortis necessitudine vixit. Namque ab eo perpetua dissensit vita. Aedilis plebei factus est cum C. Helvio. Praetor provinciam obtinuit Sardiniam, ex qua quaestor superiore tempore ex Africa decedens Q. Ennium poetam deduxerat, quod non minoris aestimamus quam quemlibet amplissimum Sardiniensem triumphum.

(2)Consulatum gessit cum L. Valerio Flacco. Sorte provinciam nactus Hispaniam citeriorem ex ea triumphum deportavit. Ibi cum diutius moraretur, P. Scipio Africanus consul iterum, cuius in priore consulatu quaestor fuerat, voluit eum de provincia depellere et ipse ei succedere, neque hoc per senatum efficere potuit, cum quidem Scipio principatum in civitate obtineret, quod tum non potentia, sed iure res publica administrabatur. Qua ex re iratus senatu consulatu peracto privatus in urbe mansit. At Cato censor cum eodem Flacco factus, severe praefuit ei potestati. Nam et in compluris nobilis animadvertit et multas res novas in edictum addidit, qua re luxuria reprimeretur, quae iam tum incipiebat pullulare. Circiter annos octoginta, usque ad extremam aetatem ab adulescentia, rei publicae causa suscipere inimicitias non destitit. A multis tentatus non modo nullum detrimentum existimationis fecit, sed quoad vixit, virtutum laude crevit.

¹⁰⁶ Ibidem, 180–188.

(3) In omnibus rebus singulari fuit prudentia et industria. Nam et agricola sollers, et rei publicae peritus, et iuris consultus et magnus imperator, et probabilis orator et cupidissimus litterarum fuit. Quarum studium etsi senior adriperat, tamen tantum progressum fecit ut non facile reperiri possit neque de Graecis neque de Italicis rebus quod ei fuerit incognitum. Ab adolescentia confecit orationes. Senex historias scribere instituit. Earum sunt libri septem. Primus continet res gestas regum populi Romani, secundus et tertius unde quaeque civitas orta sit Italica, ob quam rem omnis Origines videtur appellasse. In quarto autem bellum Punicum est primum, in quinto secundum. Atque haec omnia capitulatim sunt dicta. Reliqua quoque bella pari modo persecutus est usque ad praeturam Ser. Galbae, qui diripuit Lusitanos. Atque horum bellorum duces non nominavit, sed sine nominibus res notavit. In isdem exposuit quae in Italia Hispanisque viderentur admiranda. In quibus multa industria et diligentia comparet, nulla doctrina. Huius de vita et moribus plura in eo libro persecuti sumus quem separatim de eo fecimus rogatu T. Pomponi Attici. Qua re studiosos Catonis ad illud volumen delegamus.¹⁰⁷

(Nep. *Cat.* 1–3)

KOMENTAR:

Orior 4. ortus sum: nastati; roditi se, početi; **municipio:** abl. porijekla (abl. originis (municipium, i, n.: municipij, grad) ; **Tusculum, i, n.:** Tuskul, mjesto istočno od Rima; **honor, oris, m.:** čast, javna služba; **operam dare:** iskazati se, nastojati, truditi se (+ *dat.*); **versor 1. atus sum:** kretati se, nalaziti se; baviti se; **Sabini, orum, m.:** Sabinjani, italsko pleme; kod rimskih autora ne nalazimo posebno ime za zemlju, nego su, da bi označili „zemlju Sabinjana” upotrebljavali termin za sâmo pleme *Sabini* (npr. in *Sabinis* versari, in *Sabnos* proficisci);¹⁰⁸ **quod...habebat:** uzročna reč. (*quod facticum*); **L. Valerius Flaccus:** konzul 195. p.n.e., zajedno sa Katonom; **ensorius 3:** censorski, koji obavlja službu censora; **M. Perpenna:** Marko Perpena, cenzor 86. p.n.e.; **ut...solitus est:** poredbena reč. (*kako*); **soleo 2 solitus sum:** *semidep. gl.* imati običaj; **in foroque** = et in foro; **stipendium, i, n.:** plata, vojna plata; vojna služba (stipendium merēre: služiti u vojsci); **Q. Fabio M. Claudio consulibus:** abl. aps., za vrijeme konzulovanja Kvinta Fabija i Marka Klaudija (214. p.n.e.); **tribunus militum:** vojni tribun; svake godine *comitia*

¹⁰⁷ Latinski tekst: Cornelius Nepos (1886). *Vitae*. (Fleckeisen, Albert, ed.). Leipzig: Teubner.

¹⁰⁸ Smith, William (1854). *Dictionary of Greek and Roman Geography*. London: Walton and Maberly.

tributa birala je 24 mladića da služe kao vojni tribuni, šest za svaku od četiri konzulove legije; **ut rediit**: vremenska reč. (*čim*); **C. Claudius Nero**: konzul 207. p.n.e., zajedno sa kolegom M. Livijem Salinatorom kod rijeke Metaur porazio Hasdrubala, Hanibalovog brata; **magni**: od velike vrijednosti (gen. vrijednosti); **Sena, ae, f.**: Sena, gradić blizu rijeke Metaur; **quō**: na čijem mjestu, gdje; **quaestor**: kvestor, državna služba; Katon je biran za kvestora 204, služio je pod vođstvom Skipiona Afrikanca u Siciliji i Africi; **obtingo 3. tigi -**: pasti pod, dogoditi se; **necessitudo, inis, f.**: prijateljstvo (**not pro sortis necessitudine**: obično je odnos kvestora i njegovog konzula bila bliska i prijateljska; međutim, Katon nije dijelio Skipionovo oduševljenje helenskim uticajem); **perpetua vita**: abl. vremena (abl. temporis), tokom čitavog njegovog života; **aedilis plebei**: birana su četiri edila, od kojih su dva bila iz reda plebejaca. Katon je vršio službu edila 199. sa Gajem Helvijem; **praetor**: Katon je bio pretor 198. u provinciji Sardiniji; **superiore tempore**: abl. vremena (abl. temporis), u ranije vrijeme; **Q. Ennius**: Kvint Enije (239–169), pjesnik, pionir rimske književnosti; njegov ep *Anali (Annales)* prikazuje istoriju Rima od dolaska Eneje na italsko tlo sve do Drugog punskog rata; **quod**: koji, upućuje na cijelu prethodnu rečenicu; **minoris**: gen. vrijednosti (gen. pretii), manje vrijednosti; **consulatum**: 195; **citerior**: bliže; Katon je službovao u sjeveroistočnoj Hispaniji; **triumphum**: Katon je spriječio veliku pobunu u Hispaniji; **consul iterum**: Skipion je izabran za konzula ponovo 194; **eum...depellere**: ak. s inf.; **per senatum**: kroz senat; **cum...obtineret**: dopusna reč. (*cum concessivum*); **quod**: uzročna reč. (*quod causale*); **iratus 3**: ljut na (+ *dat.*), (uz *senatui*); **consulatu peracto**: abl. aps.; **privatus, i, m.**: osoba koja ne obavlja javnu službu; Skipion se povukao u Kampaniju; **ensor**: censor zajedno sa Flakom 184.; **praesum esse fui**: upravlja, vodi (+ *dat.*) (uz *ei potestati*); **animadverto 3. verti versum**: kažnjavati; **causa**: zbog, radi (uz *gen.*); **suscipio 3. cepi ceptum**: preduzeti; **inimicitiae, arum, f.**: *pl. tantum*, neprijateljstvo; **desisto 3. stiti**: odustati, prepustiti se, prestati (+ *inf.* ili *dat.*); **tento: tempto 1.**: isprobati, istraživati, pokušati; napadati; Katon je mnogo puta optuživan i oslobađan tokom svoje političke karijere; **quoad**: sve dok; **singulari industria**: abl. svojstva (abl. qualitatis); singularis, e: jedinstven, poseban, izvrstan; **sollers, ertis**: vješt, domišljat, pronicljiv; priručnik o zemljoradnji, *De agri cultura*, jedino je sačuvano Katonovo djelo; **peritus 3**: vješt, iskusan (+ *gen.* ili *abl.*, uz prijedloge *de* ili *in*); **iuris consultus**: Ciceron spominje Katonova djela o građanskom pravu; **probabilis, e**: vjerovatan, prihvatljiv; sačuvani su samo fragmenti od preko 150 Katonovih govora; **litterae, arum, f.**: *pl.* pismo, učenje, književnost; **senior**: Katon je završio svoju državnu službu sa 50 godina. Mada je ostao aktivan član Senata,

ostatak života (30 godina) posvetio je književnom radu; **etsi...adriperat**: dopusna reč.; **ut...possit**: posljedična reč.; **historias**: Katonovo historijsko djelo *Postanci (Origines)* sačuvano je u fragmentima; **res gestae**: djela; **Italica**: Italica civitas; **ob quam rem**: zbog čega; **omnis**: cjelokupno djelo; **appellasse** = appellavisse; **capitulatim**: *adv.* ukratko, sažeto; **pari modo**: abl. načina (abl. modi); **Ser. Galba**: pretor 151, uprkos postignutom dogovoru, napao je Lusitane u Hispaniji; Katon je zbog ovoga postupka govorio protiv njega na suđenju 149, ali je Galba ipak oslobođen optužbi; **isdem**: *libris*; **in eo libro**: Nepot je napisao detaljniju biografiju Katona koja nije sačuvana; **admiranda**: gerundiv; **rogatu**: abl. uzroka (abl. causae); **T. Pomponius Atticus**: Tit Pomponije Atik, Ciceronov blizak prijatelj, o kojem je Nepot napisao biografiju; **qua re**: dakle; **studiosus**: uz *gen.* Catonis; **volumen, inis, n.**: svezak, knjiga.

PLINIUS TACITO SUO SALUTEM

Plinije Mlađi (Gaius Plinius Caecilius Secundus, 63–113. n.e.) bio je rimski pisac, besjednik i političar. Za vrijeme careva Domicijana, Nerve i Trajana obavljao je mnoge državne poslove, a poslednji je bio položaj namjesnika u provinciji Bitiniji na Crnom moru. Od djela sačuvani su samo *Panegirik (Panegyricus)*, u kojem je Plinije proslavljao cara Trajana kada je izabran za konzula 100. n.e., i zbirka pisama (*Epistulae*). Ova zbirka pisama obuhvata Plinijeva pisma prijateljima, poznanicima, članovima porodice koja su raspoređena u devet knjiga. Desetu knjigu zbirke čine pisma koja je Plinije, dok je bio namjesnik u maloazijskoj provinciji Bitiniji, uputio caru Trajanu i Trajanova upućena Pliniju.¹⁰⁹ Ova zvanična pisma dragocjen su historijski izvor za dešavanja u rimskim provincijama na početku II vijeka n.e. Među važnim pismima u zbirci jeste i Plinijevo svjedočanstvo upućeno prijatelju, historičaru Tacitu (Gaius ili Publius Cornelius Tacitus, 55–115. n.e.), u kojem na slikovit način opisuje erupciju Vezuva 24. augusta 79. godine, kada su uništeni Pompeji, Herkulanum i niz rimskih naselja. U ovoj tragediji nastradao je i Plinijev ujak, Plinije Stariji (Gaius Plinius Secundus Maior, 23–79. n.e.), rimski pisac i naučnik prirodnjak. Pored vojničke i državne službe Plinije Stariji se bavio naukom i bio je jedan od najplodnijih pisaca stručnih djela i, po mišljenju svojih savremenika, najučćeniji čovjek svog doba (*suae aetatis doctissimus*). Napisao je mnogobrojna djela, ali nam je sačuvana samo enciklopedija *Poznavanje prirode (Naturalis historia)* u 37 knjiga, koja

¹⁰⁹ Флашар, М., Будимир, М. (1991). *Преглед римске књижевности*, 536–537.

sadrži vrijedne podatke gotovo iz svih grana antičke nauke i umjetnosti.¹¹⁰

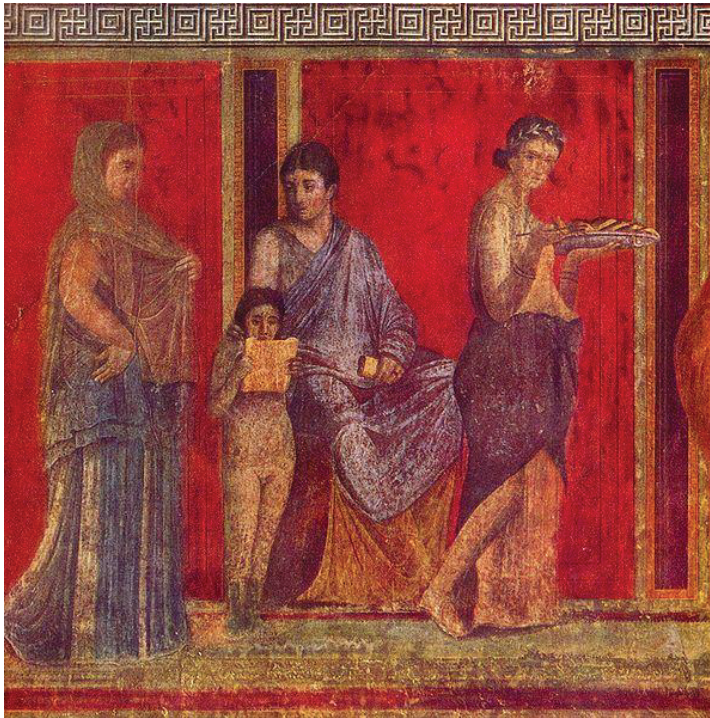
Plinije je bio veoma mlad kada se dogodila erupcija Vezuva, o kojoj piše u pismima VI 16 i VI 20. Plinije se tada nalazio s majkom u gradu Mizenu, oko 25 kilometara od planine Vezuv. Stoga je ovo pismo vjerno svjedočanstvo o onome šta je Plinije sam vidio i čuo. U njemu on svog ujaka prikazuje kao pravog naučnika, koji je imao znatiželju da ispita prirodu fenomena, koji se upravo dešavao pred njihovim očima, ali i kao hrabrog čovjeka koji je pomagao ljudima u opasnosti i smirenog pred nadolazećom smrću.

Petis ut tibi avunculi mei exitum scribam, quo verius tradere posteris possis. Gratias ago; nam video morti eius si celebretur a te immortalem gloriam esse propositam. Quamvis enim pulcherrimarum clade terrarum, ut populi ut urbes memorabili casu, quasi semper victurus occiderit, quamvis ipse plurima opera et mansura condiderit, multum tamen perpetuitati eius scriptorum tuorum aeternitas addet. Equidem beatos puto, quibus deorum munere datum est aut facere scribenda aut scribere legenda, beatissimos vero quibus utrumque. Horum in numero avunculus meus et suis libris et tuis erit. Quo libentius suscipio, depono etiam quod iniungis. Erat Miseni classemque imperio praesens regebat. Nonum Kal. Septembres hora fere septima mater mea indicat ei apparere nubem inusitata et magnitudine et specie. Usus ille sole, mox frigida, gustaverat iacens studebatque; poscit soleas, ascendit locum ex quo maxime miraculum illud conspici poterat. Nubes – incertum procul intuentibus ex quo monte; Vesuvium fuisse postea cognitum est – oriebatur, cuius similitudinem et formam non alia magis arbor quam pinus expresserit... Magnum propiusque noscendum ut eruditissimo viro visum. Iubet liburnicam aptari; mihi si venire una vellem facit copiam; respondi studere me malle, et forte ipse quod scriberem dederat... Interim e Vesuvio monte pluribus locis latissimae flammae altaeque incendia relucebant, quorum fulgor et claritas tenebris noctis excitabatur... Iam dies alibi, illic nox omnibus noctibus nigrior densiorque... Deinde flammae flammarumque praenuntius odor sulphuris alios in fugam vertunt, excitant illum. Innitens servolis duobus assurrexit et statim concidit, ut ego colligo, crassiore caligine spiritu obstructo, clausoque stomacho qui illi natura invalidus et angustus et frequenter aestuans erat. Ubi dies redditus – is ab eo quem novissime viderat tertius -, corpus inventum integrum illaesum opertumque ut fuerat indutus: habitus corporis quiescenti quam defuncto similior.

¹¹⁰ Ibidem, 534–535.

Interim Miseni ego et mater – sed nihil ad historiam, nec tu aliud quam de exitu eius scire voluisti. Finem ergo faciam. Unum adiciam, omnia me quibus interfueram quaeque statim, cum maxime vera memorantur, audieram, persecutum. Tu potissima excerpes; aliud est enim epistulam aliud historiam, aliud amico aliud omnibus scribere. Vale.¹¹¹

(Plin. *Ep.* VI 16)

Freska, *Vila Misterija*, Pompeji

¹¹¹ Latinski tekst: C. Plini Caecili Secundi (1896). *Epistularum libri novem*. (Keil, Henricus, recogn.). Lipsiae in aedibus B.G. Teubneri, 116–119.

KOMENTAR:

Avunculus meus: Plinije Stariji bio je brat majke Plinija Mlađeg; **ut...scribam:** zahtjevna reč. uz *verba postulandi*; **quo** = ut eo: da što, namjerna reč.; **quamvis:** *coni.* premda, mada; **victurus:** part. fut (vivo 3. vixi victurus); **mansura:** part. fut. (maneo 2. mansi mansum); **munus, eris, n.:** posao, zadatak, služba; dar, milost; **scribenda, legenda:** gerundiv; **horum:** gen. dijelni (gen. partitivus); **Misenum, i, n.:** Misen, luka u Napuljskom zalivu (današnji rt Capo Miseno); **praesum esse fui:** biti na čelu, upravljati (+ *dat.*); **Nonum Kal. Septembres:** 24. august (nonus 3 *num. ord.* deveti; Kalendae, arum, f.: Kalende, prvi dan svakog mjeseca; September, sedmi mjesec); **hora fere septima:** oko jedan sat popodne (Rimljani su dijelili dan na 12 sati (od izlaska do zalaska sunca), a podne je padalo u 6 sati (prema sadašnjem računanju, to je podne, 12 sati)); **apparere nubem:** ak. s inf.; **inuitata magnitudine, specie:** abl. svojstva (abl. qualitatis); **uti sole:** sunčati se (utor 3. usus sum (+ *abl.*)); **intuens:** part. prez. (intueor 2. tuitus sum: posmatrati); **Vesuvium fuisse:** ak. s inf.; **ut:** *coni.* kao; **noscendum:** gerundiv, *ak. sg.*; **liburnicam aptari:** ak. s inf. (*liburnica navis*); **me malle:** ak. s inf.; **forte:** *adv.* slučajno; **alibi:** *adv.* drugdje; **illic:** *adv.* ondje, tamo; **omnibus noctibus:** gen. dijelni (gen. partitivus); **odor sulphuris:** većina je nastradala gušenjem gasovima, sumpor-dioksidom i dimom koje je proizvela erupcija Vezuva; **servolus, i, m.:** *demin.* (< servus, i, m.); **concido 3. idi -:** srušiti se, mrtav pasti; **ut:** *coni.* kao; **crassiore caligine:** abl. instrumenti; **spiritu obstructo, clauso stomacho:** abl. aps.; **stomachus, i, m.:** jednjak, dušnik; **natura:** abl. obzira (abl. limitationis); **ubi:** *coni.* čim; **novissimus 3: superl.** poslednji, krajnji (novus 3); **defunctus:** mortuus (defungor 3. functus sum); **finem facere:** završiti; **cum:** *coni.* dok, kada; **persequor 3. secutus sum:** slijediti, nastaviti; ispisati (+ *ak.*).

SUPREMA TIBERII

Car Tiberije (14–37. p.n.e.) došao je na prijestolje poslije Augustove smrti. Porijeklo je vodio iz čuvenog roda Klaudija i prvobitno se zvao Tiberije Klaudije Neron, a poslije usvajanja – Tiberije Julije Cezar.¹¹²

Opis Tiberijeve smrti, kao i opis njegovog karaktera, veličanstveno je dao historičar Tacit u svojim *Analima*.¹¹³ Historičar nam saopštava da su se prvaci države dogovorili oko preuzimanja vlasti kad su čuli da je Tiberije slab i da mu ne preostaje više od dva dana života. Najslikovitiji je opis trenutka kad su svi mislili da je car izdahnuo i kaos koji je nastao kada se Tiberije povratio. U toj agoniji, ne želeći da rizikuje vlast, Tiberija je ugušio Makron, prefekt pretorijanske garde i Sejanov nasljednik.

U Tacitovim *Analima*, prepunim portreta raznih historijskih ličnosti, nalazi se i portret cara Tiberija. Pisac nam veoma životno i umjetnički, sa puno psihološke analize, slika karakter ovog cara. Postupak portretisanja prvo teče postepeno, tako da Tiberija upoznajemo kroz njegove govore, pisma i postupke. Ali ima mjesta gdje pisac u nekoliko rečenica skicira ovu historisku ličnost.¹¹⁴ U odabranom odlomku upoznajemo Tiberija kao licemjernog, svirepog i nepovjerljivog junaka tragične sudbine.

Iam Tiberium corpus, iam vires, nondum dissimulatio deserebat. Idem animi rigor: sermone ac vultu intentus, quaesita interdum comitate quamvis manifestam defectionem tegebat. Mutatisque saepius locis tandem apud promunturium Miseni consedit in villa, cui L. Lucullus quondam dominus. Illic eum appropinquare supremis tali modo compertum. Erat medicus arte insignis, nomine Charicles, non quidem regere valetudines principis solitus, consilii tamen copiam praebere. Is velut propria ad negotia digrediens et per speciem officii manum complexus pulsum venarum attigit. Neque fefellit; nam Tiberius, incertum an offensus tantoque magis iram premens, instaurari epulas iubet discumbitque ultra solitum, quasi honori abeuntis amici tribueret. Charicles tamen labi spiritum nec ultra biduum duraturum Macroni

¹¹² Kao car zvao se Tiberije Cezar August. O Tiberiju i njegovoj vladavini vidi: Машкин, Н.А. (1951). *История царей Рима*, 348.

¹¹³ *Anali* su puni opisa smrti koji su prikazani na dramatičan i tragičan način, tako da nalikuju na tragedije u prozi. Detaljnije vidi: Ljubišić, S. (2019). *Tacitovi Anali u srpskim i hrvatskim prevodima 20. vijeka*, 164–170.

¹¹⁴ O Tacitovom jeziku i stilu, te umješnosti u portretisanju pojedinih likova vidi: Ljubišić, S. (2019). *Tacitovi Anali u srpskim i hrvatskim prevodima 20. vijeka*, 64–71.

firmavit. Inde cuncta colloquiis inter praesentes, nuntiis apud legatos et exercitus festinabantur. Septimum decimum kal. Aprilis interclusa anima creditus est mortalitatem explevisse. Et multo gratantum concursu ad capienda imperii primordia C. Caesar egrediebatur, cum repente affertur redire Tiberio vocem ac visus vocarique, qui recreandae defectioni cibum afferrent. Pavor hinc in omnes: et ceteri passim dispergi, se quisque maestum aut nescium fingere; Caesar in silentium fixus a summa spe novissima exspectabat. Macro intrepidus opprimi senem iniectu multae vestis iubet discedique ab limine. Sic Tiberius finivit octavo et septuagesimo aetatis anno.¹¹⁵

(Tac. *Ann.* VI 50)

KOMENTAR:

Apud promunturium Miseni: kod Mizenskog rta; **Misenum, i, n.:** rt i grad u Kampaniji; **cui L. Lucullus quondam dominus (fuit):** eliptična rečenica (nedostaje pomoćni glagol *biti*); **L. Lucullus:** Lucije Lukul (Lucius Lucullus), rimski vojskovođa u Mitridatskom ratu, poznat po svojoj duhovnosti i obrazovanosti, ali isto tako i po bogatstvu i rasipnosti; **eum appropinquare:** ak. s inf.; **supremis:** dat. objekta (dat. obiectivus) od **suprema, orum, n.:** posljednji časovi života (vidi pod *superus*); **compertum (est):** elipsa¹¹⁶ (comperio 4. peri pertum); **arte...nomine:** abl. obzira (abl. limitationis), po vještini...po imenu; **Charicles, is, m.:** Harikle, Tiberijev ljekar; **non quidem regere valetudines principis solitus:** (doslovno) koji doduše nije običavao upravljati zdravljem carevim = koji nije obično liječio cara (Harikle nije bio stalni dvorski ljekar, već je pozivan samo povremeno na „consilium”); **copiam praebere:** ak. s inf.; **per speciem officii:** pod izgledom učtivosti; **pulsum venarum attigit:** opipa (mu) puls na venama; **Neque (Tiberium) fefellit:** eliptična rečenica; **incertum an...iram premens:** part. prez.; **instaurari epulas:** ak. s inf.; **quasi... tribueret:** poredbena reč.; **honori:** dat. svrhe (dat. finalis); **abeuntis:** part. prez. (abeo ire ii itum); **labi spiritum nec... duraturum (esse):** ak. s inf. (inf. prez. pas. (labor 3. lapsus sum) i inf. fut. akt. (duro 1); elipsa; **Macroni:** dat. objekta (dat. obiectivus); Nevije Sertorije

¹¹⁵ Latinski tekst: Cornelius Tacitus (1855). *Ab excessu divi Augusti I-IV.* I (Nipperday, Karl, ed.). Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.

¹¹⁶ Elipsa (grč. *éllipsis* = izostajanje), stilski figura koja se upotrebljava kada se želi postići jezgrovitost, kratkoća i punoća izraza, pa je u eliptičnim rečenicama često izostavljen glagol. Живковић, Д. (2001). *Теорија књижевности са теоријом писмености*. Београд: Драганић, 76–77.

Makron (Naevius Sertorius Macro) oborio je svemoćnog Sejana i postao vođa pretorijanske garde. Bio je Tiberijev ljubimac i u dogovoru sa Kaligulom htio je ukloniti Tiberija; **Inde cuncta (comparata sunt) colloquiis inter praesentes**: eliptična rečenica; **Septimum decimum kal. Aprilis**: 16. marta; **interclusa anima**: abl. aps. (zaustaviti disanje);¹¹⁷ **mortalitatem explevisse**: ak. s inf. (umrijeti);¹¹⁸ **gratantum**: gen. pl. part. prez. (grator 1.);¹¹⁹ **ad capienda imperii primordia**: da preuzme, primi vlast;¹²⁰ **C. Caesar**: Gaj Cezar Kaligula (Gaius Caesar Caligula, 37–41. p.n.e.), rimski car, došao na vlast poslije Tiberijeve smrti;¹²¹ **redire...vocem ac visus**: ak. s inf.;¹²² **qui...cibum afferrent**: odnosna reč. sa namjernim značenjem; **recreandae defectioni**: da se okrijepi, da povrati snagu (gerundiv stoji predikatno i označava svrhu); **pavor hinc in omnes (fuit)**: eliptična rečenica; **se quisque maestum aut nescium fingere**: svaki za sebe se pretvarao da je žalostan ili da ništa ne zna (fingere: istorijski inf. = fingebat); **Caesar**: misli se na Kaligulu; **novissima (suprema)**: zadnji smrtni čas (elipsa); **opprimi senem**: ak. s inf.; **discedi**: inf. prez. pas. (discedo 3. cessi cessum);¹²³ **ab limine**: abl. odvajanja (abl. separationis), iz kuće.¹²⁴

ORIGO ET INGENIUM TIBERII

Pater ei Nero et utrimque origo gentis Claudiae, quamquam mater in Liviam et mox Iuliam familiam adoptionibus transierit. Casus prima ab infantia ancipites; nam proscriptum patrem exsul secutus, ubi domum Augusti privignus introiit, multis aemulis conflictatus est, dum Marcellus et Agrippa, mox Gaius Luciusque Caesares viguere; etiam frater eius Drusus prosperiore

¹¹⁷ Glagol i imenica upotrijebljeni su metonimijski. V. Ljubišić, S. (2019). *Tacitovi Anali u srpskim i hrvatskim prevodima 20. vijeka*, 166.

¹¹⁸ Izraz je upotrijebljen metonimijski. Konstrukcija zavisi od glavnog glagola u pasivu što ukazuje na preuzimanje fraze od Tit Livija. V. Ibidem, 166–167.

¹¹⁹ Derponentni glagoli imaju i neke aktivne oblike, kao što je particip prezenta. V. Шијачки-Маневић, Б. (1996). *Граматика латинског језика*, 164.

¹²⁰ Akuzativ gerunda i gerundiva uvijek stoji s prijedlozima: *ad, in, inter, ob*. Akuzativ gerundiva stoji predikatno i označava svrhu. V. Ibidem, 255.

¹²¹ Detaljnije vidi: Машкин, Н.А. (1951). *Историја старог Рима*, 354–355.

¹²² Akuzativ s infinitivom zavisi od glagola u pasivu, a takvu konstrukciju Tacit preuzima od Tita Livija.

¹²³ Tacit često, umjesto rečenice uz *verba postulandi* i veznikom *ut* sa konjunktivom prezenta i imperfekta, koristi konstrukciju akuzativa s infinitivom. Detaljnije vidi: Ljubišić, S. (2019). *Tacitovi Anali u srpskim i hrvatskim prevodima 20. vijeka*, 169.

¹²⁴ Imenica *limen, inis, n. prag* u rečenici je upotrijebljena kao sinegdoha (*pars pro toto*), gdje se dio koristi umjesto cjeline, tj. umjesto imenice *domus, us, f. kuća*. V. Ibidem, 169.

civium amore erat. Sed maxime in lubrico egit accepta in matrimonium Iulia, impudicitiam uxoris tolerans aut declinans. Dein Rhodo regressus vacuos principis penates duodecim annis, mox rei Romanae arbitrium tribus ferme et viginti obtinuit. Morum quoque tempora illi diversa: egregium vita famaue, quoad privatus vel in imperiis sub Augusto fuit; occultum ac subdolum fingendis virtutibus, donec Germanicus ac Drusus superfuere: idem inter bona malaue mixtus incolumi matre; instabilis saevitia, sed obtectis libidinibus, dum Seianum dilexit timuitve, postremo in scelera simul ac dedecora prorupit, postquam remoto pudore et metu suo tantum ingenio utebatur.¹²⁵

(Tac. *Ann.* VI 51)

KOMENTAR:

Nero, onis, m.: Neron; Tiberije Klaudije Neron (Tiberius Claudius Nero), muž Augustove treće žene Livije; **utrimque:** i po ocu i po majci; **quamquam... transierit:** dopusna reč. sa veznikom uz koji stoji indikativ, ali kod Tacita skoro uvijek stoji s konjunktivom; **Livia, ae, f.:** Livija, treća žena Augustova i majka Tiberijeve;¹²⁶ **Iulia familia:** Julijevska porodica (Iulius, ime starog patricijskog plemena u Rimu); **casus... ancipites (habuit):** imao je nesigurne položaje, tj. još od ranog djetinjstva pratila ga je nepostojana sudbina (eliptična rečenica); **secutus:** part. perf. (sequor 3. secutus sum); **Marcellus, i, m.:** Marcel (M. Claudius Marcellus), sin G. Klaudija Marcela i Oktavije Mlađe, sestre Augustove, muž Augustove kćeri Julije, umro 23. p.n.e.; **Agrippa, ae, m.:** Agripa (M. Vipsanius Agrippa), vojskovođa i prijatelj Augustov, oženjen s Augustovom kćeri Julijom, Marcelovom udovicom, sa kojom je imao sinove Gaja i Lucija; **Gaius Luciusque Caesares:** Cezari Gaj i Lucije, Agripini sinovi i unuci Augustovi;¹²⁷ **viguere** = viguerunt, arhaični oblik za 3. l. pl. ind. perf. akt.; **Drusus, i, m.:** Druz (Claudius Nero Drusus), pastorak cara Augusta i brat Tiberijev, nakon slavnog ratovanja u Germaniji, umro mlad

¹²⁵ Latinski tekst: Cornelius Tacitus (1855). *Ab excessu divi Augusti I-IV.* I (Nipperday, Karl, ed.). Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.

¹²⁶ August se ženio tri puta: prvo se oženio Klodijom, ćerkom narodnog tribuna Klodija i Fulvije, zatim Skribonijom, koja mu je rodila ćerku Juliju, a treća žena mu je bila Livija Druzila. Ona je bila supruga Tiberija Klaudija Nerona s kojim je imala dva sina, Tiberija Klaudija Nerona (cara Tiberija) i Nerona Klaudija Druza, koji je pobijedio Germane i umro veoma mlad. August je usinio Tiberija (4. n.e.) i adoptirao Liviju koja se od tada naziva Augusta. V. Машкин, Н.А. (1951). *История старог Рима*, 330–331.

¹²⁷ Marcel, Agripa, te Agripini sinovi, Cezari Gaj i Lucije, bili su pretendenti na carski prijesto, ali su rano umrli, tako da je vlast naslijedio Augustov adoptirani sin Tiberije. V. Ibidem, 330–331.

9. p.n.e; **prosperiore civium amore erat**: bješe omiljeniji među građanima; **accepta...Julia**: abl. aps.; **tolerans aut declinans**: part. prez.; **Rhodo**: abl. mjesta (abl. loci), ostrvo Rodos; **regressus (est)**: eliptična rečenica; **penates**: metonimija za domus;¹²⁸ **morum quoque tempora illi diversa (sunt)**: i karakter mu je imao različite periode (eliptična rečenica); **illi**: dat. prisvojni (dat. possessivus); **egregium...occultum ac subdolum (tempus ei erat)**: eliptična rečenica, svojstvena Tacitu i njegovom lapidarnom izrazu; **vita fama**: abl. obzira (abl. limitationis); **quoad privatus...fuit**: vremenska reč.; **figendis**: gerundiv; **figendis virtutibus**: abl. obzira (abl. limitationis), što se tiče pretvaranja vrlina; **Germanicus, i, m.**: Germanik, sin Druza Klaudija Nerona (brata Tiberijeva), vojskovođa u ratu protiv Germana; **superfuere** = superfuerunt, arhaični oblik za 3. l. pl. ind. perf. akt.; **mixtus**: part. perf. pas. (misceo 3. miscui mixtum (mistum)); **incolumi matre**: abl. aps. bez part.; primjer gdje Tacit umjesto pridjeva *vivus* koristi pridjev *incolumis*;¹²⁹ **obtectis libidinibus**: abl. aps.; **Seianus, i, m.**: Sejan (Lucius Aelius Seianus), prefekt pretorijanske garde i Tiberijev ljubimac; **postquam...utebatur**: vremenska reč. (otkad je živio); **remoto pudore et metu**: abl. aps.; **suo...ingenio**: abl. načina (abl. modi).

DE CAESARE TITO

Gaj Svetonije Trankvil (Gaius Suetonius Tranquillus, oko 70. n.e. – oko 140. n.e.) bio je rimski pisac, historiograf. Napisao je oko 120. godine biografsko djelo *O životu dvanaest careva (De vita duodecim Caesarum)*, od Cezara i Oktavijana Augusta do Domicijana. Jedno vrijeme je služio kao Hadrijanov sekretar (*ab epistulis*), pa je lako imao pristup bogatoj arhivskoj građi koju je iskoristio za svoje djelo.¹³⁰

Među Svetonijevim biografijama careva nalazimo i opis i podatke o caru Titu. Car Tit Vespazijan (Titus Flavius Vespasianus, 39. n.e. – 81. n.e) vladao je kratko vrijeme, od 79. do 81. godine. Bio je stariji sin cara Vespazijana s kojim je učestvovao u vojnim pohodima u rimskoj provinciji Judeji. Veći dio toga što znamo o životu i vladavini cara Tita temelji se upravo na podacima koje prenosi Svetonije. Tako saznajemo da je Tit tokom svoje kratke vladavine

¹²⁸ Metonimija (grč. *metonymia* = zamjena imena), stilska figura koja, kao i metafora, ima preneseno značenje, ali ono nije stvoreno na osnovu sličnosti ili suprotnosti pojmova, već na osnovu njihove logičke zavisnosti. V. Живковић, Д. (2001). *Теорија књижевности са теоријом писмености*, 67–69.

¹²⁹ Ljubišić, S. (2019). *Tacitovi Anali u srpskim i hrvatskim prevodima 20. vijeka*, 67.

¹³⁰ O Svetonijevim djelima i stilu vidi: Флашар, М., Будимир, М. (1991). *Преглед римске књижевности*, 558–561.

bio veoma uspješan i velikodušan vladar, između ostalog i stoga što je stavio van snage sporne zakone o kleveti i izdaji, i time spriječio mnoga pogubljenja i proganjanja. Svetonije ne šteti riječi ni kada su u pitanju sposobnosti i talenti ovog cara.¹³¹ Car Tit 80. godine završava Flavijev amfiteatar (*Amphitheatrum Flavium*), kasnije poznatiji kao Koloseum (*Colosseum*), čija je gradnja započeta još za vrijeme vladavine njegovog oca Vespazijana, 72. godine.

1.1. Titus, cognomine paterno, amor ac deliciae generis humani... natus est III Kal. Ian. insigni anno Gaiana nece.... 2.1. Educatus in aula cum Britannico simul ac paribus disciplinis et apud eosdem magistros institutus... 3.1. In puero statim corporis animique dotes exsplenduerunt, magisque ac magis deinceps per aetatis gradus: forma egregia et cui non minus auctoritatis inesset quam gratiae, praecipuum robur, quamquam neque procera statura et ventre paulo prociore; memoria singularis, docilitas ad omnis fere tum belli tum pacis artes. 3.2. Armorum et equitandi peritissimus, Latine Graeceque vel in orando vel in fingendis poematibus promptus et facilis ad extemporalitatem usque; sed ne musicae quidem rudis, ut qui cantaret et psalleret iucunde scienterque...

8.1. Natura autem benevolentissimus, cum ex instituto Tiberi omnes dehinc Caesares beneficia a superioribus concessa principibus aliter rata non haberent, quam si eadem iisdem et ipsi dedissent, primus praeterita omnia uno confirmavit edicto nec a se peti passus est. In ceteris vero desideriis hominum obstinatissime tenuit, ne quem sine spe dimitteret; quin et admonentibus domesticis, quasi plura polliceretur quam praestare posset, non oportere ait quemquam a sermone principis tristem discedere; atque etiam recordatus quondam super cenam, quod nihil cuiquam toto die praestitisset, memorabilem illam meritoque laudatam vocem edidit: „Amici, diem perdidit.”¹³²

(Suet. *Tit.* 1.1; 2.1; 3.1–2; 8.1)

¹³¹ Suet. *Tit.* 1–11.

¹³² Latinski tekst: C. Suetoni Tranquilli opera (1907). *De vita Caesarum libri VIII.* (Ihm, Maximilian, ed.). Leipzig: Teubner.

KOMENTAR:

Deliciae, arum, f. pl. tantum, radost, veselje; **III Kal. Ian.:** 30. decembar (39. n.e.); **insigni anno Gaiana nece:** godina je 39. n.e., vjerovatno se radi o ubistvu koje je naredio Gaj Kaligula, o ubistvu Marka Emilija Lepida, koji je bio sklopio zavjeru protiv Kaligule; **Britannicus, i, m.:** Britanik, sin cara Klaudija; **in puero:** u dječastvu, dječaćkom dobu; **exsplenduerunt:** exsplendesco 3. splendi -: sijati, odlikovati se; **magisque magis:** sve više i više; **quamquam (sc. esse): coni.** iako, premda; **ventre prociore:** opuštenijeg trbuha (*com. proiectus* 3); **tum belli tum pacis artes:** kako vojnički tako građanski (mirnodopski) poslovi; **equitandi:** gerund, *gen.*; **Latine Graeceque:** *adv.* na latinskom i grčkom jeziku; **orando:** gerund, *abl.*; **figendis:** gerundiv, *abl. pl.* (in figendis poematibus, zamjena gerunda gerundivom); **ut qui cantaret et psalleret:** posljedična reč.; **natura:** *abl.* obzira (*abl. limitationis*); **cum...non haberent:** uzročna reč.; **si...dedissent:** pogodbeni reč. (irealni hip. period); **praeterita:** praetere ire ii itum proci (*part. praeteritus* 3: prošli, minuli); **peti:** *inf. prez. pas.* (peto 3. ivi (ii) itum); *a se peti* bude traženo od njega; **ne...dimitteret:** zahtjevna reč. uz *verba postulandi*; **admonentibus domesticis:** *abl. aps.*; **quasi plura polliceretur:** poredbeni reč.; **oportere quemquam:** *ak. s inf.*; **a sermone principis discedere:** otići sa razgovora s carem; **super cenam:** nad večerom, za vrijeme večere.

MURUS HADRIANI

Publije Elije Hadrijan (Publius Aelius Hadrianus, 76–138. n.e.) bio je rimski car, koji je vladao od 117. do 138. godine. Pripadao je dinastiji Antonina, a na prestolju je naslijedio cara Trajana (98–117). Za razliku od Trajanove osvajačke politike, Hadrijanovu vladavinu je odlikovalo obezbjeđivanje postojećih granica Rimskog carstva i održavanje mira. Za vrijeme svoje vladavine car Hadrijan je posjetio gotovo sve rimske provincije, a mnogi natpisi iz tog vremena svjedoče da je naročitu pažnju posvećivao životu u provincijama. Iako su njegova putovanja imala prije svega političke ciljeve, kao što su utvrđivanje rimskih granica i obezbjeđivanje mira između Rimljana i drugih naroda u provincijama, on je kao pravi kosmopolita težio da iz radoznalosti posjeti i upozna razne druge krajeve svog Carstva. Pored brojnih reformi koje je sproveo za vrijeme svoje vladavine, jedna od značajnih jeste upravo ovo utvrđivanje spoljnih granica Rimskog carstva. Naime, podignute su odbrambene linije među kojima su i one u Britaniji, gdje

je sagrađen Hadrijanov zid, dug gotovo 120 km, koji je štitio najudaljenije zapadne granice Carstva od upada susjednih plemena.¹³³ Ovaj bedem, koji je dijelio britansko ostrvo na dva dijela, građen je gotovo deset godina za vrijeme Hadrijanove vladavine, a kasnije ga je obnovio car Septimije Sever (193–211). Ostaci Hadrijanovog zida postoje i danas, a 1987. godine uvršteni su na spisak Svjetske kulturne baštine UNESCO-a.¹³⁴

Značajan dio života Hadrijan je boravio u svom omiljnom gradu Atini, gdje je podigao mnoge građevine i osnovao opštehelenski savez. Hadrijan, kao veliki helenofil i poštovalac grčke kulture i umjetnosti, inspirisao je jednu od najznačajnijih francuskih književnica, takođe velikog helonofila, Margarit Jursenar da napiše svoje najveće djelo *Hadrijanovi memoari*.

Ostaci Hadrijanovog zida,
Velika Britanija

Romae erat imperator novus, nomine Hadrianus, hic bellum gerere nolebat, sed provincias visere cupiebat, ut de incolis cognosceret. Multa itinera per provincias imperii Romani faciebat sed Romanis erant tot provinciae ut Hadrianus omnes visere non posset. In Britanniam autem venit et usque ad Caledoniam iter fecit. Milites qui ibi positi erant murum ingentem aedificare iussit.

Alii dicunt Hadrianum murum aedificavisse ut provinciam contra barbaros defenderet; alii dicunt murum aedificatum esse ut gloriam et Romanorum et imperatoris ipsius Britannis ostenderet. Per multos annos, dum Romani in Britannia manebant, milites murum custodire solebant, ut gentes barbaras spectarent. Ita Romani semper parati erant ne hostes subito oppugnare possent. Etiam hodie magnae partes huius muri supersunt et plurimi viatores ad Caledoniam iter faciunt ut in muro ambulent.

¹³³ O vladavini cara Hadrijana vidi: Машкин, Н.А. (1987). *Историја старог Рима*, 391–396.

¹³⁴ <https://whc.unesco.org/en/list/> (30.03.2020).

KOMENTAR:

Romae: stari lokativ, koji oblikom odgovara genitivu (u Rimu); **ut... cognosceret:** namjerna reč.; **iter facere:** putovati; **Romanis:** dat. prisvojni (dat. possessivus); uz glagol *esse* dativ pokazuje lice ili stvar kojoj nešto pripada, često prevodimo glagolom *imati*; **ut...non posset:** posljedična reč.; **Britannia, ae, f.:** Britanija, rimska provincija osnovana poslije rimskog napada 43. n.e.; **Caledonia, ae, f.:** Keledonija, oblast koja se prostirala sjeverno od rimskih granica u Britaniji, današnja teritorija Škotske; **militēs aedificare:** ak. s inf.; **Hadrianum aedificavisse:** ak. s inf.; **ut...defenderet:** namjerna reč.; **murum aedificatum esse:** ak. s inf.; **ut...ostenderet:** namjerna reč.; **Romanorum, imperatoris ipsius:** gen. prisvojni (gen. possessivus); **Britannus, i, m.:** Britanac; **dum...manebant:** vremenska reč.; **soleo 2. solitus sum:** *semidep. gl.*; **ut...spectarent:** namjerna reč.; **ne...possent:** posljedična reč.; **ut...ambulent:** namjerna reč.

IMPERATOR DIOCLETIANUS

Dioklecijan (Gaius Aurelius Valerius Diocletianus, 245–316. n.e.), rimski car, koji je vladao od 284. do 305. godine, bio je rodom iz Dalmacije. Rimsko carstvo je podijelio na tetrahije kojima su upravljala četiri savladara: Dioklecijan, Galerije, Maksimijan, Konstancije. Kao car progonio je hrišćane i vladao je apsolutistički. Uveo je kult ličnosti, proglasio se sinom boga Jupitera i zahtijevao da ga poštuju kao živo božanstvo. Ovim je završio Principat, a otpočelo doba Dominata (dominus deus – božanski car). Car Dioklecijan abdicirao je 305. godine i povukao se u svoju palatu na području današnjeg Splita (Dioklecijanova palata), gdje se bavio vrtlarstvom.

De imperatore Diocletiano non desunt multae facetiae, quarum non me piget breviter narrare, quae post abdicationem factae sunt in sua villa, haud procul a Salonis aedificata. Diocletianus enim in villa otio praeclaro vitam senectae agebat. Vicarius dioecesis comitatus quibusdam doctis Nicomedensibus in villam venit et videns ibi seniozem imperatorem agros colentem: „Dive Auguste”, inquit, „artibus frui oportet.” Cui Diocletianus: „Nescio ut Ismenias tibiis canere, sed non pudet me, quia non sum tibicen; nescio ut Apelles coloribus pingere, sed non miseret me, quia non sum pictor; sed decet me olera viridia meis manibus in horto meo serere atque colere, quia imperator fui.”

Interim et alias origines dicere oportet, quibus illud imperatoris dictum et amor vitae rusticae memorari potest. Ita cuique libebit apud quendam incertum auctorem lectitare haec: Diocletianus vero apud Nicomediam sponte imperiales fasces relinquens in propriis agris consenuit. Iterum imperium nullo modo recipere noluit, tametsi ab Herculio atque Galerio rogabatur. Diocletianus tamquam pestem aliquam detestans in hunc modum respondit: „Utinam Salonae possetis visere olera nostris manibus instituta, profecto numquam istud temptandum iudicaretis.” Ita in palatio Diocletiani vivebatur sine onere imperii.

KOMENTAR:

Diocletianus, i, m.: Dioklecijan, rimski car (284–305. n.e.); **Salonae, arum, f.:** *pl. tantum*, Salona, grad u Dalmaciji (Solin); **vicarius dioecesis:** upravitelj dijeceze, namjesnik u pokrajini; **Nicomedensis, is, m.:** Nikomedanin, građanin Nikomedije; **non me piget:** *impers.* ne mrzi me (+ *ak.*); **vitam senectae:** gen. prisvojni (gen. possessivus), starački život; **frui:** inf. prez. (fruo 3. fructus (fruitus) sum: uživati (+ *abl.*)); **Ismenias, ae, m.:** Ismenija, poznati tebanski frulaš; **non pudet me:** *impers.* nije me stid (+ *ak.*); **Apelles, i, m.:** Apel, grčki slikar; **non miseret me:** *impers.* nije mi žao (+ *ak.*); **decet me:** *impers.* dolikuje mi (+ *ak.*); **amor vitae rusticae:** gen. subjekatski (gen. subiectivus), ljubav prema seoskom životu; **Nicomedia, ae, f.:** Nikomedija, glavni grad Bitinije; **imperiales fasces:** carska vlast; **Hercules, is, m.:** Herkul, mitski junak¹³⁵; **Galerius, i, m.:** Galerije; **tametsi...rogabatur:** dopusna reč.; **utinam...possetis:** optativni konj. (coniunctivus optativus), kamo sreće da možete (*konj. impf.* za sadašnjost, neispunjiva želja); **Salonae:** abl. mjesta (abl. loci); **visere olera...instituta:** ak. s inf.; **numquam istud...iudicaretis:** nikada ne biste procijenili da to valja pokušati (tj. nagovarati me da se vratim na prijestolje).

¹³⁵ Herkul (u grčkoj mitologiji Herakle) jedno je od najsloženijih božanstava u rimskoj religiji. U Rimu je njegov kult zvanično potvrđen 339. p.n.e., a zvanično kultno mjesto (*Ara maxima*) po odluci Apija Klaudija prešlo je iz privatnog u državno 312. p.n.e. Herkulu se pripisuju mnogi veliki poduhvati, a poistovjećivan je sa bogom Marsom (bogom rata), kao i bogom igara u cirkusu i božanstvom domaćeg ognjišta. Bio je sin Jupitera i Alkmene, a gonjen od Junone morao je, po nalogu svog rođaka Euristeja, izvršiti dvanaest teških zadataka. Primljen je među bogove i dobio Hebu za ženu. Rimljani su za zaklinjanje upotrebljavali njegovo ime u vokativu: *Hercules!* (*Tako mi Herkula! Boga mi!*).

IUS CIVILE

Rimljani su bili izrazito zemljoradnički, vojnički i pravnički narod, koji se u svim oblastima nauke i umjetnosti ugledao na Grke. Međutim, u oblasti prava Rimljani su se posebno isticali. Rimsko građansko pravo (*Ius civile*) tokom vijekova se razvilo u opštenarodno pravo (*Ius gentium*). Rimsko je pravo razlikovalo pisano od običajnog prava. Zakonom dvanaest ploča (*Leges duodecim tabularum*) počinje pisano pravo. On je glavni izvor za staro rimsko pravo (*Ius civile*), koje je bilo običajno pravo i važno samo za stanovnike grada Rima i njegovu okolinu. Građansko pravo je na snazi do 200. p.n.e., a poslije njega je uslijedilo Pretorsko sve do 30. p.n.e., po kojem je pretor svojim ediktom donosio nove zakone. Klasično pravo počinje s Augustom i traje do cara Dioklecijana, do 300. n.e. U tom periodu zakonodavstvo je na Senatu, ali princeps indirektno ima ovlasti preko ovlaštenih pravnih stručnjaka, koji daju pravne odgovore (*Ius respondendi*), čime je unaprijeđena pravna nauka.¹³⁶ Uz nastavu prava pravnici sve veću pažnju posvećuju književnoj djelatnosti. Poklasično pravo na snazi je u periodu apsolutističke monarhije kada car postaje glavni za donošenje pravnih odluka. Rimsko pravo važi za cijelo Carstvo. Javlja se težnja da se Rimsko pravo objedini u jednu zbirku, te je car Justinijan izvršio kodifikaciju pravnih spisa (*Corpus iuris civilis*). Zbirka se sastojala od: *Codex Iustinianus*, *Digesta* ili *Pandectae* i *Institutiones* ili *Elementa*.

Među najistaknutije pravnike u doba ranog Carstva ubraja se Gaj (Gaius, 110–180. n.e.), rodom sa Istoka, koji je živio i radio za vrijeme careva Antonina Pija i Marka Aurelija. Bio je profesor i pisac pravnih spisa, ali nije imao *Ius respondendi*. Justinijan ga je veoma cijenio i za sastavljanje svojih *Institucija* koristio se Gajevim *Institucijama*.¹³⁷ Najvažnije Gajevo djelo iz pravne nauke jeste *Institutionum commentarii quattuor*, koje je objavio 161. godine. Djelo se sastojalo iz četiri knjige. U prvoj knjizi govori o personalnom (ličnom) pravu, u drugoj i trećoj o stvarnom pravu, a četvrta knjiga bavi se sudskim građanskim postupkom.

Omnes populi, qui legibus et moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur. Nam quod quisque

¹³⁶ Pravo davanje odgovora (*Ius respondendi*) značilo je da je mišljenje pravника oko nekog pravnog pitanja za sudiju obavezujuće. V. Машкин, Н.А. (1951). *История старог Рима*, 472–474.

¹³⁷ *Institutiones* su bili udžbenici iz osnovnih pitanja prava koji sistematizuju cjelokupno rimsko građansko pravo. Gajeve *Institucije* odlikuju se sistematičnošću i jasnoćom izlaganja.

populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium est vocaturque ius civile, quasi ius proprium civitatis. Quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes populos peraeque custoditur vocaturque ius gentium, quasi quo iure omnes gentes utuntur. Populus itaque Romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utitur. Constat autem ius populi Romani ex legibus, plebiscitis, senatus consultis, constitutionibus principum, edictis eorum, qui ius edicendi habent, responsis prudentium. Lex est quod populus iubet atque constituit. Plebiscitum est, quod plebs iubet atque constituit. Plebs autem a populo eo distat, quod populi appellatione universi cives significantur connumeratis etiam patriciis, plebs autem appellatione sine patriciis ceteri cives significantur. Unde olim patricii dicebant plebiscitis se non teneri, quia sine auctoritate eorum facta essent. Sed postea lex Hortensia lata est, qua cautum est ut plebiscita universum populum tenerent. Itaque eo modo legibus exaequata sunt. – Senatus consultum est, quod senatus iubet atque constituit. Itaque legis vicem obtinet, quamvis fuerit quaesitum.¹³⁸

(Gai. *Inst.* I 1–11)

KOMENTAR:

Peraeque: *adv.* na potpuno isti način, jednako; **ius gentium:** gentilno pravo, tj. opštenarodno pravo. *Ius gentium* se slaže u osnovi s prirodnim pravom (*Ius naturale*) drugih naroda i to na osnovu zdravog razuma (*naturalis ratio*). Zdrav razum je kod svih naroda stvorio iste pravne pojmove i osjećaj za pravičnost; **quo** = eo; **responsis (iuris) prudentium:** od odgovora pravnih stručnjaka; **iubet atque constituit:** naredi i odredi; **distat:** razlikuje se; **connumeratis etiam patriciis:** ubrajajući čak i patricije; **se non teneri:** da ih ne obavezuju, da ne važe za njih; **sine auctoritate eorum:** bez njihovog sudjelovanja; **lex lata est:** legem ferre; *Lex Hortensia* donesen je 287. p.n.e.; **cautum est:** određeno je (caveo 2); **legibus exaequata sunt:** izjednačeni su sa zakonima; **legis vicem:** važnost, ulogu zakona; **quamvis fuerit quaesitum:** dopusna reč.; iako je bilo dovedeno u pitanje, bilo sporno.

¹³⁸ Latinski tekst: <http://legalhistorysources.com/Law508/Roman%20Law/GaiusInstitutes.htm> (20.05.2020).

CODEX IUSTINIANUS

Car Justinijan I (483–565) vladao je Istočnim rimskim carstvom od 527. do 565. godine. Tokom svoje vladavine nastojao je da obnovi Rimsko carstvo i sprovede njegovu restauraciju. Uspio je da uspostavi vlast i u zapadnom dijelu Rimskog carstva boreći se protiv varvarskih naroda. Ove pohode vodio je njegov najveći vojskovođa Velizar, koji je za kratko vrijeme, tokom 533. i 534. osvojio državu Vandala i zarobio kralja Gelimera. U sljedećim pohodima Velizar se bori protiv Istočnih Gota u Italiji, koju cijelu osvaja 555. godine, poslije dvadeset godina borbe. Pohodi su završeni zauzimanjem jugoistočnog dijela Hispanije čime je uspostavljeno staro Carstvo, ali ono nije dugo trajalo.¹³⁹

Za vrijeme svoje vladavine Justinijan I ostao je upamćen i po kodifikaciji rimskog prava, kao i izgradnji crkve Svete Sofije, veličansvenog hrama koji otvara novo doba u istoriji hrišćanske arhitekture, i bazilike u Raveni. Najveće djelo Justinijanovog doba bila je kodifikacija rimskog prava, koju je obavila komisija pod vođstvom Tribonija. Sakupivši zbirke starih zakona i propisa koje su izdali carevi poslije Hadrijana, komisija objavljuje Justinijanov *Kodeks* 529. godine, a kasnije, 533. godine, i veće djelo *Digesta* ili *Pandekte* (zbirka spisa rimskih pravnika) i *Institucije* (izvodi iz *Digesta* i komentari). Kao poslednji dio Justinijanovog *Zbornika građanskog prava* (*Corpus iuris civilis*) objavljene su i *Novele* (novi propisi objavljeni u Justinijanovo doba).¹⁴⁰

O Justinijanu I, njegovim pohodima i kodifikaciji rimskog prava piše u svom velikom djelu *Istorija Langobarda* (*Historia Langobardorum*) i Pavle Đakon (Paulus Diaconus, 720–800), langobardski istoričar i đakon u manastiru Monte Kasino u Italiji. Ovo djelo obuhvatalo je istoriju Langobarda, zapadnogermanskog plemena, od 568. do 744. godine.

Hac tempestate Iustinianus Augustus Romanum imperium felici sorte regebat: qui et bella prospere gessit et in causis civilibus mirificus extitit. Nam per Belisarium patricium Persas fortiter devicit, perque ipsum Belisarium Wandalorum gentem, capto eorum rege Gelismero Africam totam post annos nonaginta et sex Romano imperio restituit. Rursumque Belisarii viribus gentem Gothorum in Italia, capto Witichis eorum rege, superavit... Leges quoque Romanorum, quarum prolixitas nimia erat et inutilis dissonantia, mirabili brevitate correxit. Nam omnes

¹³⁹ Острогорски, Георгије (1993). *Историја Византије*. Београд: Просвета, 89–93.

¹⁴⁰ Ibidem, 93–95.

constitutiones principum, quae utique multis in voluminibus habebantur, intra duodecim libros coartavit idemque volumen Codicem Iustinianum appellari praecepit. Rursumque singulorum magistratum sive iudicum leges, quae usque ad duo milia paene libros erant extensae, intra quinquaginta librorum numerum redegit eumque codicem digestorum sive pandectarum vocabulo nuncupavit. Quattuor etiam institutionum libros, in quibus breviter universarum legum textus comprehenditur, noviter composuit.¹⁴¹

(Paul. Diac. *Hist. Lang.* I 25)

KOMENTAR:

Belisarius, ii, m.: Velizar, vojskovođa cara Justinijana I; **Persa, ae, m.:** Persijanac; **Wandali = Vandali, orum, m.:** Vandali, istočnogermansko pleme; **capto rege Gelismero:** abl. aps.; **Gelimerus, i, m.:** Gelimer, kralj Vandala, kojeg je Velizar zarobio 534; **Gothi, orum, m.:** Goti, istočnogermansko pleme. U V i VI vijeku podijelili su se na Vizigote (Iberijsko poluostrvo) i Ostrogote (Apeninsko poluostrvo); **capto Witichis rege:** abl. aps.; **Witichis:** Vitiges, kralj Ostrogota, zarobljen poslije bitke kod Ravene 540; **vis** (*sg. ak. vim, abl. vi, pl. nom. vires, gen. virium*): snaga, sila; **prolixitas, atis, f.:** izobilje; **utique:** svakako; **coarto 1.:** suziti, zbiti; **codex, icis, m.:** kodeks, zakonik (*Codex Iustinianus*, 12 knjiga); **Digesta, orum, n.:** Digesta, 50 knjiga (< digero 3. gessi gestum: urediti); **Pandectae, arum, f.:** Pandekte (grčki naziv); **nancupo 1.:** nazvati; **Institutiones, um, f.:** *Institucije*, četiri knjige; **noviter:** *adv.* iznova.

¹⁴¹ Latinski tekst: Paulus Diaconus (1878). *Historia Langobardorum*. (Waitz, Georg, ed.). Hanover.

REX VLADIMIRUS

Ljetopis popa Dukljanina je prvo nacionalno književno djelo XII vijeka, koje je prvobitno napisano na slovenskom, a do nas je došlo u latinskom prevodu. Ono predstavlja jedan od najstarijih izvora za našu nacionalnu istoriju. U njemu su opisani bojevi dukljanskih vladara za slobodu i nezavisnost. Ljetopis se dijeli na tri dijela.

U prvom dijelu se govori o Bijeloj i Crvenoj Hrvatskoj. Drugi dio je najvjerodostojniji i govori o kralju Vladimiru. Kralj Vladimir bio je poznat kao veoma pobožan i pravedan vladar (1000–1016) najmoćnije srpske kneževine Duklje. Kod istoričara Danijela Farlatija spominjan je kao Vladimir, kralj Srba.¹⁴² Njegova vladavina pada u period dugotrajnog rata između Vizantije i Samuilovog carstva, a on sam je bio u bliskim odnosima sa Vizantijom. Nakon što je Samuil osvojio Duklju 1010. godine, Vladimir je dopao u ropstvo. U *Ljetopisu popa Dukljanina* zapisano je da se u Vladimira zaljubila Samuilova kćerka Teodora Kosara. Na njenu molbu Samuil je odobrio njihov brak i kralja Vladimira, kao svog zeta, vratio na dukljanski presto da vlada u ulozi njegova vazala. Vladimir nije učestvovao u ratnim pohodima na Vizantiju, a nakon vizantijske pobjede nad Samuilom 1014. godine, te nedugo poslije i Samuilove smrti, Vladimira je 1016. godine dao pogubiti Jovan Vladislav, sinovac i Samuilov nasljednik na vlasti.

U trećem dijelu *Ljetopisa* nalaze se legende i priče o dukljanskim vladarima od X do XII vijeka. *Ljetopis* je napisan crkvenim latinskim jezikom, uobičajenim za to doba.

Sveti Jovan Vladimir, ikona

¹⁴² Farlati, Danijele (1817). *Illyrici sacri*. Venetiis. VII, 437.

Puer autem Vladimirus, accepto regno, crescebat decoratus omni sapientia et sanctitate. Tempore itaque eodem, dum Vladimirus esset adolescens et regnaret in loco patris sui, supradictus Samuel Bulgarinorum imperator, congregato magno exercitu, advenit in partibus Dalmatiae in terram regis Vladimiri. Rex vero qui vir sanctus erat et nolebat aliquem de suis perire in bello, secessit humiliter et ascendit in montem, qui Obliquus dicitur, cum omni gente sua. Veniens post haec imperator cum exercitu et cernens, quod regi praevalere non posset, partem sui exercitus ad montis pedem reliquit partemque secum ducens ad expugnandam civitatem Dulcinium perrexit. Erant praeterea per montem Obliquum igniti serpentes, qui statim ut aliquos percutiebant, absque ulla tarditate moriebantur coeperuntque magnum damnum facere, tam de hominibus, quam de animalibus. Tunc rex Vladimirus orationem fudit ad dominum cum lacrimis, ut deus omnipotens liberaret populum suum ab illa pestifera morte.¹⁴³

(Pop Dukljanin, *Ljetopis XXXVI*)

KOMENTAR:

Vladimirus, i, m.: Vladimir, kralj Duklje (1000–1016); **accepto regno:** abl. aps.; **Samuel:** bugarski car, osvojio Duklju 1010, a kralja Vladimira zarobio; **congregato magno exercitu:** abl. aps.; **Obliquus, i, m.:** Oblik (sadašnji Taraboš na desnoj obali Bojane, uz grad Skadar); **ad montis pedem:** u podnožju brda; **Dulcinium, i, n.:** Ulcinj; **absque ulla tarditate:** odmah, na mjestu; **magnum damnum facere:** ak. s inf.; **tam...quam:** kako...tako; **orationem fudit:** diže molitvu.

¹⁴³ Latinski tekst: *Gesta regum Sclavorum* (2009). Tom I. Izdanje priredila i tekst prevela Dragana Kunčer. Beograd. Istorijski institut, Nikšić: Manastir Ostrog.

LATINSKO - SRPSKI RJEČNIK

A

a, ab, abs *praep.* od, iz

abdicio, ionis, f. prijevremeno odricanje

abeo, ire, ii, itum otići, odlaziti

abhorreo, ui, - 2. razlikovati se; uplašiti se

abicio, ieci, iectum 3. odbaciti, zbaciti; pustiti što, poniziti; umanjiti

abrogo 1. ukinuti, javnu službu kome oduzeti; oteti

abstineo, tini, tentum 2. zadržavati, zaustaviti, odvrćati, suzdržati se (re)

absum, abesse, afui ne biti tu; nedostajati

accedo, accessi, accessum 3. pristupiti, približiti se

accio, ivi, itum 4. pozvati, dozvati

accipio, cepi, ceptum 3. primati, prihvatati; osjećati; doznati, shvatiti

accuro, curri, cursum 3. dotrčati

accuso 1. optužiti

acer, acris, acre oštar, a, o

acies, ei, f. oštrina, vid; boj, bitka

acriter *adv.* oštro, žestoko; smjelo

actio, onis, f. djelovanje, radnja; parnica

actor, oris, m. vršilac; parničar

ad *praep.* s *ak.* do, k, ka, na, protiv, na blizu, pred

adaequo 1. izjednačiti, uporediti, ravan biti kome ili čemu

addo, didi, ditum 3. dodati; dometnuti; nastaviti

adduco, duxi, ductum 3. dovoditi, dovesti; natjerati; potaći

adeo *adv.* dotle, toliko, tako, upravo

adeo, ire, ii, itum prilaziti, dolaziti ka

adficio (afficio), feci, factum 3. djelovati na koga; *morte afficere* usmrtniti; oslabiti

adhaereo, haesi, haesum 2. prilijepljen biti za, držati se čega (s *dat.*); graničiti

adhuc *adv.* dosad; još, još uvijek

adicio, ieci, iectum 3. dobaciti, priložiti, dodavati; pridodati

adiungo, iunxi, iunctum 3. privezati, pripajati; pridodati, pridružiti

adiutor, oris, m. pomoćnik

adiuvo 1. pomagati

administro 1. upravljati, obavljati

admirabilis, e čudesan

admiror *dep.* 1. diviti se, čuditi se

admitto, misi, missum 3. pustiti, dopustiti; primiti

admoneo, monui, monitum 2. opominjati; podsjetiti

admoveo, movi, motum 2. primaći, približiti

adolescens, ntis odrastao, mlad;
subst. m./f. mladić, mlada žena

adolesco, evi, ultum 3. odrasti, narasti, jačati

adoptio, ionis, f. posinjavanje, posinjenje

adorno 1. opreмати, nakititi, ukrasiti

adstringo/asstringo, strinxi, strictum 3. privezati

adulescentia, ae, f. mladost

adulescentulus 3 sasvim mlad;
subst. -i m. mladić

aduro, ussi, ustum 3. paliti, spaliti

advenio, veni, ventum 4. dolaziti ka, doći, približiti se

adventus, us, m. dolazak, početak

adversus (adversum) adv. nasuprot, prema, k, protiv; *praep. s ak.* prema, protiv

adversus 3 neprijatan; nepovoljan; nasuprot

aedificium, i, n. zgrada

aedifico 1. graditi, zidati

aedilis, is, m. edil (državna služba); *aedilis plebeius* plebejski edil

aegre adv. teško; jedva

aemulus, i, m. takmac, zavidnik

aequus 3 jednak, zgodan, prikladan;

povoljan, pravedan, nepristran

aër, aëris, m. (*ak. aera*) vazduh

aestimo 1. cijeniti, smatrati

aestuo 1. buktiti, plamtjeti; biti vruć

aetas, atis, f. doba, vijek, život

aeternitas, atis, f. vječnost

affero, ferre, tuli latum donijeti

afficio, feci, fectum 3. učiniti; pričiniti; obuzeti

affirmatio, ionis, f. potvrđivanje, potvrda; uvjeravanje

affirmo 1. potvrđivati; tvrditi; uvjeravati

ager, gri, m. njiva, polje; oblast

aggredior, gressus sum dep. 3. pristupiti; napasti, navaliti na koga; prihvatiti se

aggrego 1. pridruživati

agmen, inis, n. skup, povorka; put

ago, egi, actum 3. voditi, postupati, tjerati, goniti, ići, načiniti, raditi; vladati se, ponašati se

agrarius 3 poljski, zemljišni

agrestis, e poljski; seljački, neobrazovan

agricola, ae, m. zemljoradnik, ratar

aio verb. def. reći, kazati

ala, ae, f. rame; krilo u ptice, krilo kod vojske

alacrtitas, atis, f. vatra, živahnost; vatrenost

ales, itis krilat, brz; *subst.* ptica; kob
alibi *adv.* drugdje, na drugom mjestu
alienus 3 tuđ, stran
aliquando *adv.* jedanput, jednom
aliqui, aliquae, aliquod neki, a, o
aliquis, aliquid neko, nešto
aliter *adv.* drugačiji, na drugi način
alius, alia, aliud (*gen.* alterius, *dat.* alii) drugi (od dvojice); različit, drugačiji
aliquot *adi. indecl.* nekoliko
alligo 1. privezati, vezati
alter, era, erum jedan (od dvojice, od dvije, od dvoje); *alter-alter* jedan-drugi
alternus 3 izmjeničan, naizmjeničan
altus 3 visok; dubok
alveolum, i, n. koritašce
alveus, i, m. čamac, korito
ambages, um, f. okolišenje; zagonetan govor
ambiguus 3 nepouzdan, dvoznačan, dvosmislen
ambulo 1. šetati
amens, entis bezuman, besvjestan
amica, ae, f. prijateljica
amicitia, ae, f. prijateljstvo
amicus, i, m. prijatelj
amitto, misi, missum 3. otpustiti; izgubiti
amnis, is, m. rijeka
amor, oris, m. ljubav
amplexus, us, m. obuhvatanje, zagrljaj
amplifico 1. širiti; povećati, povisiti
amplus 3 prostran; obiman; znatan, značajan
an *upitna čestica* ili, ili možda
anceps, cipitis dvoglav; neodlučan, nesiguran; opasan
angustiae, arum, f. pl. tantum tjesnac, klanac; nestašica, nevolja; malodušnost
angustus 3 uzak, tijesan
animadverto, ti, sum 3. paziti, obratiti pažnju; primijetiti, koriti, kazniti
animal, alis, n. životinja
animus, i, m. duh
annona, ae, f. ljetina; žito; hrana
annus, i, m. godina
anser, eris, m./f. guska, gusak
ante *praep. s ak.* ispred, pred; prije
antea *adv.* prije toga, otprije
antecedo, cessi, cessum 3. ići ispred, preteći, prestići; nadmašiti, odlikovati se
antiquitus *adv.* od starine, u drevno vrijeme, nekad
antiquus 3 star, drevan, pređašnji
anus, us, f. starica

anxius 3 nemiran, zabrinut

appareo, ui, iturus 2. pojaviti se

appelatio, onis, f. nagovor; naziv, naslov

appello 1. osloviti, nazvati

appello, puli, pulsum 3. (pri)tjerati, (do)tjerati; *pas.* pristati (gdje), prići

appropinquo 1. približavati se

apricor dep. 1. sunčati se

apto 1. podesiti, namjestiti; udesiti

apud praep. s ak. kod

aqua, ae, f. voda; *pl.* banja

arator, oris, m. orač; zemljoradnik

arbitrium, ii, n. presuda, sud; neograničena vlast, moć

arbitror dep. 1. misliti, smatrati

arbor, oris, f. drvo

arca, ae, f. sanduk; tamnica

argentum, i, n. srebro

arguo, ui, - 3. očitovati; tvrditi, odati

arma, orum, n. pl. tantum oružje; bitka

armatus 3 naoružan

armo 1. naoružati

arripio, ripui, reptum 3. zgrabiti, dočepati; uhvatiti; odati se čemu

ars, artis, f. umjetnost, vještina

artifex, cis, m./f. umjetnik, -ca; majstor

arx, arcis, f. grad, tvrđava

ascendo, scendi, scensum 3. penjati se, uspinjati se; popeti se

ascensus, us, m. uspinjanje, uzlaz

ascisco, civi, citum 3. primati, uzeti, prisvojiti; prihvatiti, odobriti

aspicio, spexi, spectrum 3. (po) gledati, spaziti

assidue adv. neprestano, stalno

assisto, astiti, - 3. pristupiti, stajati uz šta, biti kod; pomoći (*s dat.*)

assurgo, surrexi, surrectum 3. dići se; ustati

at coni. ali, no, nego

ater, atra, atrum taman, crn

atque, ac coni. i, a, te, pa, i to

atrox, cis užasan, surov, divlji

attamen coni. ali, ipak

atingo, tigi, tactum 3. doticati se čega, stići; graničiti čim; prisvojiti

auctor, oris, m. začetnik, osnivač, utemeljitelj

auctoritas, atis, f. savjet, ugled, uzor; mišljenje, volja, naređenje, ugled; vlast

audacia, ae, f. odvažnost

audax, cis adi. odvažan, smio

audeo, ausus sum semidep. 2. usuditi se, smjeti

audio 4. slušati, čuti

augur, uris, m. augur, vrač

aula, ae, f. dvorište; carski dvor

aurum, i, n. zlato

aut *conict.* ili; *aut...* *aut* ili... ili

autem *coni.* a, ali, pak

auxilium, i, n. pomoć

avidus 3 žudan, željan čega

avis, is, f. ptica

avolo 1. odletjeti

avunculus, i, m. ujak

avus, i, m. djed

B

barbarus 3 varvarski; stran, tuđ;
subst. barbarus, i m. varvarin; stranac

beatus 3 blažen, srećan

bellicus 3 ratni, vojni

bello 1. ratovati, boriti se

bellum, i, n. rat

bene *adv.* (*comp.* melius bolje,
superl. optime najbolje) dobro

beneficium, ii, n. dobro djelo,
dobročinstvo

benevolens, ntis *adi.*
dobronamjeran; blagonaklon

benigne *adv.* dobroćudno; uljudno

bibo, bibi, - 3. piti

biduum, i, n. dvodnevlje, vrijeme od
dva dana

biennium, ii, n. dvogodište, dvije
godine

bos, bovis, m./f. govedo, vo; krava

brevis, e kratak

brevitas, atis, f. kratkoća

breviter *adv.* kratko, ukratko

C

cacumen, inis, n. vrh

cado, cecidi, casum 3. pasti,
umrijeti; srušiti se; poginuti

caedes, is, f. sječča; ubistvo, pokolj,
krvoproliće

caedo, cecidi, caesum 3. sjeći; ubiti,
usmrtniti, udarati

caelestis, e nebeski, božanski

caelum, i, n. nebo

caeruleus 3 modar, plav

calamitas, atis, f. nesreća; šteta

caliga, ae, f. čizma

caligo, inis, f. tama, mrak; magla

callide *adv.* pametno, razborito;
lukavo

campus, i, m. polje

candidus 3 sjajno bijel, sjajan, jasan

canis, is, m./f. pas

cano, cecini, cantatum 3. pjevati;
svirati

canto 1. pjevati

capesso, sivi, situm 3. uhvatiti,
zgrabiti; latiti, primiti se čega;
preduzeti što

capio, cepi, captum 3. uhvatati,
zgrabiti; uzeti, osvojiti, zauzeti

capitulatim *adv.* ukratko, sažeto

capra, ae, f. koza
caput, itis, n. glava
carcer, eris, m. zatvor, tamnica
carpo, psi, ptum 3. brati; uživati
carus 3 mio, drag
caseus, i, m. sir
castrum, i, n. kula, tvrđava; *pl.*
 castra, orum, n. logor, tabor
casus, us, m. pad; kraj; slučaj;
 događaj; *casu* slučajno
caterva, ae, f. hrpa, gomila, četa,
 stado, jato, čopor
catulus, i, m. psetance, štene;
 mladunče (od lava, vuka, mačke i dr.)
causa, ae, f. uzrok, razlog; *abl.*
 causa; s *gen.* ili *pron.* radi, zbog, s
 obzirom na; *causam dicere/agere*
 voditi parnicu
caveo, cavi, cautum 2. čuvati se, biti
 na oprezu; odrediti
celeber, bris, bre poznat, slavan
celebro 1. slaviti
celer, eris, ere brz, hitar, okretan
celeritas, atis, f. brzina, hitrost
celeriter *adv.* brzo
celsus 3 uzdignut, visok
cena, ae, f. ručak
ensor, oris, m. cenzor (državna
 služba)
ensorius 3 cenzorski, koji obavlja
 službu cenzora
ensura, ae, f. cenzorstvo; cenzorsko
 zvanje
census, us, m. procjenjivanje imetka,
 cjenidba; popis; imetak, posjed
centum num. sto, stotina
cera, ae, f. vosak
cerno, crevi, cretum 3. primijetiti,
 opaziti; poznati; odlučiti
certus 3 određen, gotov; siguran
cervix, icis, f. vrat
cervus, i, m. jelen
ceterus 3 pl. ceteri, ae, a ostali,
 drugi; *et cetera* i tako dalje; *ceterum*
adv. uostalom, inače, drugačije
cibus, i, m. hrana, jelo
cieo, civi, citum 2. zaljuljati;
 poticati; dozvati, pozvati (*ad arma*)
circa *adv.* oko, okolo
circiter *adv.* oko, otprilike
circumdo, dedi, datum 1. podići,
 sagraditi; opkoliti, opasati
circumeo, ire, ii, itum opkoliti
citerior, ius comp. obostran, bliži
cito *adv.* brzo
citus 3 brz, hitar
civilis e građanski
civis, is, m./f. građanin, -ka
civitas, atis, f. građansko pravo;
 građanstvo; država
clades, is, f. povreda, šteta; gubitak;
 poraz

clam *adv.* potajno, tajno

clamo **1.** dozivati, vikati

clamor, oris, m. vika, graja, buka

clangor, oris, m. zveka, zvuk; gakanje

claritas, atis, f. jasnoća

clarus **3** slavan, jasan, sjajan

classis, is, f. vojska, flota; *classe* ili *classi* na lađi, na moru, morem

claudio, si, sum **3.** zatvoriti

clientela, ae, f. zaštita, okrilje; skup klijenata

cloaca, ae, f. pozemni kanal za odvođenje nečistoće i kišnice

coarto **1.** sabijati, skratiti

codex, icis, m. popis; knjiga

coeo, ire, ii, itum sastati se, ujediniti se

coepi, coeptum, coepisse *verb. defect.* početi

cognomen, inis, n. nadimak

cognosco, novi, nitum **3.** spoznati, upoznati, doznati

cogo, coegi, coactum **3.** skupiti, sabrati; natjerati, prinuditi

collega, ae, m. drug u službi, kolega

colligo, legi, lectum **3.** sabrati, sakupiti; steći, dobiti, zadržati; zaključiti

collis, is, m. brežuljak

colloco **1.** namjestiti; *se collocare* namjesiti se

colloquium, ii, n. razgovor, dogovor

colo, colui, cultum **3.** zemlju obrađivati; gajiti, njegovati, težiti; brinuti se

colonia, ae, f. kolonija, naseobina; posjed

colonus, i, m. ratar, seljak; stanovnik, naseljenik

color, oris, m. boja, sjaj

combuo, ussi, ustum **3.** spaliti, uništiti

comedo, edi, esum **3.** pojesti, proždrijeti **comes, itis, m./f.** pratilac; pratilja; drug, drugarica

comitas, atis, f. uljudnost, ljubaznost, uslužnost

comitatus, us, m. pratnja, pratioci, družina; putna povorka

comiter *adv.* prijatno, uljudno

commeo **1.** ulaziti, dolaziti

commercium, ii, n. trgovina

committo, misi, missum **3.** prirediti, združiti; izložiti, predati, povjeriti; prepustiti

commoveo, movi, motum **2.** (po) kretati, micati, odvoditi; uzrujati

communis, e zajednički, opšti

commutatio, onis, f. promjena; *fit c. rerum* nastaje promjena

comparo **1.** pripremiti, spremi, odrediti; dobiti, steći, skupiti, spariti, izjednačiti; dogovoriti se

compello, compuli, compulsus 3.
natjerati

comperio, peri, pertum 4. saznati,
doznati

complector, plexus sum 3.
obuhvatiti, opkoliti, opasati; zanimati se

complures, ium više njih, prilično
mnogi

compono, sui, situm 3. sastavljati,
ujediniti; dovesti u red, urediti

**comprehendo, prehendi,
prehensum 3.** skupiti, obujmiti;
spopasti, uhvatiti; opaziti, razumjeti

concedo, cessi, cessum 3. otići,
odlaziti, udaljiti se; odstupiti;
dopustiti

concido, cidi, - 3. pasti, srušiti se;
klonuti duhom

condicio, ionis, f. uslov, pogodba,
prijedlog, ugovor

condo, didi, ditum 3. osnovati,
sagraditi

confector, oris, m. tvorac,
provodilac; krvnik

confero, conferre, contuli, collatum
snositi; skupiti; približiti; poređiti

confestim adv. odmah, smjesta

conficio, feci, fectum 3. načiniti,
izdejstvovati; izmijeniti

confligo, flixi, flictum 3. sukobiti se,
boriti se

conflicto 1. udarati o što, oboriti;
pas. tući se, boriti se s kim; stradati

od čega

confluo, fluxi - 3. slivati se, skupljati se

congero, gessi, gestum 3. iznositi,
skupiti, gomilati; spremiti

congrego 1. skupljati, sabrati,
udružiti

conicio, ieci, iectum 3. nabacati,
baciti; strpati

coniungo, iunxi, iunctum 3. svezati,
združiti; sprijateljiti

coniuro 1. zakleti se

coniux, iugis, m./f. suprug, supruga;
muž, žena

conlega/collega, ae, m. kolega; drug
u službi

conor dep. 1. pokušati, odlučiti se

conscendo, scendi, scensum 3.
popeti se; ukrcati se, otploviti

consenesco, senui, - 3. stariti, ostariti

consido, sedi, sessum 3. sjesti,
utaboriti se; nastaniti se, umiriti se

consilium, ii, n. savjet; odluka;
namjera, plan

conspectus, us, m. pogled, lice; oči,
motrenje

conspicio, spexi, spectrum 3.
ugledati, pogledati; *pas.* izazvati
pažnju

constantia, ae, f. postojanost,
značajnost; razboritost, smjelost

constituo, ui, utum 3. sastavljati,
postaviti; osnovati, odrediti; odlučiti

constitutio, ionis, f. uredba, odredba; ustrojstvo

consto, stiti, staturus 1. čvrsto stajati; slagati se; *constat impers.* poznato je

consul, ulis, m. konzul

consulatus, us, m. konzulat

consulo, sului, sultum 3. razmišljati; brinuti se (*sa dat.*); pitati za savjet (*s ak.*)

consultum, i, n. zaključak, odluka

consultus 3 iskusan, promišljen; *subst.* -i m. pravnik

consumo, sumpsi, sumptum 3. potrošiti, uništiti; *pas.* nestati

contemno, tempsi, temptum 3. ne mariti (*za*), prezirati

contemplor dep. 1. posmatrati

contendo, tendi, tentum 3. zategnuti; napregnuti; težiti za čim; boriti se

contentio, onis, f. napor, trud; rasprava; borba

contentus 3 zadovoljan

continenter adv. neprekidno, stalno

contineo, tinui, tentum 2. održavati; obuhvatati; zadržavati, sprečavati

continuo 1. priključiti; nastaviti

contra 1. adv. na suprotnoj strani; 2. *praep. s ak.* protiv, prema

contraho, traxi, tractum 3. skupiti, stješniti; suziti; sjediniti

conubium, i, n. zakonita bračna veza, brak

convenio, veni, ventum 4. sastati se, skupiti se

converto, ti, sum 3. okretati, obrtati, upraviti

copia, ae, f. obilje; *pl.* čete, trupe

coram praep. s abl. pred, ispred

cornu, us, n. rog

corpus, oris, n. tijelo

corrigo, rexi, rectum 3. ispraviti; opomenuti

corripio, corripui, correptum 3. ščepati

corruptus 3 (od *corrumpo 3.*) pokvaren; podmićen

corvus, i, m. gavran

cottidie adv. svaki dan

crassus 3 gust

credo, didi, ditum 3. vjerovati, povjeriti, uzdati se; misliti

creo 1. stvarati; uzrokovati; izabrati, postaviti za

crepitus, us, m. zveket, topot, *c. alarum* lepet krila

cresco, evi, etum 3. rasti, izrasti; roditi se; povećati se

crimen, inis, n. zločin, prekršaj

crinis, is, m. kosa, vlasi

crudelitas, atis, f. okrutnost, surovost

cruentus 3 krvav, okrvavljen

crus, cruris, n. noga

cultus, us, m. (od *colo* 3.)
obrađivanje; način života

cum coni. kada, pošto; jer; premda,
iako; *praep. s abl.* s, sa

cunabula, orum, n. kolijevka;
zavičaj

cunctus 3 sav, cio; *pl.* svi

cupido, inis, f. želja, žudnja

cupidus 3 željan

cupio, ivi ili ii, itum 3. željeti;
neklonjen biti kome

cura, ae, f. briga, staranje

curia, ae, f. kurija, skupština (zgrada
za senatorske sjednice)

curro, cucurri, cursum 3. trčati

cursus, us, m. trk, trčanje

curulis, e kurilski, *sedes curulis*
stolica konzula

custodio 4. čuvati; stražariti

custos, odis, m. čuvar

D

damno 1. osuditi; kazniti

damnum, i, n. gubitak, šteta

de praep. s abl. o, od, iz

dea, ae, f. boginja

debeo, ui, itum 2. dugovati; morati,
trebati

dededo, cessi, cessum 3. otići,
krenuti; umrijeti; izgubiti

decem num. deset

deceo, ui, - 2. (obično *impers.*)
dolikovati; pristajati kome

decerno, crevi, cretum 3. riješiti,
odlučiti

decipio, cepi, ceptum 3. prevariti;
ne biti primijećen

declino 1. ukloniti, odvrćati;
uklanjati se, udaljiti se; čuvati se

decoro 1. ukrasiti; slaviti

decurro, decurri, decursum 3. teći
naniže

decus, oris, n. ukras, dika, nakit;
čast

decutio, cussi, cussum 3. stresti,
otresti; odbiti

dedecus, oris, n. sramota, sramotno
djelo; grijeh

editio, onis, f. predaja

editus 3 odan, privržen, marljiv

dedo, didi, ditum 3. predati,
ustupiti; prepustiti

deduco, duxi, ductum 3. odvesti,
premjestiti; naseliti; *coloniam d.*
osnovati koloniju

defectio, ionis, f. odmetanje,
nestajanje; nemoć, slabost

defendo, fendi, fensum 3. odbiti,
odvratiti; braniti, štiti

defensor, oris, m. branilac

defero, ferre, tuli, latum snositi,
donijeti; nuditi, povjeriti; predati;
javiti

defungor, functus sum dep. 3.
dovršiti; pretrpjeti; umrijeti; *part.*
defunctus = mortuus

dego, - - 3. provoditi, (pro)živjeti

dehinc adv. odavde, potom; zatim;
odsada

deicio, ieci, iectum 3. zbaciti,
oboriti, srušiti; usmrtiti; otjerati,
oteti; odvratiti

deinceps adv. uzastopno; redom,
potom

deinde adv. nadalje, onda, zatim

delecto 1. veseliti, zabavljati (*alqm*
alqa re); *pas.* radovati se čemu,
uživati u čemu (*s abl.*)

deleo, evi, etum 2. izbrisati; uništiti,
razoriti

deliciae, arum, f. pl. tantum radost,
veselje

deligo, legi, lectum 3. izabrati, birati

demigro 1. odseliti se, iseljavati;
otići

demum adv. napokon, najzad,
upravo

denique adv. napokon, uopšte,
jednom riječju

dens, dentis, m. zub

densus 3 gust, zbijen

denuntio 1. objaviti, proglasiti;
naložiti

denuo adv. iznova, opet

depello, puli, pulsum 3. tjerati,
prognati; ukloniti, odbiti

deporto 1. odnijeti; odvesti; poslati

deposco, poposci, - 3. tražiti,
zahtijevati

descisco, scivi, scitum 3. odmetnuti
se; udaljiti se

describo, scripsi, scriptum 3.
opisati, prikazati; podijeliti na;
odrediti

desero, serui, sertum 3. napustiti,
ostaviti; izdati

desiderium, ii, n. želja, žudnja,
čežnja

desisto, stiti, - 3. prestati, odustati,
prepustiti

despero 1. očajavati, ne nadati se

despicio, spexi, spectrum 3. gledati
na dolje; prezirati, ne cijeniti

desum, esse, fui ne biti tu,
nedostajati

detestor 1. proklinjati; mrziti,
gnušati se nečega

detrimentum, i, n. šteta, gubitak,
poraz

deturbo 1. zbaciti, strovaliti, srušiti;
protjerati, lišiti

deus, i, m. (*nom. pl.* dei, dii, di; *gen.*
pl. deorum, deum; *dat./abl. pl.* deis,
diis, dis) bog

devasto 1. poharati, opustošiti,
upropastiti

devinco, vici, victum 3. savladati,
pobijediti

devoveo, vovi, votum 2. zavjetovati;

preklinjati; žrtvovati

dexter, tera, terum (ter, tra, trum)
desni; povoljan; sretan

dicio, onis, f. vlast

dico 1. posvetiti (bogu); žrtvovati,
predati

dico, dixi, dictum 3. reći, kazati

dictator, oris, m. diktator

dictatura, ae, f. diktatura

dies, ei, m./f. dan

differo, ferre, distuli, dilatam
raširiti, razglasiti; odložiti, raskinuti;
intr. razlikovati se

difficilis, e težak, mučan

difficultas, atis, f. teškoća; nestašica

difficulter *adv.* teško

diffugio, fugi, - 3. razbjježati se

dignitas, atis, f. vrijednost, zasluga;
dostojanstvo, ugled, služba

digredior, gressus sum 3. razići se,
rastati se; otići, udaljiti se

dilabor, lapsus sum *dep.* 3. raspasti
se, propasti

diligenter *adv.* pažljivo, temeljno

diligentia, ae, f. marljivost;
pažljivost

diligo, lexi, lectum 3. izabrati,
poštovati; voljeti

dimico 1. boriti se, ratovati; otimati
se; nastojati

dimitto, misi, missum 3. razaslati,
poslati; raspustiti, ostaviti, odreći se;

izgubiti

diripio, ripui, reptum 3. rastrgati;
razoriti, opljačkati

discedo, cessi, cessum 3. otići,
udaljiti se; razići se

discessus, us, m. odlazak, rastanak;
polazak, progonstvo

disciplina, ae, f. znanje, disciplina;
uređenje

discumbo, cubui, cubitum 3. ležati,
polijegati za sto, leći spavati

discurro, (cu)curri, cursum 3.
rastrčati se, raštrkati se

disertus 3 rječit; vješt

dispergo, si, sum 3. razasuti,
raspršiti, širiti

disputo 1. raspravljati

dissensio, onis, f. nesloga, razdor,
zavada

dissentio, sensi, sensum 4. ne slagati
se; protiviti se; razlikovati se

dissimulatio, ionis, f. pretvaranje,
sakrivanje, maskiranje; ironija

dissonans, ntis *adi.* neskladan,
različit

disto, - - 1. biti udaljen (*ab aliquo*);
razlikovati se

diu *adv.* dugo (*comp.* diutius; *superl.*
diutissime)

divido, visi, visum 3. rastaviti,
razdijeliti; dijeliti

divinus 3 božanski

divus 3 božanski; *sub divo* pod

vedrim nebom, napolju

do, dedi, datum 1. dati, davati

doceo, cui, ctum, 2. učiti nekoga, poučavati

docilitas, atis, f. sposobnost; učenost

doctrina, ae, f. učenje; nauka, znanje

doctus 3 (*part. pf.* od *doceo* 2) učen, obrazovan

doleo, ui, iturus 2. žaliti, žalostiti se

dolosus 3 lukav

dolus, i, m. prevara, varka, lukavstvo

domesticus 3 domaći; kućni

domicilium, ii, n. stan, prebivalište

dominatio, onis, f. vlast, vladavina

dominus, i, m. gospodar, domaćin; vladar, zapovjednik

domo, ui, itum 1. pripitomiti, pokoriti

domus, us, f. dom, kuća

dormio 4. spavati

dos, dotis, f. dar; oprema

druidae, arum ili **druides, dum, m.** druidi (sveštenici keltski)

dubium, ii, n. sumnja

dubius 3 sumnjiv, nesiguran; opasan; nepovaljan

ducenti, ae, a num. dvije stotine

duco, duxi, ductum 3. voditi, povesti; zapovijedati; držati za šta, smatrati

dulcis, e sladak

dum coni. dok, dok god

duo duae duo num. dva

duodecim num. dvanaest

duro 1. učiniti tvrdim, otvrdnuti; ostati, trajati; uzdržati se

durus 3 tvrd, surov, mučan; neosjetljiv

dux, ducis, m. vođa

E

ebrius 3 opijen

edicio, dixi, dictum 3. izreći, oglasiti; odrediti

edictum, i, n. edikt, službena objava; naredba

edo, didi, ditum 3. iznijeti; izdati, objaviti; odrediti; govoriti

educio 1. odgojiti, odhraniti

educio, duxi, ductum 3. izvesti, povesti; podignuti, sagraditi

effemino 1. raznježiti, razmaziti

efficio, feci, factum 3. učiniti, načiniti; sagraditi

effugio, fugi - 3. intr. pobjeći

effundo, fudi, fusum 3. izlijevati, prosuti; razbacati

ego pron. pers. ja

egredior, gressus sum dep. 3. izaći, izlaziti; udaljiti se

egregius 3 izvrstan, odličan

eicio, ieci, iectum 3. izbaciti; istjerati, prognati

electio, onis, f. biranje, izbor
elephantus, i, m. slon
eligo, legi, lectum 3. izabrati
eloquentia, ae, f. rječitost
eludo, lusi, lusum 3. nadigrati; odbiti, osujetiti; varati
emo, emi, emptum 3. kupiti, kupovati
enim coni. jer, naime, dakako, svakako
eminens, entis adi. stršeći; odličan, izvrstan
emitto, misi, missum 3. izaslati; ispustiti, puštati
epistula, ae, f. pismo
epulae, arum, f. ručak, jelo
eques, itis, m. konjanik
equidem adv. zaista, doista
equito 1. jahati
equus, i, m. konj
ergo adv. dakle; radi, stoga
eripio, ripui, reptum 3. istrgnuti, oteti, ugrabiti
erro 1. lutati; griješiti
error, oris, m. krivudanje, zavoj; lutanje, greška, zabluda
eruditus 3 obrazovan, učen
erumpo, erupi, eruptum 3. provaliti
et coni. i, te, također
etiam coni. i, također, dapače
evado, vasi, vasum 3. izaći, popeti se

eventus, us, m. uspjeh, sreća; cilj
everto, verti, versum 3. okrenuti; razrušiti, upropastiti
evolvo, volvi, volutum 3. odmotavati
ex, e praep. s abl. iz, od, po, na, s
exaequo 1. izjednačavati
exardesco, arsi, arsum 3. raspaliti se, buknuti, planuti
excedo, cessi, cessum 3. izići, otići; udaljiti se; napustiti
excelsus 3 visok, uzdignut
excerpo, cerpsi, cerptum 3. izvaditi, izvući; odvojiti; izostaviti
excidium, ii, n. propast
excio, civi, citum 4. izazvati, pozvati; podići, uzbuniti, potaknuti; uplašiti
excipio, cepi, ceptum 3. izvaditi; uhvatiti, dočekati; zarobiti; primiti
excito 1. dizati; poticati, ohrabriti; uzrokovati, raspaliti; probuditi
exclamo 1. vikati, zvati
excogito 1. izmisliti, pronaći
exemplum, i, n. primjer
exeo, ii, itum 4. izaći, otići
exerceo, cui, citum 2. marljivo raditi; vježbati; baviti se čim
exercitus, us, m. vojska
exhaurio, hausu, haustum 4. iscrpsti, ukloniti; opljačkati; upropastiti

exilium/exsilium, i, n. progonstvo
existimatio, onis, f. sud; mišljenje
existimo 1. misliti, cijeniti; smatrati
exitium, ii, n. propast
exitus, us, m. izlazak, kraj; smrt
exorno 1. ukrašavati
expeditio, onis, f. pohod
experior, pertus sum dep. 4.
okušati, iskusiti, doživjeti
expeto, ivi, itum 3. težiti; tražiti
expleo, evi, etum 3. ispuniti,
zadovoljiti; završiti
expono, posui, positum 3. izložiti;
objaviti; opisivati
exprimo, pressi, pressum 3.
istisnuti, istjerati; izraziti; izgovoriti
(jasno)
expromo, prompsi, promptum 3.
izvaditi
expugno 1. savladati, osvojiti,
zauzeti
exsecratus 3 proklet
exsisto, stiti, - 3. podići se, pokazati
se; izlaziti, postojati
exspecto/expecto 1. očekivati; čekati,
nadati se
exsplendesco, splendui, - 3. sijati;
odlikovati se
exsul, ulis, m./ f. prognanik,
prognanica
extemporalitas, atis, f. spontanost

extendo, tendi, tentum (tensum) 3.
raširiti, pružiti, prostirati; povećati;
produžiti
extensus 3 širok, prostran
exter, era, erum spoljni; *comp.*
exterior, ius spoljni, spoljašnji;
superl. extremus 3 krajnji; extremum
adv. naposljetku
extremus 3 v. exter
exul, ulis, m./f. prognanik, -ca
exuro, ussi, ustum 3. spaliti

F

fabella, ae, f. basna
fabrico 1. praviti, graditi
fabula, ae, f. priča
facetiae, arum, f. pl. tantum
dosjetka, šala
facile adv. lako
facilis, e lak, lagan
facio, feci, factum 3. činiti, raditi
factio, onis, f. rod; pristalice,
pristaše; stranka, urota
fallo, fefelli, falsum 3. obmanuti,
varati, prevariti
falsus 3 lažan, neistinit
fama, ae, f. glas, priča
fames, is, f. glad; požuda, pohlepa
familia, ae, f. porodica
fanum, i, n. hram, svetište
fascis, is, m. svežanj, snop; svežanj

pruća (sa sjekirom u sredini kao znak vladarske moći i najviše državne časti)

fatalis, e sudbonosan, sudbinom određen

fatigo 1. umoriti, izmučiti; svladati

fatum, i, n. sudbina, proročanstvo

feliciter *adv.* sretno

felix, cis sretan

fenestra, ae, f. prozor, rupa

fere *adv.* otprilike, gotovo

ferme *adv.* otprilike, oko

ferox, icis srčan; divlji, bijesan

fero, ferre, tuli, latum nositi, donositi; dati, pružiti; zahtijevati; *pas.* fertur, feruntur priča se

ferrum, i, n. gvožđe, željezo; oružje, mač

ferus 3 divlji, surov

festino 1. žuriti se

fidelis, e vjeran

fides, ei, f. vjernost, vjera; iskrenost

fiducia, ae, f. pouzdanje, uzdanje; odvažnost, hrabrost

fidus 3 vjeran, pouzdan, odan

figo, fixi, fixum 3. prikovati, pribosti; probosti

filia, ae, f. kćerka

filius, i, m. sin

tingo, finxi, fictum 3. pretvarati; urediti, preobraziti; izmišljati

finio 4. graničiti, ograničiti; dovršiti, zaključiti

finis, is, m. granica; kraj

finitimus 3 susjedni, granični; srodan, sličan

firmo 1. utvrditi, podupirati, pojačati, dokazati

fixus 3 pribijen, čvrst, stalan, prikovan

flamma, ae, f. plamen

fleo, flevi, fletum 2. plakati, liti suze

florens, entis adi. cvatući; bogat, ugledan

floreo, ui, - 2. cvjetati

fluctus 3 ustalasan, nemiran, nabujao

fluo, xi, xum 3. teći, širiti se; gubiti se

foedus 3 gadan, ružan; sramotan

foedus, eris, n. savez; ugovor; *facere* f. sklopiti savez

fons, fontis, m. izvor, početak; uzrok

for, fatus sum dep. 1. govoriti, proricati

foras *adv.* napolje

forma, ae, f. oblik, lik, model; status

formosus 3 lijep

forte *adv.* slučajno, iznenada

fortis, e hrabar, jak, snažan

fortiter *adv.* hrabro

fortitudo, dinis, f. jakost, hrabrost, junaštvo

fortuna, ae, f. sudbina, sreća
forum, i, n. trg, forum; *forum Romanum* rimski forum
frango, fregi, fractum 3. lomiti, razbiti; poraziti; uništiti
frater, tris, m. brat
fraternus 3 bratski, srdačan
frequens, entis adi. mnogobrojan; dobro naseljen
frequenter adv. često, više puta
frequento 1. često činiti, ponavljati; pohadati
fretum, i, n. moreuz, kanal; more
fretus 3 ohol, nadut
frigidus 3 hladan
frumentum, i, n. žito, hrana
fruor, fructus (fruitus) sum dep. 3. uživati (s *abl.*)
frustra adv. uzalud, nepotrebno, bez svrhe
fuga, ae, f. bijeg
fugio, fugi, fugiturus 3. bježati, pobjeći; prolaziti, nestajati
fugo 1. natjerati u bijeg, razbiti, prognati
fulgor, oris, m. sijevanje, munja
fulgur, uris, n. munja
fulmen, inis, n. munja, grom; udarac, poraz
fundamentum, i, n. temelj, osnova
funditus adv. temeljno

fundo, fudi, fusim 3. liti, sipati, politi, prosuti; otjerati; širiti
furor, oris, m. bijes

furtim adv. kradom

G

gaudeo, gavisus sum semidep. 2. radovati se

gemini, orum, m. blizanci

geminus 3 dvostruk, nalik, isti; *subst.* geminus, i m. blizanac

gens, gentis, f. pleme; koljeno; potomak; narod

genus, eris, n. porijeklo; rod, vrsta

gero, gessi, gestum 3. nositi; vršiti, obavljati; *res gestae* (junačka) djela; *bellum gerere* ratovati

gladius, ii, m. mač

gloria, ae, f. slava, čast

gracilis, e tanak, mršav

graculus, i, m. čavka

gradus, us, m. korak; stepen

gratia, ae, f. prijatnost; naklonost; zahvalnost; *gratias agere* zahvaljivati; *abl.* gratia (uz *gen.* postpozitivno) radi, zbog

grator dep. 1. veseliti se, radovati se; čestitati

gratulor dep. 1. čestitati; izjaviti radost

gratus 3 ugodan, drag; prijatan

gravis, e težak

gravo 1. natovariti; pritiskati

grex, egis, m. jato

gusto 1. okusiti; uživati

H

habeo, ui, itum 2. imati, posjedovati

habito 1. stanovati, boraviti

habitus, us, m. način držanja;
držanje tijela

harena, ae, f. arena; pijesak,
pjeskovito mjesto

haud adv. ne baš

herba, ae, f. trava

heredium, i, n. nasljedstvo

heres, edis, m. nasljednik

hic, haec, hoc pron. dem. ovaj, ova,
ovo

hic adv. ovdje, na ovom mjestu

hinc adv. odavde, odatle

historia, ae, f. istorija

hodie adv. danas

homo, inis, m. čovjek

honestus 3 častan, čestit; ugledan,
plemenit

honor, oris, m. čast, počast;
odlikovanje

hora, ae, f. sat, čas

hordeum, i, m. ječam

horribilis, e grozan, užasan

hortatus, us, m. hrabrenje, bodrenje

hortor, hortatus sum dep. 1.

bodriti, hrabriti, poticati; nagoniti;
opominjati

hortus, i, m. vrt

hospitaliter adv. gostoljubivo

hospitium, i, n. gostoprimstvo;
gostoljublje

hostis, is, m./f. neprijatelj, -ica;
tuđinac

humanitas, atis, f. čovječnost;
ljubaznost; uljudnost

humanus 3 ljudski, čovječji;
ljubazan

humiliatus 3 ponižen, osramoćen

humiliter adv. ponizno; podlo,
potišteno

I

iaceo, cui, citurus 2. ležati; spavati

iacio, ieci, iactum 3. baciti, bacati

iactatio, ionis, f. razmetanje

iactura, ae, f. gubitak, šteta; *pl.*
troškovi; novčani darovi

iam adv. već, upravo, baš sada

ibi adv. tamo, ondje

ico, ici, ictum 3. pogoditi; tući,
udarati

idem, eadem, idem pron. dem. isti,
ista, isto

igitur adv. dakle, stoga

ignis, is, m. vatra, oganj

ignitus 3 otrovan

ignotus 3 nepoznat, stran
illac adv. onamo, onde
illaesus 3 nepovrijeđen, čitav
ille, illa, illud pron. dem. onaj, ona, ono
illic adv. tamo, onamo
imago, inis, f. slika, lik; kip
imitor, imitatus sum dep. 1. oponašati, imitirati; predstaviti
immortalis, e besmrtn
immotus 3 nepokretan, nepromijenjen; pouzdan
impar, aris adi. nejednak
impeditus 3 spriječen
impedio 4. smetati, sprečavati
impello, puli, pulsum 3. tjerati; pokrenuti, dovesti
imperator, oris, m. imperator
imperfectus 3 nesvršen, nedovršen, nepotpun
imperium, ii, n. zapovijest, vlast, vladavina; država
impero 1. zapovijedati, narediti
impetus, us, m. napad
impleo, evi, etum 2. ispuniti (*s abl. i gen.*)
implico 1. zaplitati, zamrsiti
imploro 1. zvati u pomoć; dozivati
importo 1. unositi
imprudens, ntis adi. koji ne zna, nerazuman

impudicitia, ae, f. besramnost
in praep. s ak. i abl. u, na
inanis, e prazan, siromašan, uzaludan
inauditus 3 nečuvan; nesaslušan
incedo, cessi, cessum 3. stupati, ići; obuzeti
incendium, i, n. požar, vatra
incendo, di, sum 3. upaliti, zapaliti
inceptum, i, n. poduhvat
incertus 3 neodređen; nesiguran; neizvjestan
incipio, cepi, ceptum 3. preduzeti, početi
includo, clusi, clusum 3. zatvoriti; spriječavati
incognitus 3 nepoznat; neistražen
incola, ae, m./f. stanovnik, -ca
incolo, colui, cultum 3. stanovati
incuso 1. optužiti
inde adv. odande, odatle; zatim
indico 1. prijaviti, javiti; otkriti
indico, dixi, dictum 3. oglasiti, objaviti; narediti
indignatio, onis, f. srdžba, ogorčenje; negodovanje
induco, duxi, ductum 3. uvesti; dovesti; navesti; prevariti
induo, ui, utum 3. obući
industria, ae, f. marljivost

inexplicabilis, e nerazmrsiv;
nedokučiv

infans, ntis *adi.* nejak, nedorastao;
subst. m./f. malo dijete

infelix, cis *adi.* nesretan

infero, inferre, intuli, illatum
unijeti, donijeti; *inferre bellum*
zaratovati

inferus 3 donji (*comp.* inferior, -ius
niži, kasniji, mlađi; *superl.* infimus
najdonji, najniži, najneznatniji);
inferi, orum, m. pokojnici, podzemni
svijet

infestus 3 nesiguran; opasan

infinitus 3 beskrajan, neizmjeran

inflo 1. nadimati; napeti

infra *adv.* dole, niže

ingemisco, mui, - 3. uzdahnuti

ingeniosus 3 darovit; dosjetljiv

ingenium, i, n. narav, ćud;
oštroumlje

ingens, entis *adi.* neizmjeran; silan

ingredior, gressus sum *dep. 3.* ući,
ulaziti, krenuti, poći

inicio, ieci, ictum 3. baciti, staviti;
izazvati; spomenuti

incertus 3 nesiguran, nepouzdan,
koji ne zna, *subst.* incertum -i n.
nesigurnost

inclitus 3 slavan, glasovit

incolo, colui, cultum 3. stanovati,
nastanjivati

incolumis, e *adi.* nepovrijeđen,
zdrav, čitav

ineo, ire, ii, itum ulaziti, početi; ići;
ire consilium odlučiti

inermis, e *adi.* nenaoružan

ingens, entis *adi.* neizmjeran,
ogroman

iniectus, us, m. bacanje na, slaganje

inimicitiae, arum, f. pl. tantum
neprijateljstvo

inimicus, i, m. neprijatelj

initium, ii, n. početak

iniungo, iunxi, iunctum 3. izazvati;
nametnuti

iniuria, ae, f. nepravda, nasilje;
uvreda

iniussu *adv.* bez zapovijesti

innitor, nixus/nisus sum *dep. 3.*
uprijeti se

innocens, entis *adi.* neškodljiv,
nedužan; pošten

inopia, ae, f. oskudica, siromaštvo;
nevolja

inquam *verb. def.* kažem, tvrdim;
inquit reče, kaže

iniquus 3 nejednak, strm; nezgodan,
nepravedan

innitor, nixus sum 3. upirati se,
podupirati se

insanus 3 lud

insector *dep. 1* napadati; progoniti

insidior *dep. 1.* praviti zasjedu

insignis, e znamenit, osobit,
poseban, izvrstan; jak, silan

insolitus 3 nevješt, neobičan

instauro 1. obnoviti, prirediti,
prikazati

instituo, stitui, stitutum 3. stavljati
u, unijeti, podići, ustanoviti;
preduzeti, uvesti

institutio, onis, f. uredba, postupak;
običaj

institutum, i, n. uredba; ustanova;
običaj

instrumentum, i, n. sredstvo, oruđe,
sprava

instruo, struxi, structum 3.
sagraditi; urediti, postaviti; opremiti;
poučavati

insula, ae, f. ostrvo

insum, esse, fui nalaziti se

integer, gra, grum netaknut,
neoštećen; čitav

intellego, lexi, lectum 3. opažati,
vidjeti, razumjeti, zamišljati

intendo, tendi, tentum 3. napinjati;
namjeravati

intentus 3 napet; pažljiv, budan

inter adv. između; *praep. s ak.*
među, između, za, kod

intercludo, clusi, clusum 3.
zatvoriti; presjeći, rastaviti

interdum adv. kadšto

interea adv. međutim, ipak

intereo, ire, ii, itum propadati;

prestajati

interficio, feci, fectum 3. ubiti,
uništiti

interim adv. međutim; za sada; pri
svemu tome

interimo, emi, emptum 3. ukloniti;
usmrtili

interitus, us, m. propadanje, propast

interpono, posui, positum 3. staviti,
položiti među, umetnuti, *pas.* proći
među

interpretatio, onis, f. tumačenje,
objašnjenje

interrogo 1. pitati; zvati na sud

intersum, esse, fui biti, nalaziti se
između; razlikovati se; učestvovati

intervallum, i, n. međuprostor,
razmak, udaljenost

intestabilis, e adi. koji nije vrijedan
da bude svjedok, nepošten, nečastan

intono, nui, - 1. zagrmili, povikati

intra praep. s ak. unutra; za, prije

intrepidus 3 neustrašiv

intro 1. ući, stupiti u

introeo, ire, ii, itum ulaziti, ući

introitus, us, m. ulaz, početak,
pristup

intueor, tuitus sum dep. 2. ili **intuor**
dep. 3. gledati, posmatrati; diviti se

innumerabilis, e neprojen, bezbrojan

inusitatus 3 neobičan

inutilis, e nekoristan

invado, vasi, vasum 3. íći; provaliti, napasti; prisvajati

invalidus 3 nejak, slab

invenio, veni, ventum 4. nalaziti, otkriti; pronaći

invideo, vidi, visum 2. zavidjeti

invidia, ae, f. zavist

invidiosus 3 zavidan

inviolatus 3 nepovrijeđen, čitav

invite adv. nevoljno, protiv volje

invito 1. pozvati

invius 3 neprohodan; *subst.* invia, orum, *n. pl.* neprohodni predjeli

invoco 1. prizivati, zvati u pomoć

ipse, ipsa, ipsum pron. dem. sam, sama, samo (lično)

ira, ae, f. gnjev, srdžba

iratus 3 (od *irascor 3.*) ljut, gnjevan (sa *dat.*)

irritus 3 uzaludan, bezuspješan, *subst. n.* neuspjeh

irrumpo, rupi, ruptum 3. provaliti

is, ea, id pron. dem. onaj, ona, ono (on, ona, ono)

ita adv. tako, ovako

itaque adv. (= et ita) i tako, dakle, prema tome; *coni.* stoga, dakle

iter, itineris, n. put, putovanje; *iter facere* putovati

iterum adv. ponovo

iubeo, iussi, iussum 2. narediti,

zapovijedati

iucunde adv. prijatno

iucundus 3 prijatan, ugodan, mio

iudex, icis, m. sudija

iudicium, ii, n. sudska istraga; sud, sudska presuda

iudico 1. suditi; odlučiti, misliti, prosuđivati

iugerum, i, n. jutro, ral zemlje

iugum, i, n. jaram

iungo, iunxi, iunctum 3. spojiti, složiti; sjediniti, sklopiti

iurgium, ii, n. svađa

iuuro 1. zaklinjati se, urotiti se

ius, iuris, n. pravo (skup zakona, naredbi, običaja)

iustitia, ae, f. pravednost, pravda

iuvenis, e mlad; *subst.* iuvenis, is, m. mladić

iuventus, utis, f. mladost; omladina

iuxta adv. pored; *praep. s ak.* pored, kod, uz, iza, blizu

L

labes, is, m. propadanje, pad, propast

labor, lapsus sum 3. pokliznuti, omaknuti se; padati, rušiti se, propasti

labor, oris, m. rad, trud

labyrinthus, i, m. lavirint

lacero 1. razderati, iskomadati

lacrima, ae, f. suza
lacto 1. dojiti
laetitia, ae, f. radost, veselje
laetus 3 veseo, dobre volje, radostan
lapis, idis, m. kamen
lapideus 3 kameni
latens, entis adi. nevidljiv, sakriven
latro, onis, m. razbojnik
latus 3 širok, prostran, golem
laudo 1. hvaliti
laus, udis, f. hvala, slava
lectito 1. čitati, recitovati
legatus, i, m. poslanik
legio, onis, f. legija (odred vojske od 4200 do 6000 ljudi)
lego 1. poslati, izaslati
lego, legi, lectum 3. izabrati, birati; čitati
leo, onis, m. lav
levis, e lak, okretan; neznan
lex, legis, f. zakon; pravilo, propis
libenter adv. rado *comp.* libentius radije
liber, bri, m. knjiga
liberi, orum, m. pl. tantum djeca
libero 1. osloboditi
libertas, atis, f. sloboda
libertus, i, m. oslobođenik
libet (lubet), libuit ili libitum est 2. *verb. impers.* mili se, hoće se
libido, inis, f. požuda, pohota, želja
liburnicus 3 (Liburnicus 3) liburnski; *liburnica* (navis) liburnska lađa, liburnjanka (vrsta male, brze lađe)
licentia, ae, f. sloboda, samovolja
licet, licuit (licitum est) 2. *verb. impers.* slobodno je, dopušta se, može se
licium, ii, n. nit; vez
ligneus 3 drven
linteus 3 lanen, platnen
liquor, oris, m. tekućina
litigo 1. svađati se
littera, ae, f. slovo; *pl.* pismo, književnost, spisi
litus, oris, n. obala
locus, i, m. (*pl.* loci i loca) mjesto, položaj
longe adv. daleko, nadaleko
loquor, locutus sum dep. 3. govoriti
lorum, i, n. remen, kaiš, uzda
lubricum, i, n. klizavica, klisko tlo
lubricus 3 gladak, klizav; sumnjiv, opasan, nepogodan; lažljiv, varljiv
luctator, oris, m. rvač
luctatus, us, m. (od *luctor 1*) rvanje; borba
luctus, us, m. žalost, tuga
ludicrum, i, n. igra
ludus, i, m. igra, predstava; *pl.* zabava, svečane igre

lumen, inis, n. prag

lupa, ae, f. vučica

lupus, i, m. vuk

luxuria, ae, f. raskoš, izobilje

M

maestus 3 tužan, žalostan

magister, tri, m. učitelj

magistratus, us, m. magistrat, državni činovnik

magnificus 3 veličanstven (*com.* magnificentior, ius, *superl.* magnificentissimus 3)

magnitudo, dinis, f. veličina; množina

magnopere adv. veoma

magnus 3 (*comp.* maior, maius, *superl.* maximus) velik

maledico, maledixi, maledictum 3. psovati, ružiti

malum, i, n. zlo, nesreća, bijeda

malus 3 (*comp.* peior, peius, *superl.* pessimus) zao, loš

mando 1. narediti kome šta; predati, povjeriti; poručiti, javiti

maneo, mansi, mansum 2. intr. ostati; opstajati, *trans.* čekati

manifestus 3 očigledan, jasan, očevidan; dokazan

manus, us, f. ruka

mare, is, n. more

maritimus 3 morski

maritus 3 bračan, ženidben; *subst.* maritus, i, m. muž, suprug, zaručnik; **marita, ea, f.** žena, supruga

maternus 3 maternji

matrimonium, ii, n. ženidba, brak; *in matrimonium ducere, accipere* oženiti se

matrona, ae, f. gospođa

mausoleum, i, n. mauzolej

medicus, i, m. ljekar

medius 3 srednji, u sredini

memor, oris adi. pamteći (šta), sjećajući se (čega)

memorabilis, e vrijedan spomena; znamenit

memoria, ae, f. sjećanje, pamćenje

memoro 1. spomenuti; podsjetiti na šta; napomenuti

mens, entis, f. duh, duša; pamet, mišljenje

mensis, is, m. mjesec (u kalendaru)

mercator, oris, m. trgovac

mereo, ui, itum 2. (mereor, itus sum *dep.* 2) zaslužiti; steći, dobiti

mergo, mersi, mersum 3. zagnjuriti, potopiti; survati

meridies, ei, f. podne

metus, us, m. strah, bojazan, briga

meus, mea, meum pron. poss. moj, moja, moje

migro 1. seliti se; odseliti se

miles, itis, m. vojnik

militia, ae, f. vojna služba
mille (*pl.* milia, ium, n.) hiljada
minuo, nui, nutum 3. smanjiti, oslabiti, ograničiti
minus v. parvus
mirabilis, e divan
miraculum, i, n. čudo
mirificus 3 divan
miror dep. 1. diviti se, čuditi se
mirus 3 čudan, divan, osobit
miser, era, erum jadan, žalostan
miseret, uit, - 2. verb. impers. žao mi koga
misceo, miscui, mixtum 2. miješati, združiti, sjediniti; pobuđivati; uzrokovati; zamrsiti
missile, is, n. koplje, strijela
mitto, misi, missum 3. (po)slati, opremiti; (ot)pustiti
modus, i, m. način
moenia, ium, n. pl. tantum bedem, zidine
molestia, ae, f. neprilika
mons, montis, m. brdo, planina
monstrum, i, n. čudovište, nakaza
morbus, i, m. bolest
morior, mortuus sum dep. 4. umrijeti
moror, moratus sum dep. 1. boraviti; baviti se; zadržavati se
mors, mortis, f. smrt

morsus, us, m. ujed, ugriz
mortalis, e smrtan, *subst.* mortalis, is, m. smrtnik, čovjek
mortalitas, atis, f. smrtnost, prolaznost
mos, moris, m. običaj; način; pravilo; *pl.* mišljenje, ćud; značaj, vladanje
moveo, movi, motum 2. pokrenuti,
mox adv. skoro, uskoro, zamalo
muliebris, e ženski
mulier, eris, f. žena, supruga
multitudo, dinis, f. mnoštvo, veliki broj
multus 3 (*comp.* plus, pluris; *superl.* plurimus 3) mnogi
mulus, i, m. mazga
municipium, i, n. municipij; grad
munio 4. zidati, utvrditi; zaklanjati, štititi
munus, eris, n. dužnost, posao, rad, služba
murus, i, m. zid, bedem
musica, ae, f. muzika
muto 1. mijenjati se, mijenjati, promijeniti; pretvarati

N

nam coni. jer, naime
namque coni. jer, naime
nanciscor, nactus ili nactus sum dep. 3. dobiti, dostići; naići na što

narratio, onis, f. pripovijedanje, pripovijest

narro 1. pripovijedati

nascor, natus sum, dep. 3. roditi se; postati

natalis, e rođen, rodni (*n. dies* dan rođenja)

natura, ae, f. priroda

naturalis, e prirodan

natus 3 (od *nascor 3.*) rođen; *subst.* natus, i, m. sin; natus m. samo *abl.* natu starost, godine

navigo 1. ploviti, jedriti

navis, is, f. lađa, brod

ne coni. da ne

necdum adv. još ne

necessitas, atis, f. potreba, nužda; sila, sudbina; *pl.* potrebe

necessitudo, inis, f. nužnost, neizbježnost

neco 1. ubiti

negatio, ionis, f. poricanje

neglego, neglexi, neglectum 3. ne obraćati pažnju, zanemarivati

nego 1. negirati, odbiti, poricati; zabraniti

negotium, i, n. posao, zadatak; obaveze

nepos, otis, m. nećak; unuk

neque ili nec coni. i ne, a ne, također ne, niti

nequiquam adv. uzalud, badava

nescio, ii (ivi), itum 4. ne znati, ne umjeti, ne moći

nescius 3 koji ne zna, nevjest, nepoznat

nex, necis, f. nasilna smrt; ubistvo

nexus, us, m. vezanje, splet

niger, gra, grum crn, taman

nihil (nihilum, i, n. *gen.* nihili, *abl.* nihilo) ništa; uz *comp.* minus ništa manje, isto tako

nimius 3 prevelik, prekomjieran

nisi coni. ako ne, da ne; osim

nisus, us, f. napor, upiranje

nitor, oris, m. svjetlo, sjajnost, krasota, čistoća

nobilis, e plemenit; poznat, slavan

nobilitas, atis, f. plemstvo; plemenitost; izvrsnost

nocturnus 3 noćni

nodus, i, m. čvor

nolo, nolle, nolui ne htjeti, ne željeti

nomen, inis, n. ime

nomino 1. imenovati, zvati

non adv. ne

nonaginta num. devedeset

nondum adv. još ne

nonnumquam adv. ponekad

nosco, novi, notum 3. poznati, upoznati; odobriti

notabilis, e znatan, poznat, znamenit

noto 1. bilježiti; označiti, navoditi, opažati

notatus 3 obilježen

notus 3 (*part. pf.* od *nosco* 3.) poznat

nove *adv.* novo, neobično; *superl.*

novissime najposlije

novem *num.* devet

noviter *adv.* novo

novus 3 nov

nox, nocis, f. noć

nubes, is, f. oblak

nullus 3 nijedan

num *adv.* da li? zar?

numen, inis, n. znak, volja; *pl.* proročanstva, milost božanstva

numerus, i, m. broj

numquam *adv.* nikada

nunc *adv.* sada

nuncupo 1. trgovati; imenovati

nuntio 1. javiti, objaviti

nuntius, ii, m. glasnik, glas, vijest

nutrio 4. hraniti

nutus, us, m. nagibanje, mig; zapovijest

O

ob *praep. s ak.* pred, zbog, za

obliviscor, oblitus sum *dep.* 3. zaboraviti

obnoxius 3 podložan, izložen

observo 1. motriti, paziti, čuvati; slušati

obses, idis, m./f. talac, zarobljenik

obsideo, sedi, sessum 3. opsjedati; zaposjesti

obsidio, ionis, f. opkoljavanje, opsjedanje

obstinatus 3 postojan; tvrdoglav

obstruo, struxi, structum 3.

zatvoriti; zapušiti; začepiti

obstupesco, stupui, - 3. ukočiti se; zaprepastiti se, začuditi se

obtego, texi, tectum 3. sprijeda pokriti, zaklanjati; braniti, sakrivati

obtineo, tinui, tentum 2. držati što; imati, posjedovati; zauzimati, obavljati

obtingo, tigi, - 3. dogoditi se; snaći

obviam *adv.* nasuprot; *obviam ire* ići nasuprot, opirati se

occasio, onis, f. prilika, zgoda

occido, cidi, casum 3. propadati, porušiti se; pasti, poginuti, umrijeti

occulto 1. sakriti

occultus 3 sakriven, potajan, podmukao

occupo 1. zauzeti, osvojiti

occurro, curri ili **cucurri, cursum** 3. trčati; susretati

octavus 3 osmi

octo *num.* osam

oculus, i, m. oko
odi, odisse *verb. def.* mrzim
odor, oris, m. miris
offendo, di, sum 3. uvrijediti
offensio, onis, f. uvreda
offensus 3 uvrijeđen, zlovoljan, mrzak
officium, ii, n. služba, dužnost; uslužnost, uljudnost, iskazivanje poštovanja
olus, eris, n. kupus, zelje
omen, inis, n. znamenje
omitto, misi, missum 3. puštati; okaniti se, prestati; ne spomenuti
omnis, e sav, cio
omnipotens, entis adi. svemogući, svemoćni
onus, eris, n. teret, breme
opera, ae, f. djelovanje, rad; *operam dare (alcul rei ili sa ut)* truditi se, baviti se čim
operio, rui, rtum 4. pokriti; obasuti; sakriti
oportet, uit, - 2. verb. impers. pristoji se, valja, treba
oppidum, i, n. grad
opprimo, pressi, pressum 3. pritisnuti; oboriti, ugušiti, udaviti; napasti
oppugnatio, ionis, f. napadanje, navaljivanje
oppugno 1. napadati

ops, opis, f. moć, snaga, sila; *pl.* opes, ium sredstva, moć; vojska
opto 1. željeti
opulentus 3 imućan; ugledan
opus, eris, n. djelo, posao, radnja
ora, ae, f. kraj, granica; predio
oraculum, i, n. proročište, proročanstvo
oratio, onis, f. govor
orbis, is, m. krug; *orbis terrarum* svijet
ordo, inis, m. red, vrsta; stalež
origo, inis, f. početak, porijeklo; pleme, rod
orior, ortus sum dep. 4. izlaziti, pojaviti se; nastati, roditi se; početi
oro 1. govoriti; moliti, raspravljati, razlagati
os, oris, n. usta; ušće
osculum, i, n. ustašca; poljubac
ostendo, tendi, tentum i tensum 3. pružiti; pokazati; izjasniti se
otium, i, n. dokolica, besposlica, mir
ovis, ovis, f. ovca

P

paene *adv.* gotovo, skoro
paenitentia, ae, f. kajanje
palam *adv.* naočigled, javno; *praep. s abl.* pred

pando, pandi, pansum i passum
3. raširiti, razapinjati; *crines passi*
raspletene kose

par, paris *adi.* jednak

parabola, ae, f. parabola, sličica

paratus 3 spreman

parco, peperci, parsurus 3. (po)
štedjeti; ostaviti što

parens, ntis, m./f. roditelj; *pl.*
parentes roditelji

pario, peperci, partum 3. roditi; steći

pariter *adv.* jednako, zajedno,
takođe

paro 1. spremati, pripremati

parricidium, ii, n. ocebistvo,
ubistvo

pars, partis, f. dio; *pl.* partes, ium, f.
stranke

partim *adv.* djelomično; *partim* –
partim dijelom – dijelom

parum *adv.* (*comp.* minus, *superl.*
minime) malo, premalo

parvus 3 (*comp.* minor, minus;
superl. minimus 3) malen

passim *adv.* razasuto, na sve strane

passus, us, m. korak, stopa

pastor, oris, m. pastir

pastus, us, m. hrana; hranjenje

patefacio, feci, factum 3. otvoriti,
pokazati; otkriti

patens, ntis *adi.* otvoren; očit, jasan

pater, patris, m. otac

paternus 3 očevo, očinski

patiens, entis *adi.* koji podnosi;
strpljiv, popustljiv

patientia, ae, f. trpljenje, strpljenje

patior, passus sum *dep.* 4. trpjeti,
podnositi; dopuštati

patria, ae, f. otadžbina

patricius 3 patricijski, plemićki;
patricii, orum, m. patriciji, rimsko
plemstvo po rodu

paucus 3 (*pl.* pauci, ae, a) *pl.* malo
njih

paulisper *adv.* zamalo, za kratko
vrijeme

paulus 3 malen

pavo, onis, m. paun

pavoninus 3 paunov

pavor, oris, m. strah, strava

pax, pacis, f. mir; *pacem facere*
sklopiti mir

pecunia, ae, f. novac, imovina

pedes, itis, m. pješak (vojnici)

pellis, is, f. koža s dlakom ili
krznom, krzno

pello, pepuli, pulsum 3. udarati,
lupati; protjerati

penates, ium i um, m. penati (rimski
kućni bogovi); stan, kuća

penetro 1. provaliti, prodrijeti; ući

penna, ae, f. pero; *pl.* krila

per *praep.* s *ak.* kroz, preko, po, u

perago, egi, actum 3. pokretati;
provesti; obrađivati

perantiquus 3 prestar, vrlo star

percutio, cussi, cussum 3. probosti,
raniti, ubiti, ranu zadati

perdo, didi, ditum 3. upropastiti,
uništiti; izgubiti

perduco, duxi, ductum 3. dovesti,
pridobiti

pereo, ii, itum 4. nestati, propasti,
poginuti

perficio, feci, fectum 3. dovršiti,
učiniti, izraditi

pergo, perrexi, perrectum 3. istim
smjerom nastaviti, ići; podići se
kuda; nastaviti

periculum, i, n. opasnost

peritus 3 vješt, iskusan

permagnus 3 veoma velik, prevelik

permisceo, miscui, mixtum 3.
pomiješati

permitto, misi, missum 3. pustiti,
dopustiti

pernicies, perniciei, f. propast

perpetuitas, atis, f. stalno trajanje;
neprekidnost

perpetuus 3 neprestan, stalan;
perpetuo neprestano; *in perpetuum*
zauvijek

persequor, secutus sum dep. 3.
goniti; slijediti, stići; kazniti

perspicio, spexi, spectrum 3. vidjeti
kroz šta; opaziti

persuadeo, suasi, suasum 2.
nagovarati, ubijediti

pertineo, ui, - 2. dopirati, protezati
se; ticati se

pervenio, veni, ventum 4. doći,
dospjeti

pes, pedis, m. noga

pestifer, fera, ferum poguban

peto, ivi ili ii, titum 3. tražiti,
zahtijevati, moliti

philosophia, ae, f. filozofija

philosophus, i, m. filozof

pictor, oris, m. slikar

pictura, ae, f. slika

piget, uit, - 2. verb. impers. dosađuje
mi šta, mrzi me

pingo, pinxi, pictum 3. slikati

pinus, us, f. ili pinus, i, f. bor

pirata, ae, m. pirat, gusar

piscator, oris, m. ribar

piscor 1. dep. loviti ribu, ribariti

pius 3 pobožan

placet, placuit, - 2. verb. impers.
pristaje, dopada se

placidus 3 miran, tih

plebeius 3 plebejski; narodni

plebiscitum, i, n. plebiscit,
svenarodno glasanje

plebs, is, f. ili **plebes, ei, f.** narod;
svjetina

plenus 3 pun

plerusque, pleraque, plerumque
(*pl. plerique, pleraeque, pleraque*) *pl.*
većina, vrlo mnogi

plus, pluris, n. v. multus

poema, atis, n. (veća) pjesma

poena, ae, f. kazna

poeta, ae, m. pjesnik

poeticus 3 pjesnički; *poetica, ae, f.* i
poetice, es, f. pjesništvo

polliceor, citus sum dep. 2.
obećavati

pollicitatio, onis, f. obećanje

pondus, eris, n. teret, težina

pono, posui, positum 3. staviti,
postaviti, položiti

pons, pontis, m. most

populus, i, m. narod

porta, ae, f. vrata, ulaz

porticus, us, f. trijem, portik

porto 1. nositi

portorium, ii, n. lučka carina

portus, us, m. luka, pristanište

posco, poposci, - 3. tražiti,
zahtijevati

possideo, sedi, sessum 2.
posjedovati; imati u vlasti

possum, posse, potui moći

post adv. pozadi, poslije; *praep. s ak.*
iza, za

postea adv. zatim, docnije, dalje

posteaquam adv. pošto

posterus 3 idući, sljedeći (*comp.*
posterior, ius poslednji, *potonji*;
superl. postremus 3 poslednji); *subst.*
posteri, orum, m. potomci

postquam adv. pošto, otkako

postremo adv. najzad, naposljetku

postulo 1. zahtijevati, tražiti

potens, ntis adi. moćan, snažan, jak

potentia, ae, f. moć, snaga, vlast

potestas, atis, f. moć, vlast

potior, potitus sum dep. 4. osvojiti
(*s abl.*)

prae praep. s abl. od, pred, zbog

praebeo, ui, itum 2. pružiti;
pokazati, dati

praeceps, cipitis adi. strmoglav, brz,
nagao, strm, *subst. praeceps n.* ponor

praeceptum, i, n. zapovijest; pouka,
uputstvo

praecipio, cepi, ceptum 3. prije
uzimati; osjećati; doznati

praecipito 1. strmoglaviti, baciti
strmoglavce

praecipuus 3 izvjestan, naročit;
odličan

praeclarus 3 veoma jasan, vrlo lijep;
divan, izvrstan; slavan

praeda, ae, f. plijen, lov, lovina

praedico 1. oglašavati; isticati, hvaliti

praemitto, misi, missum 3. naprijed poslati

praemoneo, monui, monitum 2. najprije opomenuti; proreći; pokazati

praemunio, ivi, itum 4. sprijeda zidom utvrditi; nešto za odbranu reći; zaštititi

praenuntius, i, m. glasnik; znakovlje

praesens, ntis adi. prisutan; sadašnji

praesidium, ii, n. zaštita, odbrana; pomoć

praestans, antis adi. izvrstan, odličan

praesto, stiti, praestaturus 1. isticati se, odlikovati; odgovarati; činiti, izvršiti; *praestat* bolje je

praesum, esse, fui biti na čelu, voditi, upravljati

praeterea adv. osim toga, zatim

praetereo, ire, ii, itum mimo ići, prestići, proći; *part. pf.* praeteritus prošli, minuli

praeterfluo, xi, xum 3. teći mimo

praeterita, orum, n. prošlost

praetor, oris, m. pretor; zapovjednik vojske; upravnik provincije

praetorius 3 pretorijanski; *subst.* praetorium, ii, n. pretorij (glavni stan vojske); carska tjelesna straža

praetura, ae, f. pretura, služba pretora

praevaleo, ui, - 2. biti moguć, biti jači, nadjačati

praevaricatio, onis, f. prestup

praevideo, vidi, visum 2. unaprijed vidjeti; predvidjeti

pratium, i, n. livada

preces, um, f. pl. tantum molba

premo, pressi, pressum 3. pritiskati; mučiti, prisiljavati; pokrivati, sakrivati

pretiosus 3 skupocjen

pretium, ii, n. vrijednost, cijena; *magno pretio* skupo, *parvo pretio* jeftino

pridem adv. odavno; nekada

primordium, ii, n. početak

primum adv. prvo, prvi put

primus 3 prvi

princeps, ipis adi. i subs. prvi, najugledniji; prvak, osnivač, vođa, car

principatus, us, m. prvenstvo; prvo mjesto; *p. obtinere* biti prvi

prior, prioris adi. comp. prvi, prednji (od dvojice); *priores, um, m.* stari, preci

privatus 3 privatni, lični; *subst.* privatus, i, m. privatni čovjek

privignus, i, m. pastorak

pro praep. s abl. prema, umjesto, za

probabilis, e vjerovatan, prihvatljiv; valjan dobar

probo 1. ispitivati; odobravati, obrazložiti; dokazati

procerus 3 visok, tanak, vitak

procul *adv.* daleko, u daljini

prodo, didi, ditum 3. izdavati, iznositi; oglasiti otkriti; pripovjedati

proditio, onis, f. izdaja

proelior *dep. 1.* boj biti, boriti se

proelium, i, n. bitka, boj

profecto *adv.* zaista, svakako

profectus, us, m. napredak, uspjeh

proficio, feci, factum 3. napredovati, koristiti se, uspjjeti; dobiti šta, pomoći

proficiscor, factus sum *dep. 3.* otići, (ot)putovati; poći

profugio, fugi, - 3. pobjeći

prognatus 3 rođen

progressus, us, m. napredak

prohibeo, hibui, hibitum 2. spriječiti; odbijati; zabraniti

proiectus 3 iznikao; (is)pružen; *ventre proiecture* spuštenog stomaka

prolabor, lapsus sum *dep. 3.* pasti, srušiti se; pogriješiti, propasti

prolato 1. proširiti

proles, is, f. naraštaj, porod; potomak

prolixitas, atis, f. izobilje

prominturium, ii, n. glavina, predgorje; greben, rt

promptus 3 očigledan; gotov; snažan; okretan

promulgo 1. javno oglasiti, objaviti

prope (*comp.* propius, *superl.* proxime) *adv.* blizu, uskoro; *praep. s ak.* blizu, kod, kraj, nedaleko od

propior, ius *comp.* bliži, preči; *superl.* proximus 3 najbliži, najpreči

proprius 3 osobit, svoj, vlastit, postojan, trajan

propono, posui, positum 3. javno staviti; metnuti pred; objaviti, izložiti

propositum, i, n. namjera, način života

proprius 3 svojstven, vlastit, sopstven; *subst.* proprium, i, n. svojina

propter *adv.* pokraj, blizu; *praep. s ak.* uz, do, blizu, zbog

propterea *adv.* stoga, zato

prorumpo, rupi, ruptum 3. prodrijeti, provaliti; izbaciti; buknuti

proscribo, scripsi, scriptum 3. oglasiti, obznaniti, proglasiti; staviti izvan zakona; prognati

proscriptio, onis, f. izgon; nuđenje na prodaju

prosper, era, erum ili prosperus 3 sretan, povoljan, dobar

prospere *adv.* sretno, povoljno

prosum, prodesse, profui koristiti

protego, texi, tectum 3. sprijeda pokriti; zaštititi, braniti
proturbo 1. otjerati, rastjerati
prout coni. kako, gdje
provincia, ae, f. provincija
proximus 3 v. propior
prudens, entis adi. razborit, mudar, pametan
prudentia, ae, f. znanje, pamet; razboritost
psallo, psalli, - 3. udarati u žice, svirati
publice adv. javno
pudet, uit, - 2. verb. impers. stidim se, stid me, sramim se
pudor, oris, m. stid, sram; poštenje, čednost, dobar glas
puer, eri, m. dječak; *a puero* od djetinjstva, *ex pueris* iz dječastva
puerilis, e djetinji, dječaćki
pugna, ae, f. bitka
pugno 1. boriti se
pulcher, chra, chrum lijep
pullulo 1. nicati; uzimati maha
pulsus, us, m. udaranje
puto 1. misliti, smatrati

Q

quadrigenti, ae, a num. četiri stotine
quaero, sivi, situm 3. tražiti, pitati; težiti za čim

quaesitum, i, n. pitanje
quaesitus 3 biran, tražen, izabran
quaestor, oris, m. kvestor (državna služba)
qualitercumque adv. kako god, ma kako
quam adv. kako, nego
quamquam coni. iako, premda, mada
quamvis coni. mada, premda, iako; *adv.* koliko ti drago; kako ti drago
quantus 3 koliki; *quantum adv.* koliko
quartus 3 četvrti
quasi coni. kao da; *adv.* gotovo, skoro
quattuor num. četiri
qui, quae, quod pron. koji, koja, koje
quia coni. jer, što
quidam, quaedam, quiddam ili quoddam pron. neki, neko, nešto; nekakav
quies, etis, f. odmor, počinak, san; smrt; *quietem capere* počivati, odmarati se
quiesco, evi, etum 3. odmarati se; spavati
quietus 3 miran, koji u tišini živi; neutralan
quilibet, quaelibet, quodlibet koji mu drago, što mu drago

quin *coni.* da ne; da (*s konj.*); kako ne, zašto ne; *s etiam* dapače

quindecemviri, orum, m.
kvindcemviri, zbor petnaestorice

quingenti, ae, a *num.* pet stotina

quingenta *num.* pedeset

quintus 3 peti

quisquam, quidquam iko, išta

quisque, quaeque, quidque *pron.*
svako, svašta, svaki

quoad *adv.* dokle; sve dok

quod *adv.* zašto, zato; *coni.* što, jer; što se toga tiče

quomodo *adv.* kako; kako, kao što

quondam *adv.* nekada, nedavno, jednom

quoque *coni.* i, i takođe

quotidianus 3 svakodnevni; običan, prost

quotidie *adv.* svaki dan

R

ramus, i, m. grana

ramosus 3 granat, krošnjat

rana, ae, f. žaba

rapidus 3 brz

rapio, rapui, raptum 3. otimati, ugrabiti

raptor, oris, m. otimač, razbojnik

ratio, onis, f. računanje; mišljenje, razum; razlog; pravilo, načelo; svojstvo

ratus 3 (reor, ratus sum, *dep.* 2.)
proračunat; valjan

rebello 1. ponovo zaratiti, pobuniti se; ponovo se dići na oružje

recedo, cessi, cessum 3. uzmicati, udaljiti se, odmaći se; ustupati, odstupati, otići; okaniti se; izginuti, nestati

recipio, cepi, ceptum 3. natrag uzeti; povući; uzeti; *se recipere* povući se

recordor, recordatus sum *dep.* 1.
sjećati se; razmišljati; spominjati

recreo 1. iznova stvoriti, oporaviti se

reddo, didi, ditum 3. natrag dati; vratiti; odgovarati

redeo, ire, ii, itum natrag ići, opet doći; vratiti se

redigo, egi, actum 3. natrag tjerati; dobiti, primiti; ograničiti

reditio, onis, f. povratak

regalis, e kraljevski, carski

regina, ae, f. kraljica

regio, onis, f. oblast, područje

regius 3 kraljevski

regno 1. kraljevati; vladati

regnum, i, m. kraljevstvo, kraljevska vlast

rego, rexi, rectum 3. upravljati, vladati; uputiti, savjetovati

regredior, gressus sum *dep.* 3.
nazad ići, vraćati se; uzmicati

religio, onis, f. pobožnost; *pl.* vjerski obredi, prisega

relinquo, liqui, lictum 3. ostaviti, ostavljati; prepustiti

reliquus 3 preostali; *reliqui, ae, a* ostali, drugi

reluceo, luxi, - 2. odsijavati, bljeskati

remaneo, mansi, mansum 3. ostati, zaostati

removeo, movi, motum 2. natrag micati, uklanjati, odmicati; raspustiti

renuntio 1. izvještavati, pripovjedati; otkazati, odreći se

reor, ratus sum dep. 2. misliti, cijeniti, smatrati

repente adv. iznenada

reperio, reperi (repperi), repertum 4. ponovo naći, otkriti; dobiti, steći

repleo, plevi, pletum 2. ponovo napuniti, popuniti

reprimo, pressi, pressum 3. natrag potiskivati; suzbijati; zaustavljati

repudio 1. odbijati, odbacivati

requiesco, requievi, requietum 3. počivati, odmarati se

requiro, sivi, situm 3. tražiti, zahtijevati; pitati

res, ei, f. stvar, događaj, junačko djelo; *res publica* država

reservo 1. sačuvati, ostaviti, izbaviti, zadržati

resideo, sedi, sessum 3. sjediti; zabaviti se; ostati

resisto, stiti, - 3. opirati se,

odolijevati; braniti se, zaustaviti

respondeo, spondi, sponsum 2. odgovoriti; javiti se

responsum, i, n. odgovor

restauro 1. popraviti, obnoviti; nanovo metnuti

restinguo, stinxi, stinctum 3. gasiti, blažiti

restituo, ui, utum 3. uspostaviti, natrag dovesti; povratiti, popraviti

resto, stiti, - 1. zaostajati, preostati

retineo, tinui, tentum 2. zaustaviti, zadržati

reus, i, m. krivac

revelo 1. otkriti

revertor, reverti, reversus 3. vratiti se

revolvo, volvi, volutum 3. natrag valjati; odmotavati

rex, regis, m. kralj

rhetor, oris, m. retor

rideo, risi, risum 2. smijati se

rigor, oris, m. tvrdoća, ukočenost, strogost, oporost

ritus, us, m. vjerski propis, vjerski obred

rivus, i, m. potok, rijeka

robur, oris, m. snaga, moć

rogatus, us, m. molba; *abl.* rogatu na molbu

rogo 1. pitati

ros, roris, m. rosa
rudis, e nevješt, prost
rugosus 3 smežuran, izboran
ruina, ae, f. rušenje, padanje, pad;
napad, navala; propast, poraz; *pl.*
ruševine
rumpo, rupi, ruptum 3. slomiti,
razbiti; prekinuti
rursum / rursus adv. nazad, natrag;
ponovo
rusticus 3 seoski; prost, nespretan

S

sacer, cra, crum svet, posvećen
sacerdos, tis, m./f. sveštenik, -ca
sacrum, i, n. svetinja, sveti obred,
žrtva; *pl.* svetinje
saeculum, i, n. vijek
saepe adv. (*comp.* saepius, *sup.*
saepissime) često
saevitia, ae, f. okrutnost, ljutina
saevus 3 bijesan, žestok, ljut
sagitta, ae, f. strijela, strelica
salus, utis, f. zdravlje, spas; pozdrav
saluto 1. pozdraviti
sanctitas, atis, f. svetost,
neporočnost, pobožnost
sanctus 3 svet, posvećen; častan,
poštovan
sane adv. razumno, *haud sane* ne
osobito, ne baš

sanguis, inis, m. krv; potomak
sapiens, entis adi. mudar, pametan
sapienter adv. mudro, pametno
sapientia, ae, f. mudrost
sarcina, ae, f. tovar
satis (comp. satius) adv. dosta,
dobro, prilično
satisfacio, feci, factum 3.
zadovoljiti, ispuniti
saxum, i, n. stijena, hrid
scelus, eris, n. zločin, nedjelo
schola, ae, f. škola
scienter adv. znalački; vješto
scilicet adv. dakako, razumije se
scio, sicivi, scitum 4. znati
scriptor, oris, m. pisac; *rerum*
scriptor historičar
se pron. reflex. se, sebe
secedo, cessi, cessum 3. otići,
udaljiti se; povući se
secretum, i, n. samoća; tajna
secundus 3 drugi, sljedeći
securus 3 bez brige, pouzdan, bez
straha, veseo, siguran
sed coni. ali, no, nego
sedatus 3 miran, lagan, tih
sedes, is, f. sjedište, boravište,
mjesto
segnis, e spor, lijen; mlitav, polako
tekući; nerodan

sempiternus 3 neprestan, vječan

senator, oris, m. senator

senatus, us, m. senat, vijeće

senecta, ae, f. starost

senex, senis adi. star (*comp.* senior);
subst. m. starac; *seniores* stari ljudi

separatim adv. posebno, zasebno;
odvojeno

septem num. sedam

septimus 3 sedmi

septingenti, ae, a num. sedam
stotina

septuagessimus 3 sedamdeseti

sequor, secutus sum dep. 3. slijediti,
pratiti, ići, poći u (na)

series, ei, f. red, niz; lanac

sermo, onis, f. govor, razgovor

serpens, entis, m./f. zmija

serra, ae, f. testera

sero, sevi, satum 3. sijati, saditi

servo 1. paziti, čuvati

servolus, i, m. mlad rob, sluga

servus, i, m. rob, sluga

sescenti, ae, a (sexcenti) adi. num.
po šest stotina

seu v. sive

severe adv. ozbiljno, strogo

sex num. šest

sextus 3 šesti

si coni. ako; da

sic adv. tako

siccus 3 suv, trijezan; umjeren; *in sicco* na suvom

significo 1. dati znak, pokazati,
označavati

signum, i, n. znak, obilježje

silentium, ii, n. tišina, ćutanje, mir

silva, ae, f. šuma

similis, e sličan

similitudo, dinis, f. sličnost

simul adv. istovremeno, zajedno, u
isto doba; *simul ac, simul ut* čim

sine praep. s abl. bez

singularis, e pojedinačan;
jedinствен, osobit, naročit

singuli, ae, a po jedan, pojedini

sinus, us, m. nabor, vijuga; džep; rt

sitis, is, f. žeđ

situs, us, m. mjesto; položaj

sive ili seu coni. ili ako, ili

socer, eri, m. svekar, tast

socius, ii, m. drug; saveznik

sol, solis, m. sunce

solea, ae, f. sandala

soleo, solitus sum semidep. 2. imati
običaj, običavati

solium, i, n. prijestolje; kraljevska
čast

solitum, i, n. običaj

sollemnis, e svečan

sollers, rtis adi. vješt, domišljat, pronicljiv

sollicito 1. silno potresti, uzdrmati, uznemiriti, zabrinuti

sollicitus 3 posve uzbuđen, zabrinut, nemiran

solum adv. samo; *non solum...sed etiam* ne samo...nego (već) i

solus 3 sam, jedini

solutus 3 prost, sloboda; odriješen

solvo, solvi, solutum 3. riješiti, osloboditi; razriješiti

sors, sortis, f. kocka; sudbina

spatium, ii, n. prostor, mjesto; daljina, razmak; vrijeme, rok, prilika, trajanje

species, ei, f. izgled, oblik; pojava

spectaculum, i, n. prizor; predstava

spectator, oris, m. posmatrač

specto 1. gledati, posmatrati

specus, us, m. pećina, špilja

spes, ei, f. nada

spiritus, us, m. udisanje; dah, disanje, duša, život

sponte abl. sg. mea, tua, sua, etc. sam sa sobom, svojevóljno, sam na svoju ruku, bez ićije pomoći

stagnum, i, n. bara, jezero

statim adv. tvrdo; stalno, odmah, smjesta

statua, ae, f. kip, statua

statuo, tui, tutum 3. postaviti; odrediti, odlučiti

statura, ae, f. stas

status, us, m. stajanje, mjesto, položaj; stanje; stalež; svojstvo

sterno, stravi, stratum 3. prostirati, oboriti; uništiti

stilus, i, m. pisaljka

stipendium, i, n. plata; vojna plata; vojna služba; *st. merere* zaslužití platu

sto, steti, staturus 1. stajati, nalaziti se

stomachus, i, m. ždrijelo, jednjak

stratus v. sterno

streptus, us, m. buka, škripa; šum, zvuk

studeo, ui, - 2. truditi se, nastojati; težiti čemu, izučavati, baviti se čim

studiose adv. revno(sno); vatreno

studiosus 3 marljiv; odan čemu

studium, ii, n. težnja, naklonost; bavljenje naukom

stultus 3 budalast; glup

stupor, oris, m. neosjetljivost, tupost; ludost, budalaština

sub praep. s abl. i ak. pod, ispod

subdolus 3 lukav, podmukao

subeo, ire, ii, itum ići pod što; podnositi

subigo, egi, actum 3. tjerati pod što; pokoriti, savladati

subinde *adv.* odmah, zatim

subito *adv.* iznenada

sublevo **1.** uzdići, uspraviti;
podupirati, pomagati

sublustris, e sumračan; vidan, vedar

submergo/summergo, mersi, mersum **3.** potopiti

subsequor, secutus sum *dep.* **3.**
pristajati za kim; slijediti koga,
pratiti

subterfugio, fugi, - **3.** umaći, uteći

succedo, cessi, cessum **3.** ići pod što;
prolaziti, stupiti na nečije mjesto;
naslijediti

successor, oris, m. nasljednik

successus, us, m. uspjeh, napredak

succingo, cinxi, cinctum **3.** opasati
(se), naoružati (se)

succurro (subcurro), curri, cursum
3. trčati pod šta, podmetnuti se, doći,
pomagati

sui *gen. pron. reflex.* sebe, njega; *dat.*
sibi; *ak.* se sebe

sulphur (sulfur), uris, n. sumpor

sum, esse, fui biti; postojati; nalaziti
se

summus **3** v. *superus*

sumo, sumpsi, sumptum **3.** uzeti,
obući; pojesti ili popiti; latiti se

superbia, ae, f. oholost; gordost

superbus **3** ohol

superior, ius *comp.* od *superus* **3**

supero **1.** dizati se uvis, nadmašivati,
nadvladati

supersum, esse, fui preostati; još
živjeti; prevazilaziti

superus **3** gornji; pređašnji (*comp.*
superior, ius viši, gornji; raniji;
stariji, odličniji, jači; *superl.*
supremus **3** i *summus* **3** najgornji,
najviši, posljednji, krajnji, najveći,
najodličniji); *suprema, orum, n.*
posljednji časovi života; *summum, i,*
n. najviši vrh

supervenio, veni, ventum **4.** doći
na, navaliti na koga

supra *adv.* gore

supradictus **3** gore spomenuti

supprimo, suppressi, suppressum
3. pritisnuti; potisnuti; *navem s.*
potopiti

suscipio, cepi, ceptum **3.** uzeti,
preduzeti; primiti

suus, sua, suum *pron. reflex.* svoj, a, e

T

tabella, ae, f. tablica; spis

tabula, ae, f. ploča, tabla; popis
prognanika, popis

tactus **3** (od *tango* **3.**) dodirnut,
taknut

talis, e takav, ovakav, onakav

tametsi *coni.* premda, ako i

tamquam *coni.* tako kako, kao što

tandem *adv.* napokon, konačno;

napokon ipak, najposlije ipak,
tango, tetigi, tactum 3. taknuti, ticati; pogoditi, dirnuti
tantus 3 toliki, toliko veliki, ovoliki
tarditas, atis, f. sporost, tupost, tromost
taurunus 3 bikovski
tectum, i, n. krov, kuća
tego, texi, tectum 3. kriti, pokrivati, sakrivati
telum, i, n. oružje; koplje, strijela, mač
temere adv. slučajno, nasumice; naglo
tempestas, atis, f. vrijeme; nevrijeme
templum, i, n. hram
tempto 1. držati, imati; shvatati, držati, vladati; zatvoriti, zaustavljati
tempus, oris, n. vrijeme
tenebrae, arum, f. pl. tantum tmina, mrak
teneo, ui, tentum 2. držati; (do) stići; shvatiti, razumjeti, držati; imati, upravljati, posjedovati; vladati, pripadati
tener, era, erum nježan, mlađahan
tento/tempto 1. isprobati; istraživati; pokušati
tenuitas, atis, f. tankoća, mršavost; siromaštvo
terra, ae, f. zemlja; *orbis terrarum*

svijet
terreo, ui, itum 2. ustrašiti, plašiti
terror, oris, m. strah
tertius 3 treći
textum, i, n. tkanje; tekst
theatrum, i, n. pozorište
tibia, ae, f. svirala
tibicen, inis, m. frulač, svirač
timeo, ui, - 2. bojati se, plašiti se
timide adv. bojažljivo, oprezno
timidus 3 bojažljiv
timor, oris, m. strah
toga, ae, f. toga (odjelo koje su Rimljani nosili u miru)
tolero 1. nositi, podnositi, uzdržavati
tollo, sustuli, sublatum 3. dići, primiti; oduzeti, ukinuti; uništiti
tono, ui, - 1. (tonat *impers.* grmi) grmjeti
totus 3 cio, čitav
trado, didi, ditum 3. predati, povjeriti, ostaviti; pričati, pripovijedati
traduco, duxi, ductum 3. prevesti, voditi, premjestiti; provesti
traho, traxi, tractum 3. vući
traicio, ieci, iectum 3. prebaciti, prevesti preko; razvaliti
tranquillus 3 miran, tih, spokojan; *subst.* tranquillum, i, n. tišina, mir
transeo, ire, ii, itum preći

transfero, ferre, tuli, latum
prenijeti, prenositi

transitus, us, m. prelazak

trepidatio, onis, f. uplašenost, strka

trepido 1. plašljivo trčati, uzrujan
biti, plašiti se, bojati se

tres, tria num. tri

tribunatus, us, m. tribunat,
tribunska služba

tribunus, i, m. tribun; starješina;
tribunus militum vojni tribun

tribuo, ui, utum 3. podijeliti,
darovati, dati; dopustiti, ustupiti,
činiti

tribus, us, f. triba, kotar

tributum, i, n. danak, porez

triduum, ii, n. trodnevlje, tri dana

triennium, i, n. doba od tri godine,
tri godine

tristis, e žalostan, tužan

triumphus, i, m. trijumf; slavlje,
triumphum agere slaviti trijumf

triumvir, viri, m. trijumvir, član
kolegija trojice

trucido 1. klati; uništiti

tueor, tuitus i tutatus sum dep. 2.
gledati, posmatrati; paziti, štiti,
braniti

tum adv. tad

tumultus, us, m. nemir, buka; strah,
uznemirenost

tunc adv. tada, onda

turba, ae, f. nemir, vreva; svjetina,
gomila

turbo 1. uznemiriti; poremetiti,
zbuniti, plašiti

turbatus 3 uznemiren, uzrujan,
zbunjen

turbulentus 3 mutan, nemiran

turpis, e ružan, gadan, sramotan

tutus 3 siguran

tuus, tua, tuum pron. tvoj, tvoja,
tvoje

U

ubi adv. gdje; *coni.* kako, pošto, kada

ultimus 3 superl. krajnji, posljednji
(od *ulter, tra, trum* obostran; *comp.*
ulterior, ius)

ultio, ionis, f. osveta

ultra adv. s onu stranu, prijeko;
praep. s ak. preko, za, nad, iznad

umbo, onis, m. pupak štita, štit

umquam (unquam) adv. ikada

unda, ae, f. talas

unde adv. odakle, otuda

universus 3 sav, čitav; opšti,
zajednički

unus 2 num. jedan, jedini; *adv.* una
zajedno, skupa

urbs, urbis, f. grad

usque adv. neprestano, *usque ad* sve do

usus, usus, m. (od *utor 3.*) upotreba,
vršenje; korist, dobit

ut *adv.* i *coni.* kako, kao što; da, makar, neka; kao; budući da; pošto

uter, utra, utrum koji od dvojice (od dvije, od dvoje)

uterque, utraque, utrumque jedan i drugi, oba

utilis, e koristan

utique *adv.* svakako, sigurno

utor, usus sum 3. upotrijebiti, služiti se, koristiti se; živjeti; imati

utrimque *adv.* s obje strane

uxor, oris, f. žena, supruga

V

vacca, ae, f. krava

vacuus 3 prazan, otvoren; prostran, slobodan

vadimonium, i, n. jamstvo

vagor 1. lutati, skitati se, potucati se

valeo, ui, itum 2. biti zdrav; biti jak; *vale!* zdravo, zbogom!

valetudo, dinis, f. zdravlje, zdravstveno stanje, bolest

valide *adv.* jako, silno

validus 3 jak, snažan, moćan, silan

vallus, i, m. kolac, palisada, nasip sa palisadama

vanitas, atis, f. hvalisavost, taština

vanus 3 uzaludan, jalov

varius 3 različit

vastitas, atis, f. pustošenje

-ve disiunct. coni. (enklitika) ili

vehemens, entis adi. žestok, vatren, jak

vehiculum/vehiculum, i, n. kola

veho, vexi, vectum 3. voziti, vući

vel *coni.* ili; *vel – vel* ili – ili, koje – koje

velum, i, n. (većinom *pl.*) jedro

vel-ut *coni.* kao, kao što, upravo kao; *s konj.* kao da

vena, ae, f. vena, žila

venatio, ionis, f. lov, hajka; divljač

venator, oris, m. lovac

vendo, didi, ditum 3. proda(va)ti

venia, ae, f. dopuštenje, pomilovanje; milost

venio, veni, ventum 4. dolaziti, vratiti se; ići, otići; približavati se

venor *dep.* 1. loviti

venustus 3 dražestan, ljubak, lijep

verbum, i, n. riječ; glagol

vere *adv.* ustinu, istinito

vereor, itus sum *dep.* 2. plašiti se; poštovati iz straha

vero *adv.* zaista, doista

versor, versatus sum *dep.* 1. kretati se; nalaziti se; baviti se

versus, us, m. stih

verto, verti, versum 3. okretati

verus 3 istinit, pravi

vester, vestra, vestrum *pron.* vaš, vaša, vaše

vestigium, i, n. stopa, noga, stopalo; trag, mjesto

vestimentum, i, n. odjeća, odijelo

vestis, is, f. haljina, odijelo, odjeća

veteranus, i, m. veteran (islužen vojnik)

veto, ui, titum 1. zabraniti, ne dopustiti

vetus, eris adi. (*superl.* veterrimus) star, drevni; *subst.* veteres stari, preci

vetustus 3 star

via, ae, f. put

viator, oris, m. putnik

vicinus 3 susjedni; *subst.* vicinus, i, m./ vicina, ae, f. susjed/susjeda; vicina, orum, n. susjedstvo

vicis (*gen.*), *ak.* vicem, *abl.* vice; *pl.* vices i vicibus izmjena, odvracanje; posao, služba, uloga; *versa vice* obratno; *in vicem* ili *invicem* naizmjenično, među sobom

victor, oris, m. pobjednik

victoria, ae, f. pobjeda

victus, us, m. hrana, življenje

vicus, i, m. selo

video, vidi, visum 2. vidjeti, gledati

vigeo, ui, - 2. jak, zdrav biti, ugledan biti, vrijediti; živjeti, gospodariti

viginti num. dvadeset

vilis, e jeftin, neznatan; prost

villa, ae, f. seoski dvorac, seoska vila, seosko dobro

vinco, vici, victum 3. pobijediti

vinculum, i, n. konopac, uže

vindico 1. tražiti šta, prisvajati sebi; pripisivati sebi; osloboditi; kazniti, osvetiti

violo 1. povrijediti; oskrnaviti

vir, viri, m. čovjek; junak; suprug

virgo, inis, f. djeвица, djevojka

viridis, e zelen, zelenkast

virtus, utis, f. vrlina; snaga

vis (*ak.* vim, *abl.* vi; *pl.* vires, virium, viribus) snaga, moć; *pl.* vires, ium jačina, moć

visito 1. razgledati, posjetiti

viso, si, sum 3. posmatrati, razgledati; posjetiti

visus, visus, m. (od *video 2.*) videnje, pogled; pojava, prilika

vita, ae, f. život

vivo, vixi, victurus 3. živjeti, postojati

vivus 3 živ

vocabulum, i, n. riječ

voco 1. zvati

volatus, us, m. let, letenje

volo 1. letjeti

volo, velle, volui htjeti, željeti

volumen, inis, n. svitak, knjiga

voluptas, atis, f. veselje, uživanje,
radost

vox, vocis, f. glas, govor; zapovijest

vulgatus 3 (od *vulgo 1.*) opšte
poznat, razglašen

vulneratus 3 ranjen

vulnero 1. ranjavati

vulnus, eris, n. rana

vulpes, is, f. lisica

vultus, us, f. obraz, lice; spoljašnost,
pogled; izraz lica

RJEČNIK IMENA

A

Achilles, is, m. Ahilej, grčki junak, sin Peleja i morske boginje Tetide

Acrisius, i, m. Akrisije, kralj Arga

Actium, ii, n. Akcij, rt i naselje u grčkoj oblasti Akarnaniji

Adherbal, alis, m. Adherbal, numidijski kraljević, sin Micipse

Aegaeus 3 egejski (*Aegaeum mare*, Egejsko more)

Aegeus, i, m. Egej, atinski kralj

Aegyptius 3 egipatski

Aegyptus, i, f. Egipat

Aemilianus 3 emilijski; nadimak mlađeg Skipiona Afričkog, koji je bio sin Lucija Emilijana Paula Makedonskog

Aemilius, i, m. ime patricijskog rimskog plemena; najpoznatije porodice: Lepidi, Pauli i Skauri

Aeneas, ae, m. Eneja, trojanski junak

Aeneis, idis, f. Enejida, Vergilijev ep

Aeoles, um, m. Eolci

Aerarium, i, n. Erarij, državna riznica

Aesculapius, ii, m. Eskulap (grč. Asklepije), sin boga Apolona i Koronide, bog ljekarstva, učenik Hironov

Aethra, ae, f. Etra, kćerka trezenskog kralja, majka Tezejeva

Africa, ae, f. Afrika

Africanus 3 afrički; nadimak dvojice Skipiona (v. Cornelius)

Agamemnon, onis, m. Agamemnon, kralj mikenski, sin Atrejev, brat Menelajev, muž Klitemnestrin, otac Ifigenijin, Orestov i Elektrin; vrhovni vođa Grka pod Trojom

Agrippa, ae, m. Agripa (M. Vipsanius Agrippa), vojskovođa i prijatelj Augustov, oženjen s Augustovom kćeri Julijom, Marcelovom udovicom, s kojom je imao sinove Gaja i Lucija

Alba, ae, f. Alba, ime nekih gradova; *Alba Longa* grad u Laciju; *Albanus 3* albanski

Albani, orum, m. Albani, stanovnici grada Albe; *Albani patres* preci Rimljana, potomci Enejina sina Askanija

Alexander, i, m. Aleksandar Veliki, makedonski kralj

Allia, ae, f. Alija, rječica u Laciju, gdje su Rimljani potučeni od Gala 390. p.n.e.

Alliensis, e alijski

Alpes, ium, f. Alpe

Amulius, i, m. Amulije, brat Numitorov, kralj Alba Longe

Androgeus, i, m. Androgej, sin Minoja, kritskog kralja

Anicius, i, m. Anicius C. (Gaius), Gaj Anicije, rimski pretor

Antiochus, i, m. Antioh, ime mnogih sirijskih kraljeva; učitelj filozofije u Atini, pristalica Platonove Akademije

Antonius, i, m. Marcus Antonius, Marko Antonije, rimski vojskovođa

Apelles, is, m. Apel, čuveni grčki slikar, savremenik Aleksandra Velikog

Apollo, inis, m. Apolon, jedno od dvanaest olimpskih božanstava, sin Zeusa i Lete

Ap. = Appius, i, m. Apije, rimsko ime, posebno u plemenu Klaudijevaca (v. Claudius)

Aquitani, orum, m. Akvitani, narod na zapadu Galije

Ara, ae, f. oltar, žrtvenik; *Ara Pacis* oltar mira

Ariadne, es, f. Arijadna, Minojeva kćerka

Ariminum, i, n. Ariminij (Rimini), grad u Umbriji

Ariovistus, i, m. Ariovist, germanski poglavar kojeg je pobijedio Cezar

Aristoteles, is, m. Aristotel, grčki filozof

Arminius, ii, m. Arminije, poglavica germanskog plemena Heruska

Asia, ae, f. Azija

Athena, ae, f. boginja Atena

Athenae, arum, f. Atina

Atheniensis, is, m. Atinjanin; *adi.* atinski

Atticus, i, m. Titus Pomponius Atticus, Tit Pomponije Atik, rimski državnik, Ciceronov blizak prijatelj

Augustus, i, m. August, nadimak rimskih careva

Aulus, i, m. Aul, rimsko lično ime

Aurelius, i, m. Aurelije, ime roda; Marcus Aurelius, rimski car (161–180)

B

Basilica, ae, f. bazilika; Basilica Iulia, Julijeva bazilika, izgrađena na Rimskom forumu

Belgae, arum, m. Belgi, narod na sjeveru Galije

Belisarius, ii, m. Velizar, vojskovođa cara Justinijana I

Bithynia, ae, f. Bitinija, rimska provincija na sjeveroistoku Male Azije

Boii, orum, m. Boji, keltsko pleme

Bosporus, i, m. Bosfor, moreuz između Crnog mora i Mramornog mora; razdvaja Evropu od Azije

Britannia, ae, f. Britanija, rimska provincija

Britannicus, i, m. Britanik, sin cara

Klaudija

Britannus, i, m. Britanac

Brundisium, ii, n. Brundizij, luka u Italiji (danas Brindisi)

Brutus, i, m. nadimak porodice iz roda Junija; Marcus Iunius Brutus, Marko Junije Brut, rimski senator, zajedno sa Kasijem izvršio atentat na Cezara

C

C.= **Gaius, i, m.** Gaj, rimsko ime

Caecilius, i, m. rimski rod, najpoznatija porodica Metela; Quintus Caecilius Metellus, Kvint Cecilije Metel, vojskovođa i konzul 109. p.n.e.

Caesar, is, m. Gaius Iulius, Gaj Julije Cezar, rimski vojskovođa, državnik, pisac (100–44. p.n.e.)

Caesares, um, m. titula Cezarâ, careva

Caledonia, ae, f. Keledonija, oblast sjeverno od rimskih granica u Britaniji (današnja teritorija Škotske)

Caligula, ae, m. Gaius Caesar Caligula, Gaj Cezar Kaligula (37–41. p.n.e.), sin Germanika i Augustove unuke; *Caligula* (čizmica) nadimak je koji je dobio po vojničkim čizmicama jer je kao dijete živio u logorima među vojnicima

Calpurnius, i, m. rimski rod, najpoznatija porodica Pisones; Lucius Calpurnius Bestia, Lucije

Kalpurnije Bestia, konzul 111. p.n.e.

Cannae, arum, f. Kana, mjesto u Apuliji gdje je Hanibal porazio Rimljane 216. p. n. e.

Cannensis, e kanski

Capitolinus 3 kapitolski; Marcus Manlius Capitolinus, Marko Manlije Kapitolski; godine 387. p.n.e. odbio je napad Gala na Kapitolsku tvrđavu, zbog čega je dobio nadimak Kapitolski **Capitolium, ii, n.** Kapitol, brežuljak u Rimu

Carmentis, is, f. ili **Carmenta, ae, f.** Karmenta, proročica, u mitologiji mati Evandrova koja je sa njim iz Arkadije došla u Italiju

Carmentalis, e *adi.* karmećanski, *porta C.*, vrata starog Rima, sa dva svoda za prolaz; kroz jedan su prošli Fabiji, koji su izginuli u bici sa Vejanima, pa je prozvan *porta scelerata*

Carthaginiensis, is, m. Kartaginjanin (Punjanin)

Carthaginiensis, e kartaginski

Carthago, inis, f. Kartagina, antički grad na sjeveru Afrike

Cassius, i, m. rimski rod; Gaius Cassius Longinus, Gaj Kasije Longin, rimski senator, jedan od zavjerenika protiv Cezara

Cato, onis, m. Marcus Portius Cato, Marko Porcije Katon (Katon Stariji), rimski državnik, pisac (234–149. p.n.e.)

Celtae, arum, m. Kelti (Rimljani ih nazivaju i Galima)

Chalcedon/Calchedon, onis, f. Halkedon, grad i luka u Bitiniji, na maloazijskoj obali Bosfora

Charicles, is, m. Harikle, ljekar koji je pregledao cara Tiberija na samrti, iako nije bio u stalnoj službi carevog ljekara

Chrysogonus, i, m. Hrisogon, lično ime; ime Sulinog oslobođenika

Cicero, onis, m. Ciceron, Marcus Tullius, Marko Tulije, rimski besjednik, pisac, političar (106–43. p.n.e.)

Cilicia, ae, f. Kilikija, oblast u jugoistočnoj dijelu Male Azije

Cilicius 3 kilikijski

Circus, i, m. trkalište, jahalište, najpoznatije *c. maximus*; sagrađeno ga Tarkvinije Prisk za 400.000 gledalaca

Claudius, i, m. rimski rod; 1. *Appius Claudius*, Apije Klaudije, rimski konzul 79. p.n.e. i namjesnik Makedonije (78–76. p.n.e.); 2. *Gaius Claudius Nero*, Gaj Klaudije Neron, konzul 207. p.n.e.; 3. *Marcus Claudius*, Marko Klaudije, konzul 214. p.n.e.

Cleopatra, ae, f. Kleopatra, egipatska kraljica

Cloaca, ae, f. Cloaca Maxima, najveći podzemni kanal za odvođenje nečistoće i kišnice

Cn. = Gnaeus, i, m. Gnej, rimsko ime

Corinthus, i, f. Korint, grad na Korintskoj prevlaci koja spaja Peloponez s ostalim dijelom Grčke

Coriolanus, i, m. Gnaeus Marcius, Gnej Marcije Koriolan, rimski vojskovođa

Corioli, orum, m. Korioli, grad u pokrajini Laciju

Cornelius, i, m. Kornelije, ime rimskog plemena Skipiona (Scipiones): 1. *Publius Cornelius Scipio*, Publije Kornelije Skipion, konzul 218. p.n.e.; pobijedio ga Hanibal na Ticinu; s bratom Gnejem otišao u Hispaniju i s njim poginuo 212. p.n.e.; 2. *Publius Cornelius Scipio Africanus*, Publije Kornelije Skipion Afrički, sin pomenutog Publija, pobijedio Hanibala kod Zame 202. p.n.e. Kćerka mu Kornelija (Cornelia), udata za Tiberija Sempronija Graha, majka čuvene braće Grah, Tiberija i Graha. 3. *Lucius Cornelius Sulla*, Lucije Kornelije Sula, poznati diktator i protivnik Marijev

Cotys, yis, m. Kotis, ime tračkih kraljeva

Creta, ae, f. ostrvo Krit

Croesus, i, m. Krez, lidijski kralj

Cumaeus 3 kumski, iz Kume

Cyrus, i, m. Kir, persijski kralj

D

Daedalus, i, m. Dedal, mitski grčki graditelj

Dalmatia, ae, f. Dalmacija

Danae, es, f. Danaja, majka Persejeva

Danubius, i, m. (Danuvius) Dunav

Dardanus, i, m. Dardan, praotac Trojanaca

Dardani, orum, m. Dardanci, ilirsko-trački narod

Dareus, i, m. Darije, persijski kralj

Delphi, orum, m. Delfi, proročište u Grčkoj

Delphicus 3 delfijski

Diocletianus, i, m. Dioklecijan, rimski car (284–305. n.e.)

Diogenes, is, m. Diogen, grčki filozof

Dis, itis, m. ime koje je prvobitno označavalo božanstvo uopšte, a kasnije boga Plutona, ponekad Jupitera

Diviciacus, i, m. Divikijak

Domitius, i, m. rimski rod; Lucius Domitius, Lucije Domicije, pretor u doba Suline vladavine

Dores, um, m. Dorani, grčko pleme

Drusus, i, m. Druz; Claudius Nero Drusus, Klaudije Neron Druz, pastorak cara Augusta i brat Tiberijev. Nakon slavnog ratovanja u

Germaniji umro mlad 9. p.n.e.

Dulcinium, i, n. Ulcinj

E

Ennius, i, m. Quintus Ennius, Kvint Enije, rimski pjesnik, pionir rimske književnosti

Epicurus, i, m. Epikur, grčki filozof

Epirotes, ae, m. Epiranin, stanovnik grčke oblasti Epir

Epirus, i, m. Epir, oblast u Grčkoj

Esquiliae, arum, f. Eskvilin, gradska četvrt u Rimu

Esquilinus 3 eskvilinski

Esquilinus, i, m. Eskvilin, jedan od sedam rimskih brežuljaka

Etruria, ae, f. Etrurija, pokrajina u Italiji

Europa, ae, f. Evropa

Eutropius, ii, m. Flavius Eutropius, Flavije Eutropije, rimski historičar

F

Fabius, i, m. rimski rod; Quintus Fabius Maximus, Kvint Fabije Veliki, konzul 214. p.n.e. i vojskovođa u ratu protiv Hanibala

Faustulus, i, m. Faustul, pastir koji je odgojio Romula i Rema

Flaminius, i, m. rimski rod; Gaius Flaminius, Gaj Flaminije, konzul 217. p.n.e.

Flavius, i, m. Flavije, rimski rod

Forum, i, n. Forum Romanum, Rimski forum

G

Gaianus 3 od Gaja, Gajev

Galba, ae, m. Servius Sulpicius Galba, Servije Sulpicije Galba, rimski vojskovođa, pretor u Hispaniji 151. p.n.e.

Galli, orum, m. Gali, ime za keltska plemena u današnjoj Francuskoj

Gallia, ae, f. Galija, rimska provincija (teritorija Francuske)

Gallicus 3 galski

Gallus, i, m. Gal

Garumna, ae, m. Garona, rijeka u jugozapadnoj Francuskoj

Gelimerus, i, m. Gelimer, kralj Vandala

Gentius, i, m. Gencije, ime ilirskog kralja

Germani, orum, m. Germani, plemena između Rajne, Dunava i Visle

Germanicus, i, m. Germanik, sin Druza Klaudija Nerona, brat Tiberijev i pastinak Augustov. Postao je posinak svog strica Tiberija i oženio se Agripinom, ćerkom Marka Vipsanija Agripe. Povoljno je ratovao protiv Germana, ali ga je Tiberije pozvao nazad i poslao u Aziju, gdje je najvjerojatnije otrovan od strane Gneja Pizona

Gordium, ii, n. Gordij, glavni grad pokrajine Frigije u središnjoj Maloj Aziji

Gordius, ii, m. Gordije, osnivač grada Gordija

Gothi, orum, m. Goti, pleme istočnogermansko

Graece *adv.* na grčkom jeziku

Graecia, ae, f. Grčka

Graecus, i, m. Grk

Gracchus, i, m. Grah, v. Sempronius

H

Hadrianus, i, m. Publius Aelius Hadrianus, Publije Elije Hadrijan, rimski car (76–138. n.e.)

Hadriaticus 3 (Adriaticus 3) jadranski (*Hadriaticum mare*: Jadransko more)

Haedui, orum, m. Heduanzi, galsko pleme između rijeka Arar i Liger

Hannibal, is, m. Hanibal, kartaginski vođa

Hasdrubal, is, m. Hasdrubal, brat Hanibalov

Helvetii, orum, m. Helveti (Helvećani), keltsko pleme

Hercules, is, m. Herkul (Herakle), najslavniji grčki junak, sin Jupitera i Alkmene

Hiempsal, alis, m. Hiempsal, numidijski kraljević, sin Micipse

Hierosolyma, orum, n. Jerusolim

Hirtuleius, i, m. Hirtulej, Sertorijev vojskovođa

Hispania, ae, f. Hispanija, rimska provincija (teritorija Španije i Portugala)

Homerus, i, m. Homer, autor starogrčkih epova *Ilijade* i *Odiseje*

I

Ianiculum, i, m. Janikul, brežuljak u Rimu

Icarus, i, m. Ikar, Dedalov sin

Illyria, ae, f. Ilirija, oblast zapadnog dijela Balkana; poslije rimskog osvajanja ovaj prostor postaje rimska provincija Ilirik

Illyricum, i, n. Ilirik, rimska provincija

Illyricus 3 ilirski

Illyrii, orum, m. Iliri, plemena na teritoriji Balkanskog poluostrva

Iones, um, m. (Ionii, orum, m.) Jonjani (Jonci), grčko pleme

Ismenias, ae, m. Ismenija, tebanski frulaš

Ithaca, ae, f. Itaka, ostrvo u Jonskom moru

Italia, ae, f. Italija

Italicus 3 italiski

Isthmus, i, m. Istam, prevlaka kod grčkog grada Korinta

Iudaeus, i, m. Jevrej

Iugurtha, ae, m. Jugurta, numidijski

kralj

Iulius, i, m. ime starog patricijskog plemena u Rimu, najpoznatiji su:

1) *Gaj Julije Cezar* (Gaius Iulius Caesar, 100–44. p.n.e.), vojskovođa i diktator; 2) *Gaj Julije Cezar Oktavijan* (Gaius Iulius Caesar Octavianus, 63. p.n.e.–14. n.e.), Cezarov posinak. Od žena iz ovog plemena najpoznatije su: 1) *Julija*, kći Julija Cezara, udata za Pompeja; 2) *Julija*, zloglasna kći cara Augusta, udata prvo za Marcela, zatim za M. Vipsanija Agripu i na kraju za cara Tiberija.

Iuno, onis, f. Junona, rimska boginja, kći Saturna i Reje, sestra i žena vrhovnog rimskog boga Jupitera, kraljica neba i boginja kućanstva i braka

Iuppiter, Iovis, m. Jupiter, vrhovni rimski bog

Iustinianus, i, m. Justinijan I, rimski car (527–565. n.e.)

L

L.= **Lucius, i, m.** Lucije, rimsko ime

Labyrinthus, i, m. Lavirint, izgradio ga Dedal, na zahtjev kralja Minoja

Lacedaemon, onis, m. Lakedemon; Sparta

Lacedaemonius 3 lakedemonski, spartanski

Lacedaemonius, ii, m.

Lakedemonjanin, Spartanac

Latine *adv.* na latinskom jeziku

Latinus 3 latinski; *subst.* Latinus, i, m. Latin

Latium, ii, n. Lacij, oblast između Etrurije i Kampanije, glavni grad Rim

Latobrigi, i, m. Latobrigi, keltsko pleme

Leonidas, ae, m. Leonida, spartanski kralj (490–480. p.n.e.), poginuo sa 300 Spartanaca braneci od Persijanaca klanac Termopile

Lepidus, i, m. rimska porodica roda Emilija (Aemilia); najpoznatiji je Marcus Aemilius Lepidus, Marko Emilije Lepid, konzul 78. p.n.e. i član Drugog trijumvirata s Oktavijanom i Antonijem

Liburnus 3 liburnski

Licinius, i, m. rimski rod; 1. *Publius Licinius Crassus*, Publije Licinije Kras, rimski konzul 171. p.n.e., učestvovao kao vojskovođa u ratu protiv Perseja. Persej ga pobijedio kod Larise. 2. *Lucius Licinius Lucullus*, Lucije Licinije Lukul, rimski vojskovođa, vodio vojsku u Trećem mitridatskom ratu (73–68. p.n.e.)

Ligures, um, m. Liguri, pleme u sjevernoj Italiji (današnjoj Đenovi i Pijemontu)

Livia, ae, f. Livija; Livia Drussila, Livija Drusila, treća žena cara Augusta; udata ranije za Tiberija Klaudija Nerona s kojim je rodila

Tiberija Klaudija Nerona (cara Tiberija) i Nerona Klaudija Druza, koji je pobijedio Germane i umro veoma mlad. August je usinio Tiberija (4. n.e.) i adoptirao Liviju koja se od tada naziva Augusta

Lucullus, i, m. Lucius Lucullus, Lucije Lukul, rimski vojskovođa u mitridatskom ratu, poznat po svojoj duhovnosti i obrazovanosti, ali isto tako i po bogatstvu i rasipnosti

Lusitani, orum, m. Luzitanci, stanovnici Luzitanije (današnji Portugal)

Lutatius, i, m. rimski rod; Quintus Lutatius Catulus, Kvint Lutacije Katul, konzul 78. p.n.e.

Lydia, ae, f. Lidija, oblast u maloj Aziji

Lydii, orum, m. Liđani, stanovnici Lidije

M

Macedo, onis, m. Makedonac

Macedonia, ae, f. Makedonija

Macedonicus 3 makedonski

Macro, onis, m. Naevius Sertorius Macro, Nevije Sertorije Makron, oborio je svemoćnog Sejana i postao vođa pretorijanske garde. Postao je Tiberijev ljubimac i u dogovoru sa Kaligulom htio ukloniti Tiberija

Manlius, i, m. Marcus M. Capitolinus, Marko Manlije Kapitolski, spasio Kapitol od

napada Gala, kasnije bačen sa Tarpejske stijene

Marathonius 3 maratonski

Marcellus, i, m. M. Claudius Marcellus, Marko Klaudije Marcel, sin G. Klaudija Marcela i Oktavije Mlađe, sestre Augustove, muž Augustove kćeri Julije, umro 23. p.n.e.

Marcus, i, m. Marko, rimsko ime

Marianus 3 Marijev

Marius, i, m. ime rimskog roda; najpoznatiji Gaj Marije, pobjednik nad Jugurtom i Kimbarom, protivnik Sulin i vođa demokratske stranke; njegov sin istog imena Gaj Marije, rimski vojskovođa i državnik (157–86. p.n.e.)

Mars, Martis, m. Mars, bog rata

Martius 3 Marsov, koji pripada bogu Marsu (*campus Martius* Marsovo polje)

Matrona, ae, f. Marna, rijeka u Francuskoj, desna pritoka Sene

Micipsa, ae, m. Micipsa, numidijski kralj

Midas, ae, m. kralj u Frigiji, sin Gordijev

Miltiades, is, m. Miltijad, atinski vojskovođa, pobjednik nad Persijancima kod Maratona

Minerva, ae, f. Minerva, rimska boginja; odgovara grčkoj boginji Ateni

Minos, ois, m. Minoj (Minos), kritski kralj i zakonodavac

Minotaurus, i, m. Minotaur, mitološko biće, polučovjek, polubik

Minucius, ii, m. ime rimskog roda; Quintus Minucius Rufus, Kvint Minucije Ruf, magister equitum 217. p.n.e. pod vođstvom Kvinta Fabija Maksima Kunktatora

Misenum, i, n. Miseno, luka u napuljskom zalivu (današnji rt Capo Miseno)

Mithridates, is, m. Mitridat VI, pontski kralj

Molo, onis, m. Molon Apolonije, grčki učitelj besjedništva na ostrvu Rodos

Mucius, ii, m. Mucije, ime rimskog roda; najpoznata porodica Scaevola

N

Nero, onis, m. Neron, rimski nadimak; Tiberius Claudius Nero, rimski car (54–68. n.e.)

Nicomedia, ae, f. Nikomedija, glavni grad rimske provincije Bitinije

Nicomedensis, is, m. Nikomedanin, građanin Nikomedije

Nicomedes, is, m. Nikomed IV Filopator, posljednji kralj Bitinije

Noreia, ae, f. grad u istočnim Alpima, sjedište provincije Norik

Noricum, i, n. Norik, rimska provincija (teritorija današnje

Austrije i Slovenije)

Numida, ae, m. Numidanin, stanovnik Numidije

Numidia, ae, f. Numidija, oblast u sjevernoj Africi (današnji Alžir i Tunis)

Numitor, oris, m. Numitor, kralj albanski (Alba Longa), djed Romulov i Remov

O

Obliquus, i, m. Oblik (sadašnji Taraboš na desnoj obali Bojane, uz grad Skadar)

Octavianus, i, m. Oktavijan August, prvi rimski car (31. p.n.e.–14. n.e.)

Opimius, ii, m. Opimije, ime rimskog roda; najpoznatiji Lucius Optimus, konzul 121. p.n.e., pod kojim je ubijen Gaj Grah

Orgetorix, i, m. Orgetoriks, helvećanski vođa

Oriens, entis, m. Istok

Ostia, ae, f. Ostija, rimska luka, grad u Laciju

P

Palatium, ii, m. Palatin, jedan od sedam rimskih brežuljaka

Pamphylia, ae, f. Pamfilija, oblast na jugu Male Azije

Paris, idis, m. Paris, sin Prijamov i Hekabin

Patroclus, i, m. Patrokle, prijatelj

Ahilejev, ubijen od Hektora

Penelopa, ae, f. Penelopa, žena Odisejeva

Perpenna, ae, m. Marcus Perpenna, Marko Perpena, cenzor 86. p.n.e

Persa, ae, m. Persijanac

Perseus, ei, m. Persej, sin Danaje i Zeusa, grčki mitski junak

Persia, ae, f. Persija, oblast u Maloj Aziji

Phaedrus, i, m. Fedar, basnopisac

Philippi, orum, m. Filipi, grad u Makedoniji

Philippus, i, m. Filip, kralj makedonski

Phrygia, ae, f. Frigija, oblast u središnjoj Anadoliji (današnja Turska)

Plataeae, arum, f. Plateja, mjesto u Beotiji, gdje su Grci pobijedili Persijance 479. p.n.e.

Plataeenses, ium, m. Platejani

Plato, onis, m. Platon, grčki filozof

Pluto, onis, m. Pluton, sin Saturnov i Rejin, bog podzemnog svijeta

Poenus, i, m. Punjanin, Kartaginjanin

Polydectes, is, m. Polidekt, kralj ostrva Serifa

Pompeius, i, m. rimski rod; Gnaeus Pompeius Magnus, Gnej Pompej Veliki, rimski vojskovođa i državnik (106–48. p.n.e.)

Ponticus 3 pontski; *Ponticum mare*
Crno more

Pontus, i, m. oblast na obali Crnog mora (sjeveroistočni dio Turske)

Priamus, i, m. Prijam, trojanski kralj

Procas, ae, m. Proka, kralj u Alba Longi, otac Numitorov i Amulijev

Publius, i, m. Publije, rimsko ime

Punicus 3 punski

Pyrenaeus, i, m. Pirineji

Pyrrhus, i, m. Pir, epirski kralj

Pythia, ae, f. Pitija, sveštenica u Delfima

Q

Quirites, ium, m. Kviriti, Kvirićani, naziv za rimske građane u miru

R

Rauraci, orum, m. Raurasi, keltsko pleme

Remi, orum, m. Remljani, galsko pleme u okolini Remsa

Remus, i, m. Rem, Romulov brat blizanac

Rhea (Rea), ae, f. Rhea Silvia, Rea Silvija, mati Romula i Rema

Rhenus, i, m. Rajna, rijeka u Germaniji

Rhodopa, ae, f. provincija u Trakiji, oblast duž planinskog masiva Rodopa (teritorija današnje Grčke i Bugarske)

Rhodope, es, f. Rodopa, planina u Trakiji (Rodopske planine)

Rhodopus 3 rodopski

Rhodus, i, f. Rodos, grčko ostrvo blizu maloazijske obale

Roma, ae, f. Rim

Romanus, i, m. Rimljanin

Romanus 3 rimski

Romulus, i, m. Romul, legendarni osnivač Rima

Rutuli, orum, m. Rutuli, stari narod u Laciju

S

Sabini, orum, m. Sabinjani, italско pleme

Sabinus 3 sabinjanski

Saguntini, orum, m. Saguntinci, stanovnici grada Sagunta

Saguntum, i, n. Sagunt, grad u Hispaniji (danas Murviedro)

Salaminii, orum, m. Salaminjani, stanovnici Salamine

Salaminus 3 salaminjanski, salaminski

Sallustius, i, m. rimski rod; Gaius Sallustius Crispus, Gaj Salustije Krisp, rimski historičar (86–oko 34. p.n.e.)

Salonae, arum i Salona, ae, f. Salona (Solin), grad u Dalmaciji

Samuel, m. indecl. Samuilo, bugarski car, osvojio Duklju 1010, a

kralja Vladimira zarobio

Sangarius, ii, f. Sangarij, rijeka u Frigiji (danas Sakarija)

Scaevola, ae, m. Scevola (ljevak), nadimak u rodu Mucija (v. Mucius); potiče od Gaja Mucija, koji je došao kralju Porseni u namjeri da ga ubije, ali uhvaćen u ljutnji spalio je svoju desnu ruku

Scipio, onis, m. Skipion, nadimak porodice iz roda Kornelija; Publius Cornelius Scipio Africanus, Publije Kornelije Skipion Afrikanac, rimski vojskovođa, porazio Hanibala u bici kod Zame 202. p.n.e

Scribonius, i, m. rimski rod; Gaius Scribonius Curio, Gaj Skribonije Kurion, konzul 76. p.n.e. i namjesnik u Makedoniji

Seianus, i, m. Sejan (Lucius Aelius Seianus), vođa pretorijanske garde i Tiberijev ljubimac

Sempronius, i, m. rimski rod; 1. *Tiberius Sempronius Gracchus*, Tiberije Sempronije Grah, rimski vojskovođa i konzul 218. p.n.e.; 2. Tiberije Sempronije Grah, sin predašnjeg, kao narodni tribun i predlagač zakona u korist naroda (*Lex agraria*); ubijen od strane optimata 133. p.n.e.; 3. *Gaius Sempronius Gracchus*, Gaj Sempronije Grah, brat Tiberijev, narodni tribun i predlagač više zakona za olakšice narodu; ubijen od strane optimata 121. p.n.e.

Sena, ae, f. Sena, gradić blizu rijeke Metaur

Seneca, ae, m. Seneka, ime porodice iz roda Aneja (Annaea); najpoznati su: 1. *Marcus Annaeus Seneca*, Marko Anej Seneka, sa nadimkom Retor (Rhetor); 2. *Lucius Annaeus Seneca*, Lucije Anej Seneka, sin Seneke Retora, učitelj cara Nerona, pisac mnogih filozofskih djela i tragedija

Septimius, i, m. Septimije, ime rimskog roda; Septimius Severus, Septimije Sever, rimski car (193–211)

Sequana, ae, f. Sena, rijeka u Galiji (sjeverna Francuska)

Sequani, orum, m. Sekvani, narod u Galiji, oko izvora rijeke Sekvane (današnje Sene)

Ser. = Servius, i, m. Servije, rimsko ime

Seriphus, i, m. Serif, ostrvo u Kikladima

Sertorius, i, m. rimski rod; Quintus Sertorius, Kvint Sertorije, rimski državnik i vojskovođa

Severus, i, m. Sever, rimski nadimak (Septimius Severus)

Sextus, i, m. Sekst, rimsko ime

Sibylla, ae, f. proročica boga Apolona

Sibyllinus 3 sibilski, sibilinski

Sicilia, ae, f. Sicilija

Siculus, i, m. Sicilijanac, stanovnik Sicilije

Silvius, ii, m. Silvije, ime nekoliko kraljeva u Albi

Socrates, is, m. Sokrat, grčki filozof

Spartacus, i, m. Spartak, vođa robovskog ustanka u Rimu

Spartanus, i, m. Spartanac, stanovnik Sparte

Sublicius 3 sublicijski, drveni; ime jednog mosta u Rimu

Sulla, ae, m. nadimak porodice iz roda Kornelija; Lucius Cornelius Sulla, Lucije Kornelije Sula, rimski diktator (138–78. p.n.e.); v. Cornelius

Sullanus 3 pristalica Sule, rimskog diktatora

T

Talus, i, m. Tal, Dedalov sestrić i učenik

Tarentini, orum, m. stanovnici grada Tarenta u južnoj Italiji

Tarentum, i, n. Tarent, grad u južnoj Italiji

Tarquinius, orum, m. Tarkvinijeveci, loza rimskih kraljeva etrurskog porijekla

Tarquinius, i, m. etrursko ime; Lucius Tarquinius Superbus, Lucije Tarkvinije Oholi, poslednji, sedmi rimski kralj

Teuta, ae, f. Teuta, ilirska kraljica

Themistocles, is, m. Temistokle, atinski vojskovođa

Thermopylae, arum, f. Termopili, čuveni klanac u Lokridi između mora i brijega Ete, gdje je Leonida sa svojim junacima izginuo

Theseus, i, m. Tezej, mitski grčki junak

Thracia, ae, f. Trakija, današnja Rumelija, južno od Balkana do Crnog i Egejskog mora

Tiberis, is, m. Tibar, rijeka koja protiče kroz grad Rim

Tiberius, i, m. car Tiberije (14–37. p.n.e.), iz čuvenog roda Klaudija; prvobitno se zvao Tiberije Klaudije Neron, poslije usvajanja Tiberije Julije Cezar; kao car poznat je kao Tiberije Cezar August

Titus, i, m. Tit, rimski car (79–81. n.e.)

Traianus, i, m. M. Alpius Traianus, Marko Alpije Trajan, rimski car (98–117. n.e.)

Trebia, ae, f. Trebija, rijeka u sjevernoj Italiji, desna pritoka rijeke Po

Troezen, enis, f. Trezen, grad u Argolidi, jugozapadno od Atine

Troezenius, i, m. Trezenjanin

Troia, ae, f. Troja, drevni grad u Maloj Aziji

Troianus, i, m. Trojanac

Troianus 3 trojanski

Tulingi, orum, m. Tulinzi, keltsko pleme

Turnus, i, m. Turno, rutulski kralj

Tuscia, ae, f. Toskana

Tusculum, i, n. Tuskul, mjesto istočno od Rima

U

Ulixes, is, m. Uliks, latinsko ime za Odiseja, kralja Itake, sina Laertova, muža Penelope

V

Valerius, i, m. rimski rod; Lucius Valerius Flaccus, Lucije Valerije Flak, konzul 195. p.n.e., zajedno sa Katonom Starijim

Vei, orum, m. naseobina u Herturiji, koju je Kamil osvojio 396. p.n.e.

Vergilius, i, m. rimski rod; Publius Vergilius Maro, Publije Vergilije Maron (70–19. p.n.e.), rimski pjesnik, autor rimskog epa *Enejida*

Vesuvius, ii, m. Vezuv, vulkan kod Napulja

Veturia, ae, f. Veturija, majka Koriolana

Via Sacra, Viae Sacrae, f. Sveti Put, put koji je prolazio cijelim dijelom Rimskog foruma, od Kapitola do Koloseuma

Viminalis collis, Viminalis collis, m. Viminal, jedan od sedam rimskih brežuljaka

Vladimirus, i, m. Vladimir, kralj

Duklje (1000–1016)

Volsci, orum, m. Volsci, italski narod

Volumnia, ae, f. Volumnija, supruga Koriolana

W

Wandali = Vandali, orum, m. Vandali, istočnogermansko pleme

Witiches = Vitiges, is, m. kralj Ostrogota

X

Xerxes, is, m. Kserks, persijski kralj, izgubio bitku kod Salamine

IZVORI

1. C. Iulius Caesar (1924). *De bello Gallico*. Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona.
2. Paulus Diaconus (1878). *Historia Langobardorum*. (Waitz, Georg, ed.). Hanover. https://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost08/PaulusDiaconus/pau_lan1.html (20.05.2020)
3. Eutropius (1887). *Breviarium ab urbe condita* (Ruhl, Franz, ed.). Leipzig: Teubner. http://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost04/Eutropius/eut_br03.html (15.03.2020)
4. *Gesta regum Sclavorum* (2009). Tom I. Izdanje priredila i tekst prevela Dragana Kunčer. Beograd: Istorijski institut, Nikšić: Manastir Ostrog.
5. Livy (1914). *Ab urbe condita*. (Conway, R.S., Walters, C.F., eds.). Oxford: Oxford University Press. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Liv.+1.9&fromdoc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0160> (20.05.2020)
6. Cornelius Nepos (1886). *Vitae*. (Fleckeisen, Albert, ed.). Leipzig: Teubner. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0136%3A1ife%3Dca>. (15.03.2020)
7. C. Velleius Paterculus (1924). *Historiae Romanae*. London/Cambridge: Loeb Classical Library. https://penelope.uchicago.edu/Thayer/L/Roman/Texts/Velleius_Paterculus/2A*.html (20.05.2020.)
8. C. Plini Caecili Secundi (1896). *Epistularum libri novem*. (Keil, Henricus, recogn.). Lipsiae in aedibus B.G. Teubneri.
9. C. Suetoni Tranquilli opera (1907). *De vita Caesarum libri VIII*. (Ihm, Maximilian, ed.). Leipzig: Teubner. https://penelope.uchicago.edu/Thayer/L/Roman/Texts/Suetonius/12Caesars/Titus*.html (30.03.2020)
10. Cornelius Tacitus (1855). *Ab excessu divi Augusti I–IV*. I (Nipperday, Karl, ed.). Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.

LITERATURA

1. Битен, Ан-Мари (2000). *Стара Грчка*. Београд: Клио.
2. Budimir, M. (1996). *Litterae Latinae*. Београд: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
3. Будимир, М., Флашар, М. (1986; 1991). *Преглед римске књижевности* (De auctoribus Romanis). Београд: Научна књига.
4. Будимир, М., Црепајац, Љ. (1991). *ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ. Основи грчке глотологије*. Београд: Научна књига.
5. Delkur, Mari (1992). *Delfijsko proročište*. Sremski Karlovci: Knjižarnica Zorana Stojanovića.
6. Divković, Mirko (1988). *Latinsko hrvatski rječnik*. Zagreb: Naprijed.
7. Ђорђевић, Ј., (1997). *Латинско српски речник*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
8. Ђурић, Милош Н. (1996). *Историја хеленске књижевности*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
9. Флашар, Мирон (2006). „Простор и свет Вергилијеве поезије”. Предговор и: Вергилије. *Енеида*. Превод с латинског Младен С. Атанасијевић. Београд: Бард-фин, 7–67.
10. Флашар, Мирон (2002). „О грађи и јединству Илијаде“, и: Хомер. *Илијада*. превео М. Н. Ђурић. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 7–43.
11. Флашар, Мирон (2002). „Одисеј и његова одисеја“, и: Хомер. *Одисеја*. превео М. Н. Ђурић. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 7–40.
12. Gortan-Gorski-Pauš (1987). *Latinska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
13. Knezović, P. (2004). *Linguam Latinam disco*. Udžbenik latinskog jezika za 1. razred klasične gimnazije. Zagreb: Školska knjiga.

14. Ljubišić, S. (2009). *Savremenost antičke basne*. Naučni skup: *Savremeni trenutak književnosti za decu u nastavi i nauci*. Učiteljski fakultet u Vranju, 165–172.
15. Ljubišić, S. (2019). *Tacitovi Anali u srpskim i hrvatskim prevodima 20. vijeka*. Banja Luka: Filozofski fakultet.
16. Машкин, Н.А. (1951; 1987). *Историја старог Рима*. Београд: Научна књига.
17. Mirković, Miroslava (2008). *Rea Silvija i sedam rimskih kraljeva. Srodstvo i vlast u ranom Rimu*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta.
18. Острогорски, Георгије (1993). *Историја Византије*. Београд: Просвета.
19. Pakiž, M., Kiselički-Vaš, T., Kisić M. (2012). *Latinski jezik II, za II razred gimnazije*. Beograd: Zavod za udžbenike.
20. Pejčinović, P. (1957). *Vox Latina*. Latinska čitanka za gimnazije. Sarajevo: Veselin Masleša.
21. Пртија, Слободанка (2016). *Како су Грци и Римљани писали писма. Античка епистоларна теорија*. Бања Лука: Удружење за филозофију и друштвену мисао.
22. Робер, Жан-Ноел (2009). *Стари Рим*. Београд: Слио.
23. Rohrbacher, David (2002). *The Historians of Late Antiquity*. London/ New York: Routledge.
24. Smičiklas D., Hurm A. (1956). *Chrestomathia Latina, za niže razrede klasičnih gimnazija*. Zagreb: Školska knjiga.
25. Smith, William (ed.) (1854). *Dictionary of Greek and Roman Geography*. London: Walton and Maberly. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0064%3Aentry%3Daeoles-geo> (16.03.2020)
26. Срејовић, Д., Цермановић-Кузмановић А. (1992). *Речник грчке и римске митологије*. Београд: СКЗ.
27. Срејовић, Драгослав (2002). *Илири и Трачани: о старобалканским племенима*. Београд: Српска књижевна задруга.

28. Struve V.V, Kalistov D.P. (2000). *Stara Grčka*. Beograd: Book Marso
29. Шијачки-Маневић, Бојана (1996). *Граматика латинског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
30. Публије Вергилије Марон (2006). *Енеида*. Превод с латинског Младен С. Атанасијевић. Београд: Бард-фин.
31. Вилхар, Албин (2002). *Легенде о јунацима старог Рима*. Београд: Дерета.
32. Vratović, Vladimir (1974). „Rimska književnost”, u: *Povijest svjetske književnosti*. II. Zagreb: Liber, 189–312.
33. Vulićević, Ljiljana (1991). *Latinski jezik*, за први разред гимназије и стручних школа. Београд: Zavod за уџбенике и наставна sredstva.
34. Žepić, M. (1987). *Latinsko-hrvatski ili srpski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.
35. Живковић, Д. (2001). *Теорија књижевности са теоријом писмености*. Београд: Драганић.

INTERNET IZVORI

1. <http://diogen-iz-sinope.weebly.com/> (15.03.2020)
2. <https://whc.unesco.org/en/list/> (30.03.2020)
3. <http://legalhistorysources.com/Law508/Roman%20Law/GaiusInstitutes.htm> (20.05.2020)